

87006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO - TELEVİZYON - SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ TELEVİZYON YAYINLARINDA BELGESEL FİLMLER VE SORUNLARI

Yüksek Lisans Tezi

Şehriban Süyür

Danışmanı:
Prof. Dr. Özden Cankaya

İstanbul 1999

YÜCE YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

“Documentaire Film” adıyla da anılan belgesel film, Lumier’in 1895 yılında sinematografi keşfedip çeşitli görüntüleri filme alması ile ortaya çıkmıştır. Gerçeğin yaratıcı bir biçimde işlenmesi, nonfiction (düşsel olmayan), gerecini-konusunu doğrudan doğadan alan, dışımızdaki dünyayı, gerçeğe elden geldiğince nesnel yaklaşılarak yansıtmaya çalışan belgesel filmin bir amacının olması ve bir mesajı içermesi onu fiction (düşsel) sinema filmlerinden ayırmaktadır.

1895’ten günümüze, gelişen ve değişen belgesel sinema, yeniden tanımlanmaya ve türlerinin netleştirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Akıl almaz bir hızla gelişen teknoloji, sürekli yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Değişen dünya, gelişen teknoloji karşısında belgesel sinemanın gözden geçirilmeye ihtiyacı vardır. Belgesel sinema alanı ile ilgili varolan tanımların, kavramların ve uygulamaların tekrar masaya yatırılıp yenileriyle birlikte ele alınıp yerli yerine konulması gerekmektedir. Sinema sanatı ile teknoloji çok yakın bir ilişki içindedir. Teknik bir buluşla ortaya çıkan sinema sanatı ve onun bir kolu olan belgesel sinemanın, teknolojiden etkilenmesi doğası gereğidir. Bu alandaki tanımlar, kavramlar, uygulamalar ve teknikler değişmekle birlikte belgesel filmin insanlık için çok önemli olan amaçları, işlevleri ve insandan yana tavrı değişmemektedir. 2000’li yıllar belgesel sinemanın öneminin anlaşılacağı ve hakettiği ilgiyi bulabileceği yıllar olabilir.

Tez çalışmam sırasında bana her yönden yardımcı olan, benim için anlamlı hoşgörüsü için tez danışmanım Prof.Dr. Sayın Özden Cankaya’ya, Belgesel Sinemacılar Birliği üyeleri ve TRT kurumu çalışanlarına teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
BELGESEL FİLMİN TANIMI, TÜRLERİ, AMACI VE ÖZELLİKLERİ	3
I- BELGESEL FİLMİN TANIMI	3
II- BELGESEL FİLMİN TÜRLERİ	8
A-İçerik Açısından Belgesel Film Türleri,Özellikleri	8
1-Haber Belgeseli	8
2-Gezi Belgeseli	9
3-Toplumsal Belgesel	10
4-Araştırma Belgeseli	11
5-Bilimsel Belgesel	13
6-Tarih Belgeseli	13
7-Propaganda Belgeseli	17
8-Derleme Belgeseli	19
B-Biçim Açısında Belgesel Film Türleri ve Özellikleri	20
1-Dramatik Belgesel ya da Belgesel Drama	20
2-Yarı Dramatik Belgesel	24
C-İşledikleri Konu, Değindikleri Sorunlar ve Kullanılan Kaynaklara Göre Belgesel Filmler	24
1-Haber Filmleri	25
2-Dolaysız Sinema (Cinema Verite)	25
3-Tanıtım-Reklam Amaçlı Filmler	25
4-Genel ilgilenim Filmleri	26
5-Uzmanlık Filmleri	26

6-Savlı (Toplumsal İçerikli) Filmler	26
7-Doğa Belgeselleri	27
III-BELGESEL FİMLERİN AMACI VE ÖZELLİKLERİ	29
a-Gerçeği Yansıtmak	29
b-Bilgilendirmek, Eğitmek, Tanıtmak	34
c-İnsanın Duygusal Zihinsel Etkinliklerini Harekete Geçirerek Toplumsal Belleği Oluşturmak, Canlandırmak ve Diri Tutumak	36
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE BELGESEL SİNEMANIN GELİŞİMİ VE TRT KURUMUNUN BELGESEL FİLM ÇALIŞMALARI	44
I- TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLMİN DOĞUŞU VE 1968 YILINA KADAR GELİŞİM SÜRECİ	44
II-1968-1991 YILLARINDA ÜLKEMİZDE BELGESEL FİLMİN GELİŞİMİ	51
A-TRT'nin Yayın Hayatına Başlaması, TRT Kanalları, Bu Kanalların Özellikleri ve TRT'nin Belgesel Filme Yaklaşımı	56
a-TRT Tarafından Gerçekleştirilen Belgesel Programların Listesi ve Yayınlanan Belgeseller	63
b-TRT'de Yabancı Belgesel Programların Yayınlanması	68
c-TRT'nin Kuruluşundan Günümüze Bağlı Bulunduğu Yasal Düzenlemeler, Bunların Belgesel Programlara Yansıması	70
d-TRT Kurumunun Gerçekleştirdiği Belgesel Programların Türleri	84
e-TRT'de Belgesel Programların Yapım ve Yayın Sorunu	93
f-TRT'nin Belgesel Film Sponsorluğuna İlişkin Yapım, Yayın Esasları ve Yabancı Belgesel Politikası	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZEL TELEVİZYONLAR-BELGESEL

FİLMİN GELİŞEMEME NEDENLERİ- BELGESEL

YAPAN KURUM VE KURULUŞLAR ~ 116

I- ÖZEL TELEVİZYON KANALLARININ YAYINA

BAŞLAMASI VE BELGESEL FİLM POLİTİKALARI 116

II-BELGESEL FİLMİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİNİ

ENGELLEYEN NEDENLER 126

III-TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLM YAPAN-YAPTIRAN

KURUM VE KURULUŞLAR 127

IV-TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLMİN SORUNLARI VE

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 134

1-Sansür Sorunu 134

2-Mevcut Yasa ve Yönetmeliğin Uygulanmaması ve Çalışmalarda Bürokratik Engeller 136

3-Belge ve Bilgiye Ulaşma Sorunu 137

4-Özel TV Kanallarının İlgisizliği 139

5-Yurtdışına Satılamama Sorunu 140

6-Çekim, Malzeme, Kadro Sorunu 141

7-Finansman Sorunu 142

V-AVRUPA BELGESELYAPIMLARINDA YOĞUNLAŞAN

TÜRKİYE VE AVRUPA AUDIOVISUEL KURUMLARI 145

VI-BELGESEL SİNEMACILAR BİRLİĞİ 148

SONUÇ 160

KAYNAKÇA 163

GİRİŞ

Sinema sanatının ilk ortaya çıkış biçimi olan belgesel sinemanın; amaçları, işlevleri ve özelliklerinden yola çıkılarak pekçok tanımının yapıldığını görüyoruz. Bu tanımların, hiçbirisi tamamen retedilemiyor ama her biri tek başına belgesel sinemayı tam anlamıyla karşılamıyor. Ya olgusal çekimle veya aslına sadık kalarak yeniden kurulmak yoluyla gerçekliğin, yorumlanması ve akla ya da duygulara seslenecek biçimde film üzerine kaydetme yöntemlerinin tümüne belgesel film denilebilir.

Yöntemler, kullanılan araçlar, tercih edilen yaklaşımlar ve teknikler değişebilir ama belgesel filmde aslolan gerçekliğin ortaya çıkarılması ve insan yararına, insanlara iletilmesidir. Gerçekleri, film yoluyla ileterek insanları bilgilendirmek, eğitmek, zihinsel ve duygusal faaliyetlerini harekete geçirmek amacıyla olan belgesel sinema yaşamak için zor bir mücadele veriyor.

Bilgi çağında yaşıyoruz ama acaba yeterince bilgilenebiliyor muyuz? Bilginin iletildiği araçlar kimlerin tekelindeyse öngördüğü kadar ve öngördüğü biçimde bilgilendiriliyoruz. Gerçekler, mevcut para ve güç sahiplerinin çıkarlarına engel olacaksa biz sıradan insanlara iletilebilir mi? Giderek yalnızlaşan, Kendine ve topluma yabancılaşan çoğu zaman birey olamayan bizlerin silkinmeye ihtiyacı vardır. Dönümüzü doğru öğrenmek, yaşadığımız anın farkında olmak ve geleceğimizi kendimiz yönlendirmek istiyorsak, başvurabileceğimiz en doğru kaynaklardan biri belgesel sinemadır.

Avrupa ve Amerika'da ticari olma şansını bir ölçüde yakalayan belgesel sinema hakkettiği ilgiyi görmüştür. Belgesel film alanında kuramsal ve yapısal çalışmaların gözlemlendiği özellikle İngiltere ve Sovyetler Birliği belgesel sinemanın

gelişimine katkıda bulunmuş ve bugün Avrupa Ülkeleri ile ABD sinema alanında endüstrileşmiş ve alt yapılarını kurmuşlardır.

Dünyada ve ülkemizde belgesel sinema, bugün hala üvey evlat muamelesi görmektedir. Gönüllülerinin fedakar çabalarıyla varlığını sürdürmeye çalışan bu sanat alanının pek çok sorunu vardır. Avrupa topluluğu ülkelerinde bu alanda faaliyet gösteren kurum-kuruluş ve sivil örgütlenmeler alt yapılarını oluşturarak yaptıkları ortak çalışmalar ülkemizde ne yazık ki düzenli ve sürekli olmamış ancak 1997 yılında, artık bir zorunluluk haline gelen sivil bir örgütlenme olan Belgesel Sinemacılar Birliği oluşturulmuştur. Bugün artık 3. Ulusal Konferansı'nı gerçekleştiren B.S.B, belgesel sinema alanında büyük bir boşluğu dolduracaktır.

Ben yaptığım bu çalışmada:

Öncelikle belgesel sinemanın (filmin) tanımını yaparak belgesel film türlerini ve bu türlerin özelliklerini belirttikten sonra belgesel filmin can damarı sayılan amaçlarını sıralayıp belgesel filmin ortak özelliklerini incelemeye çalıştım.

Belgesel filmlerin Türk televizyonlarında yayınlanması ve sorunları üzerinde durmak esas konum olduğu için ikinci ve üçüncü bölümlerde; TRT kanallarının ve özel televizyon kanallarının belgesel film politikalarını irdeledim. Nenen-sonuç ilişkilerinden yararlanarak, televizyonlarda yayınlanan belgesel programların/izlencelerin yayınlanma oranlarını, mevcut sorunları ve bu sorunlarının kaynaklarını belirttikten sonra çözüm önerileri üzerinde durdum.

Çalışmanın sonuna doğru; Avrupa belgesel yapımlarında yoğunlaşan Türkiye ve Avrupa audiovisuel kurumlarından söz ederek, geç ama anlamlı bir sivil örgütlenme olan Belgesel Sinemacılar Birliği, I-II-III konferans bildirilerini sunmaya çalıştım. Birlik, kendi tanım ve yapılanmasını ve alınan kararları, yayınladıkları bildirilerde çok iyi ifade ettiği için yoruma yer vermeden aktardım.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELGESEL FİLMİN TANIMI, TÜRLERİ, AMACI VE ÖZELLİKLERİ

I. BELGESEL FİLMİN TANIMI

Lumiere'in 1895 yılında sinematografi keşfedip çeşitli görüntüleri filme alması ile ortaya çıkan belgesel film, günümüze kadar teknolojinin de katkısı ile diğer film türlerinde olduğu gibi çeşitli aşamalardan geçmiştir.

1895 yılı sinemanın doğuş yılı olarak kabul ediliyor ama yapılan çalışmalar belgesel nitelikte olduğu için "Belgesel filmin doğuşu sinemanın doğuşu ile özdeştir. Çünkü belgesel filmler ilk sinema ürünleridir(1).

Belgesel filmin ne olduğunu anlamak için öncelikle tanımından başlamak gerekmektedir. "Türk Dil Kurumu'nun Sinema-TV Terimleri Sözlüğü belgesel filmi şöyle tanımlamıştır: " Gerçek yaşam olaylarının kendi çevresi ve oluş biçimi içinde ya da gerçeğe uygun biçimde sonradan yapılma, dekor ve yer içinde işlenen (görüntülenen) ve genellikle bir amacı yansıtan film türüdür"(2). Bu tanım daha sonra yer verilecek tanımların hiçbirisi tek başına yeterli değildir. Örneğin bu tanımda belgesel filmin amacının ne olduğu, işlevi ya da önemi hakkında bir ipucu bulamıyoruz.

Yaşamının 45 yılını belgesel sinema ile uğraşarak geçiren ve bir bakıma İngiliz Belge Sineması Akımını oluşturan John Grierson sinema üstüne düşüncelerini şöyle özetliyor: "Sinema ne bir sanattır ne de bir eğlence. Bir yayın biçimidir ve yüz ayrı izleyici öbeği için yüz ayrı biçimde yayın yapabilir.... Bunların içinde en önemlisi propagandadır.... Halka daha yaratıcı ve yaygın bir biçimde iletişim kurmak gitgide yoğunlaşan bir gereksinme haline gelmekte...." Sinemayı bir kürsü olarak görüp bir propaganda aracı olarak kullanıyorum"(3). 1926 Şubatında

Newyork Sun'da yayınlanan bir eleştirisinde o güne kadar alışıla gelenden çok farklı bir anlamda "belgesel" sıfatını, Flaherty'nin filmi için kullanmıştır John Grierson. Robert Flaherty'nin Güney Denizleri filminde çektiği Moana'yı değerlendirirken Grierson şöyle diyordu: "Polonezyalı bir gencin günlük yaşamındaki olayların görsel bir anlatımı olarak (filmin) belgesel bir değeri var"(4)...."belgesel" sıfatının o sırada bu yazıyı okuyanlarca nasıl anlaşıldığını bugün için kestirmek olanaksız. Grierson'unda açık seçik bir tanıma ulaşmış olduğu pek söylenemez. Grierson daha sonra bu terimi, "gerçeğin yaratıcı bir biçimde işlenmesi"(5) yada "gerçeğin yaratıcı bir biçimde yorumlanması"(6) diye tanımlayacaktır(7).

Pek çok tartışmaya konu olan "belgesel film" terimi günümüzde bile kesin bir tanıma ulaşmış değil. John Grierson'un da belgesel film tanımı yanlış değil ama belgesel filmin özellikleri gözönüne alındığında tam olarak karşılamıyor.

Belgesel filmin oluşumunda, sanat ve belgenin elde edilmesinde gözlemin önemliliği üzerinde duran Welverton'a göre belgesel film; "gerçekleri kişinin ilgisi olsun ya da olmasın, ya da konusu hakkında birşey bilsin ya da bilmesin, dikkatini çekmek ve evrensel bir dille araştırıp yeniden biçimlendirmek olarak tanımlamaktadır(8).

Belgesel filmin, öyküsünü gerçek yaşamdan alması, olayların kamera karşısında tüm çıplaklığıyla görüntülenmesi, bu gerçekliğin olduğu gibi izleyiciye sunularak, toplum üzerinde elde edilmek istenen "bilgilendirme, bilinçlendirme ve harekete geçirme" eylemleri hemen tüm belgesel film tanımlarında farklı bir biçimde de olsa yer almaktadır.

İlk kez Fransızlar tarafından sadece gezi filmleri için kullanılan "documentaire" terimi, giderek gerçek yaşamdan alınan kesitlerle, öykülere yönelmesi ile daha farklı bir içerik

kazanmış, bu içerikte doğal olarak belgesel filme farklı görevler yüklemiştir. Her farklı görev farklı tanımlara yol açmıştır.

“Belgesel tür nedir?” sorusunun karşılığında, Nijat Özön’ün tanımı ise “Belgesel tür, yapıntıya (fiction) yer vermeyen ya da pek az yer veren, gerceğini, konusunu doğrudan doğruya doğadan alan, dışımızdaki dünyayı gerçeğe elden geldiğince uyarak, nesnel bir tutumla yansıtmaya çalışan türdür” (6) şeklinde belirir.

Joris İvens’in 1957’de Kızıl Çin’de belge filmleri üzerine verdiği derslerden oluşan Pekin Notları’nda, İvens, belge filmini “sinema sanatının bilinci” olarak tanımlamış, belge filminin gerçeğe bir savaş ve belgesel film stüdyosunun da dünya olduğunu belirterek, bu stüdyoda sessiz durulmasını istemeyiz demiştir.

Belgesel sinemanın gerçeklikle bağlantısı konusunda Nilgün Abisel, gerçeği yansıtırma ve açıklama çabasının belgesel türün oluşumu ve gelişiminde önemli rolü olduğunu belirtir (10).

Sinemeyi, fiction (düşsel) ve nonfiction (düşsel olmayan) olarak ayıran Süha Arın belgesel filmin, nonfiction/düşsel olmayan’ın karşılığı olarak kullanılmasının daha doğru olacağını belirterek, belgesel filmlerinde bir konusu olduğunu özellikle vurgular (11).

Belgesel Sinemanın nesnel tutumu ve amacını koruyabilme endişeleri taşıyan Erol Mutlu ve Belgesel Sinemacılar Birliği’nin 1. Ulusal Konferansı Bildirilerine göndermiş olduğu notlarında Dünya Belgesel Birliğinin 1948 yılı itibarıyla yapmış olduğu tanımlama şöyledir: “Ya olgusal çekimle, ya da aslına sadık olarak yeniden-kurulmak yoluyla yorumlanan gerçekliğin herhangi bir yönünü, akla ya da duygulara seslenecek biçimde film üzerine kaydetme yöntemlerinin tümü belgesel filmidir”(12).

Erol Mutlu, bu tanımdaki gerçeğe bağlı kalma özelliğinin, belgesel film tanımının en zayıf noktası olduğunu belirterek şöyle devam eder: “Çünkü gerçekliğin tam olarak saptanmasını

olanaksız kılan bir takım sınırlamalar vardır. Herşeyden önce kameranın bir gelişiminin her evresinde bulunması mümkün olmayabilir. İkincisi kamera ve çekim ekibinin varlığı, olay kahramanlarının doğallığını, giderek tümüyle aksiyonlarını etkileyebilir. En önemlisi de, her kamera hareketi, her kamera konumu bir olayın tek bir unsurunu öne çıkarıp diğerlerini dışlayan çekimler yapılmasını, yani özsel bir “tercih” unsurunu gerektirir (13).

Belgesel deyince unutamadığı üç belgeselden sözeden Prof. Dr. Ünsal Oskay “Belgesel Sinema, insanın doğa ile ve başka insanlarla kurduğu ilişkinin belirli bir biçiminden kaynaklanan unutmaya, acımasızlığa ve mutsuzluğa karşı direnenen bir sanat formu, bir sanat alanıdır” (14).

Belgesel filmi anlamak üzere yer verilen tanımlardan anlaşılacağı üzere ancak ortak noktalara varmak mümkün. Belgesel filmin tek ve değişmez bir tanımını yapmak olanaklı değil.

İngiliz yönetmen Paul Rotha’nın dediği gibi “Belgesel sözcüğü konuyu yada biçimi değil, yaklaşımı belirler.... İzleyici üzerinde etki uyandırabilmek için her türlü teknik yöntemden yararlanılabilir.... Belgesel sinema öykülü sinemadan ereğiyle ayrılır” (15).

Bir diğer İngiliz yönetmen P. Jackson günümüzde belgesel film tanımının sınır tanımayacak düzeye geldiğini belirtiyor ve şöyle devam ediyor: “Belli teknik, stil ya da yapım güdüsüyle sınırlandırılmaz.... Günümüzde belgesel film, yeryüzünün herhangi bir yerindeki insanların sorunları, gerçek kişilikleri ve yaşama biçimleri üstüne çağdaş bir yorumda bulunmak üzere ciddi bir girişim yapan herhangi bir çalışmayı kapsar” (16).

Belgesel film tanımlarını İngiliz Belgesel Okulu yönetmen ve kuramcısı Basil Wright’ın tanımıyla noktalamak istiyorum. Belgesel filmin bir tanımını yapmanın çok da gerekli görmeyen

Basil Wright'a göre şöyledir: “ Çok açıktır ki belgesel film şöyle ya da böyle bir film değil, yalın olarak, kamuoyuna bir yaklaşım yöntemidir” (17). Bu yöntem, bir tanıma kolay kolay sığmayacak pek çok unsuru birden kapsamaktadır.

Sonuç olarak sinemanın gerçeğe üç temel yaklaşımından söz edilir. Bunlar : Gerçeği açıklama, gerçeği öykünme ve gerçeği sorgulamadır.

Gerçeği sorgulama yaklaşımı belgesel filme en yakın olan yaklaşımdır ve ulaşılmak istenen, görünen gerçeğin altında yatanın yani gerçeğin özünün araştırılmasıdır.

II. BELGESEL FİLMİN TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

A-İÇERİK AÇISINDAN BELGESEL FİLM TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Birçok açıdan farklı türlerde düzenlenilebilen belgesel filmler içerik açısından : Haber, gezi, toplumsal, araştırma belgeseli, bilimsel, tarihi, propaganda ve derleme belgesel olarak sekiz başlık altında sınıflandırılıyor.

1-Haber Belgeseli

Belirli sürelerle hazırlanan ve bu süre içinde gelişen olayları saptayıp haber haline getiren türdür. Belgesel filmin önemli ve yaygın bir türü sayılan haber belgeselleri önceleri kalabalı yerlerde, sinema salonlarında, kafeteryalarda haftalık veya onbeş günlük periyotlarla önemli olayların görüntülerini sunmak amacıyla kullanılmıştır. Haber niteliği olan, gerçeklerden yola çıkan, izleyenlerin ilgisini çekebilen, anlaşılması kolay ve iyi kurgulanmış filmlerdir. Filmin çekildiği andaki koşullar nedeniyle görüntü değeri çok iyi olmasa bile önemli olan görüntülerin haber değeridir. Bu filmlerin, sürükleyici ve anlaşılır bir anlatımı vardır. Aydınlatıcı bilgiler içeren, ele aldıkları olaylara nesnel bir tutumla yaklaşan, gerçekleri gözler önüne seren, iyi bir araştırma ve titizlik göstererek hazırlanan belgesel filmlerdir.

Günümüzde televizyonlarda, izleyicilerin yoğun ilgisini çeken, program türleri arasında önemli yer tutan bir program türü olarak yer almaktadır.

Genel olarak haber belgesellerinin en önemli özelliği nesnel bir tutumla konu ve olayları ortaya koymasındır. Bütün belgesellerde olduğu gibi araştırma ve geniş bir biçimde, geleceğe yönelik varsayımlara da dikkat edilerek sunulur.

Belgesel sinema ile haber filmlerini konulara yaklaşımları ve getirdikleri yorum farklılıkları açısından ayıran Bilgin Adalı, haber filmini güncel olayaların enkısa zaman ve yoldan iletimi olarak tanımlar.

Wolverton haber belgeselini bir gerçekler karışımı olarak niteler. Bu tür filmlerin merkezde yer alan bir olayla başladığını ve bu olayın çevresinde yoğunlaşan destekleyici verilerle devam ettiğini söylemektedir. “Habercilik biçiminin araştırma derinliği bilgiyi sunmak için verilen zamana bağlıdır. Haber filmin etkisi, kullanılan gerçekle orantılıdır. Eğitici bir amacı da içeren bütün belgeseller zekaya seslenir. Bu belgesel bir öykü gibi olayın ilk özelliklerini belirten sahnelerle başlayarak eklemeler, tanımlamalar ve konuya destek diğer iletilerle bitirilir” (18).

Haber belgesellerin genel özellikleri şöyle sıralanabilir :

- Görüntüler haber niteliğindedir.
- İzleyicilerin ilgisini çekebilecek biçimde canlı, kolay anlaşılabilir bir kurgu içermelidir.
- Haber filmleri gazetelerde görüldüğü gibi günlük olayları yansıtmanın yanı sıra dergilerde olduğu gibi aktüalitesini kaybetmemiş olayları konu edinerek kendi arasında bölümlere ayrılabilir.

• Bir bildirişim ve kamuoyunu aydınlatıcı araç niteliğiyle haber filmleri konuları nesnel bir biçimde ele alır. (19)

Haber belgeseli, tüm görüşleri, popüler olsun veya olamasın ortaya koyma çabasını taşımalı, ortak gerçeğin portresini çizebilmelidir. Aksi halde, kamuoyunu belli çıkar topluluklarının amacı doğrultusunda yönlendirmek amacıyla olayın ortaya çıkışını kurgu ve açıklamalarla değiştirmek gibi sakıncalı yöne sürüklenme tehlikesini taşır.

2-Gezi Belgeseli

Dünyanın bilinmeyen bölgelerini, çeşitli yönleriyle tanıtmak amacıyla çekilen, görüntü ses ve rengin önem kazandığı konunun derinlemesine işlenmesi, göstermek yerine ne olduğunu anlatmak ilkesini taşıyan belgesel film türüdür.

Nijat Özön gezi belgesel filmlerini “Gezi ve Röportaj filmlerinde, tıpkı öğretici filmlerde olduğu gibi, bilgi vermek ve bir şeyler öğretmek kaygısıyla haber filmlerinde olduğu gibi olayları, durumları yansıtmak kaygısı yer alır. Tanıtılacak ülkenin en belirgin özelliklerinin seçilmesi, bu belirgin özelliklerin en iyi biçimde yansıtılması önem kazanır. Genellikle, görüntünün oyun-oyuncu ögesi dışındaki bütün öğelerden yararlanılır”. cümleleriyle açıklanmaktadır.(20)

Gezi belgesellerinde gerçek öge doğal çevredir. Tanıtımı yapılan yerlerde yaşayan kimselerin tanıklıklarından yararlanılır, onların görüşleri “Görüşme-Söyleşi-Röportaj” teknikleri kullanılarak yansıtılabilir.

Gezi-Röportaj filmlerinin genel özellikleri :

- 1) Bu filmler bilgi vermek, tanıtmak, olayları yansıtmak ya da öğretmek amacıyla yapılırlar.
- 2) Tanıtılacak ülkenin veya yerin seçilen en belirgin özellikleri yansıtılır.
- 3) Ele alınan konunun bütün görüntü öğeleri kullanılabildiği gibi, gerekli görüldüğünde oyuncu da kullanılabilir.
- 4) Gezi filmlerinde çevrenin yansıtılması, ses ve ağırlıkla renk önemlidir.
- 5) Belgesel filmlerin önemli bir türü olan gezi belgeselinin bilgi vermek, tanıtmak kaygısı vardır. Ama güzel görüntüler elde etmek uğruna abartılı teknikler kullanılarak, asıl amacı olan tanıtmak ve bilgi vermekten uzaklaşmak gibi bir sakıncayı taşır.

3-Toplumsal Belgesel

Genelde belgesel sinemanın amaçlarından biri olan, toplumsal sorunları ortaya çıkarmak, tanıtmak, çözüm yolları aramak gibi kaygıları olan, toplum yaşamı ve geleceğiyle ilgili sorunları konu eden belgesel film türüdür.

Toplumun gelişmesi, ileriye götürülmesi ve toplumu oluşturan bireyleri mutlu etmenin bir aracı olan toplumsal belgesel filmler, insan ilişkilerindeki yüzeysel tepkileri ve büyüleyici görüşleri ilgi alanına dahil ettiği için belgesel filmlerin önemli bir türüdür.

Çağın sorunlarını ve gerçeklerini yansıtmayı, çağdaş toplumun tüm karşıt yanlarını kapsayan derin ve anlayışlı bir çözüm getirmesi, toplumun egemen sınıfı ile diğer sınıfları arasında etkin bir iletişim aracı olması toplumsal belgesel filmlerin amacıdır.

Prof. Dr. Ünsal Oskay'ın belirttiği gibi "Çalışma ile, iş ile özdeşleşmiş modern toplum insanları olarak, sessiz kuzular gibi yıllarca oturduğumuz bürolarda, tezgah arkalarında hapsedtiğimiz, hareketsiz kaldığımız bedenimizde, gücü, hayatı,... devinimi" (21) hatırlamalıdır belgesel sinema.

Ünlü belgesel film kuramcısı Paul Rotha, "İnsanın temel duygularının birçok amaçlara uydurulmak üzere nasıl parçalandığını gözümüzün önüne getirebiliriz. Film tekniğinin olanaklı kıldığı dağınık gücün geniş alanını : daha kesin sonuçlara götürecek bütün bir çözümlemeyi gerçekleştirmek umuduyla belgencilik yöntemini çağdaş düşüncenin vurulabilecek eşsiz bir araç olarak ileri sürer" diyerek toplumsal filmlerin önemini ortaya koyar .(22)

4-Araştırma Belgeseli

Sanat değeri taşıma kaygısı olmayan, belgesel sinemanın, en yalın ve dolaysız biçimde kullanıldığı film türüdür. Görünenin ardındaki gerçeklere ışık tutan araştırma belgeselleri, çoğu kez kuşkulardan yola çıkarak veya değişik

grupların farklı bir biçimde sundukları gerçekleri kanıtlamaya çalışabilir. Araştırmacının açık seçik bir yaklaşımla, olanaklar çerçevesinde en iyi araştırma tekniklerinden yararlanarak çalışması gereklidir. Yapılan işlemlerin her aşamasının sabır ve titizlikle belgelenmesi zorunluluğu bazen araştırmayı yapanın kişiliğine yönelik tehlikeleri beraberinde getirir. Araştırmacı belgeselciler topluma karşı olan sorumluluklarının bilincinde olarak gerçeğin peşinden koşar ve belgelemeye çalışırlar.

Belgeler, belgesel sinemanın en önemli malzemesidir. ...belgelemek ve belgelerimizi koruyarak geleceğe aktarmak da belgesel sinemacının sorumluluğu altındadır. ... “Belge” materyalini kullanarak üretim yapan belgesel sinemacı da bu anlamda tarihsel bir sorumluluk altındadır. ... belgeler korunabildiği sürece bir zaman sonra başka kültürlerin, başka düşüncelerin, başka filmlerin sözcükleri olma şansına sahip olabilirler. (23)

Araştırma belgesellerinde ; yapılan araştırmanın niteliğine göre, konuları açık ve anlaşılır olması için ; mikroskop, röntgen aygıtı, teleskop... v.b. cihazlardan yararlanılabilir. Film tekniği açısından üstün, hızlı alıcılar geniş bir biçimde kullanılır.

Araştırma belgesellerinin en önemli iki özelliğini belirtmek gerekir.

- Araştırma belgesellerinde görüntünün anlamlı olması için alıcının araştırmayı en iyi yansıtacak bir noktaya ya da uzama (mekana) yerleştirilmesi gerekmektedir.

- Araştırma belgesellerinin kimilerinde konuyu ayrıntılarıyla saptamak, kaydetmek amacıyla mikroskop, teleskop ve diğer teknik araç gereç alıcıyla birlikte kullanılır (24).

- Araştırma belgesellerinin en belirgin amacı, konuyu tanıtip kavramları tanımladıktan sonra sırayla yeni bilgileri işleyip izleyeciye bulgulama ve öğreme ortamını sağlamaktır.

5-Bilimsel Belgesel

Araştırılan bilimsel bir konunun sonuçlarını çeşitli örneklerle önceden tasarlayarak net bir biçimde hazırlanan ve araştırma belgesellerinden daha geniş bir izleyici kitlesi hedef alınarak, önceden belirlenen bir sıra ile hazırlanan film türüdür. İyi bir açıklama, titiz bir seçme ve değişik kurgu yöntemleri ve gerektiğinde şema, ve canlandırma tekniklerine de başvurulmuş bilimsel filmler, sanat kaygısı taşımaz. Özellikle okullarda yardımcı ders malzemesi olarak kullanılan bu tür belgesel filmler, pedagoji ilkelerine uygun bir biçimde hazırlanır.

Bilimsel Belgesellerin diğer özelliklerini şöyle sıralamak mümkün :

- 1- Araştırma filmleriyle pek çok ortak özellikleri vardır.
- 2- Açıklamalar görüntüler kadar önemlidir.
- 3- İlgi çekmek ve dikkatini canlı tutmak için izleyiciye uygun bir biçimde hazırlanır.
- 4- Açıklık ve bilgilendirme nitelikleri yüklenen bu film türünde belgeselleri gerçekleştirenlerin öğrenme ortamı yaratmak sorumluluğu vardır.
- 5- Betimleme yoluyla ve dramatize edilmeden işlevlerini yerine getiren filmlerdir. Grierson, bu türün belgesel sinemaya katkıda bulunup bulunmamasını tartışırken, bunların eğlence, eğitim ve propaganda bakımından değer taşıması gerektiğini, ancak bunun da bir sınırı olduğunu belirtmektedir (25).

6-Tarih Belgeseli

Bir belgesel film türü olan tarih belgeselini araştırırken açık ve net bir tanıma ulaşamadım. Yapılan tanımlar veya nitelemelerin çoğu ancak ya amaçtan yola çıkarak veya türün

bazı özellikleri gözönünde bulundurularak yapılan tanımlardır. Bu nedenle, bulabildiğim kadarıyla yapılan tanımlamaları aktarıp türün özelliklerini tespit etmeye çalışacağım.

Simten Gündüş Öngören, tarihsel filmin amacından yola çıkarak : “Tarihi filmlerin amacı, tarihi gerçekleri doğruya uygun bir biçim de yansıtarak değişik toplumların dününü aydınlatarak bugün ve gelecek için alınması gereken kimi önlemlerle ilgili bir takım sonuçlar çıkarmaktır” diyor (26) .

Öngören, Nijat Özön’ün tarihi belgeselleri Çağ Filmi ve Giysili film şeklinde ikiye ayırdığını belirterek yazarın tanımlamasını şöyle aktarıyor : “Çağ filmi ; belirli bir çağı, tüm toplumsal, siyasal, kültürel yönleriyle canlandırmayı, uygarlık değerini yansıtmayı amaçlayan filmler ve Giysili film ; geçmişteki bir toplumun belirli tarihteki yaşayılığını daha çok dış görünüşe, özellikle giysilere önem vererek yansıtmaya önem veren filmler. Özön bu türün çeşitli amaçlarla gerçeklerin saptırılması nedeniyle yozlaştığını ileri sürmektedir” (27).

Yine amaçtan yola çıkarak bir tanımlama yapan Özden Çankaya’nın görüşüne göre ; “Tarih içindeki olayları, gerçeklere bağlı kalarak, toplumsal, siyasal, kültürel açıdan canlandırmayı amaçlayan belgesel türdür” (28).

Tarih ve belgesel ilişkisini ele alan Bülent Çaplı, son yıllarda tarihi belgesellerin, özellikle de televizyon belgesellerinin konusu haline geldiğini, özellikle avrupa televizyonlarında belgesel programların çok popüler olduğunu belirtmektedir. Bazı istatiki bilgileri vererek bu savını pekiştirmektedir. Buna göre 1994 yılında avrupa genelinde 20.000 saatten fazla belgesel program üretilmiş. Avrupa çapında belgesel film alanında faaliyet gösteren 10.000’den fazladır. Televizyonda gösterilen belgesellerin sayısına göre ülkeler sınıflandırıldığında Almanya, İngiltere ve Hollanda ilk sıraları almakta son sıralarda İtalya ve İspanya yer almaktadır.

14 Avrupa ülkesinin yer aldığı bu sıralamada ortalama olarak televizyonlarda yayınlanan programların %4'ü belgesel programlardır. İngiltere'de %7,8 olan bu oran oldukça yüksek bir ortalama değildir. Türkiye'nin bu sıralamada bulunmaması kesinlikle tesadüfi değildir" (29).

Ağırlıklı olarak belgesel yayınlayan, Avrupa'da Discovery, Arte ve Canal Plus, Amerika Birleşik Devletleri'nde Arts and Entertainment Channel, Public Broadcasting Service, History Channel ve Discovery Channel'de tarih belgeselleri önemli bir oran oluşturmaktadır.

Bülent Çaplı'ya göre tarihi belgesel filmlerin kuramsal ve yapım sürecine ilişkin sorunları şöyledir :

- 1- Tarih ile uğraşan akademisyenler, belgeselcilerin tarihe el atmaması gerektiğini, tarihçiler doğruluk ve kesinliği amaçlarken, belgeselcilerin eğlendirmeyi amaçladıklarını ve tarihi çarpıtarak belgesel yapıldığını ileri sürmektedirler.
- 2- Tarih'in belgesel, sinema filmleri, televizyon dizileri ve dramaları aracılığıyla anlatılması gündeme geldiğinde, canlandırma yani tarihin yeniden yaratılmasının kurmacanın gerçekleri ne derece yansıtabildikleri tartışmasına yol açarken bazı tarihçilerin ise kurmacanın birçok akademik çalışmadan daha doğru olduğunu ileri sürdüklerini görüyoruz. Yaratıcı yöntemler kullanarak geçmişe ait gerçek bir olay anlatılmaya kalkışıldığında gerçek ile kurmaca arasındaki ayrım belirsizleşmektedir.
- 3- Öykülendirme sırasında, ticari kaygılar ve reyting çabası ; tarihsel gerçeklerin kimi zaman çarpıtılmasına yol açmaktadır.
- 4- Tarihin en temel verilerinden birisi olan insan davranışlarına sistematik ve bilimsel yöntemlerle yaklaşamama sorunu vardır.

5- Tarihçi'nin mümkün olduğunca objektif olmaya çalışması gerektiğini tarafsız olamayacağını belirten tarihçi Barbara Tuchman, aksi halde tarihçinin olayları kaydeden ama muhakeme yapmayan kişiler durumuna düşeceğini, taraf tutmanın, yaşamda hiçbir tarafı tutmamak kadar yanlış olduğunu vurgulamaktadır (30).

Tarihsel konularda analiz söz konusu olduğunda bazı tarihçilerin başvurulan yöntemlerde, belgeselcilerle aralarında farklılık olduğunu ileri sürülmektedir.

Tarihçi ve belgeselci tartışmasının sürüp gideceği anlaşılıyor. Varolan gerçekleri unutmamak gerek. Bu gerçek de tarihçilerin ve belgeselcilerin varlığına gereksinim olduğudur. Çatışmak yerine birlikte çalışmayı ve doğruları farklı araçlarla insanlara aktarmak her iki alanın yararına olacaktır.

Amacı, görüntülü-sözlü tarih yapmak olan belgeselcilerin en önemli sorunları ; kendileri için çok önemli olan görsel malzemeye ulaşma zorluğu, bir başka kaynak olan "Söyleşilerin" hafızanın yanılması sözkonusu olabileceğinden bunların başka kaynaklarla doğrulanması sorunu vardır.

Bütün eleştirilere karşı kendilerini savunan belgeselciler, amaçlarının insanları aydınlatıp bilgilendirirken eğlendirmenin tarihsel gerçeklere ulaşmanın engel olamayacağını belirtmektedir. Ayrıca genel izleyici kitlesi hedef alındığından gerçeklerin mümkün olduğunca en alt seviyede insanların varlığı düşünülerek aktarma biçimini tarihçilerden farklı olabileceğini ileri sürmektedirler. Temel amaç iletişim kurmak olduğu için anlatanın daha anlaşılır olması akıcı bir biçimde sunulması gereği vardır.

Geçmiş daha yaygın bir biçimde topluma anlatma ve aktarma işlevi tarihi belgesel filmlerin özellikle modern toplum hayatının neden olduğu "bellek" yitimini önlemesi ve belleklerimizden yeniden yapılandırması bakımından çok önemlidir. "... görmek ve göstermekle yetinmeyip, yaşam ve insan

ilişkilerini yönlendiren “kanuniyetleri”bilmek ve öğretmek zorundadır” (31)

“Bütün yaşamışlıkları, bütün üretilenler deney ve bilgi olarak toplumsal bellek tarafından taşınır, hayatı içine yerleşir ve yine hayatla beslenen bir süreklilik hali oluşur. Kültürel süreklilik : Her toplumun, sahip olduğu tek birşey vardır önce : BELLEK...” (32)

7-Propaganda Belgeseli

Bu belgesel film türünün tanımı “Propaganda “ sözcüğünün anlamında gizlidir. En geniş tanımıyla Propaganda ; birey ya da toplulukları belirli bir görüş ya da amaç doğrultusunda etkilenecek biçimde bilgilendirmektir. Bu amaçla yapılan belgesellere de Propaganda belgeseli denilmektedir.

Belgesel sinemanın ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği evreler ve kullanılma biçimi araştırıldığında özellikle 1919 ve özellikle İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde belgesel yoluyla propagandanın, kötü amaçlarla kullanıldığı gerçeğini görüyoruz. Ama bu kötü örnekler hiçbir zaman türün önemini ortadan kaldıramamış aksine, “tanıtım ve propaganda günümüzde her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır” (33).

Tanıtma, bilgilendirme, eğitme ve amaçlanan doğrultuda etkileme görevi yüklenen belgesel sinema çalışmalarının hemen hepsinin bu başlık altında toplanabileceği görüşünü savunan Bilgin Adalı, bu yükümlülüğün geçmişten günümüze devam ettiğini belirtmektedir. “Sinemayı bir mimber ya da podyum olarak ele alıyorum ve onu bir propaganda racı olarak kullanıyorum.” diyen Grierson, yeniden yaratmanın, eğitimin ve propagandanın başka başka şeyler olduğuna değinmektedir. (34)

Propaganda belgesellerinin İngiltere’de John Grierson’un Büyük Britanya İmparatorluğunun varoluş nedeni olarak işçi sınıfını gösterip propagandasını ortaya çıktığı kabul ediliyor. II. Dünya Savaşıyla patlama yapan propaganda belgesel filmler,

İtalya'da Mussolini döneminde, Sovyetler Birliğin de 27 Ağustos 1919'da Lenin'in sinema Endüstrisini devleştirmesinden sonra kurulan sinema okulu ile 1933'de Almanya'da Nazilerin Propaganda bakanı Goebels tarafından geniş halk yığınlarını etkilemek için o zamana kadar görülmemiş ölçüde propaganda aracı olarak belgesel filmleri kullanmıştır.

Adı geçen ölkelerde ideolojik savaşın en etkili silahı olan propaganda belgesellerinin hedefleri şöyle sıralanabilir :

- 1- Silahlı kuvvetlere eğitici ve moral verici filmler yapmak.
- 2- Halkın moralini pekiştirmek ve savaşın ilerlemesi konusunda onları bilgilendirmek
- 3- Hedeflere ulaşmak için bir kesimi cesaretlendirmek ve diğerlerinin de çabalarını haber vermek.(35)

Paul Rota uzun vadede eğitime yakın ve gelişim görevinin akıllıca yorumlanabildiği bir olgu olarak karşımıza çıkan Propaganda'nın yönlendirme ile etkileşim halinde olduğunu ve bunun farkına varan hükümetlerin özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında her türlü modern kitle iletişim araçlarını yönlendirme amacıyla kullandığını ifade etmektedir. Bu araçlar içinde doğasından kaynaklanan nitelikleri nedeniyle halk üzerinde en çok etki edecek aracın sinema olduğunu belirten Paul Rotha , propaganda aracı olarak belgesel filmlerin uygunluğunu şöyle özetliyor :

- a- Kitleler tarafından ortak olarak paylaşılmaya uygun bir yapıya sahip olması.
- b- Açıklama ve ifade yeterliliği açısından sahip olduğu basit güç nedeniyle ve sanatsal değerlerin de kullanımıyla ikna edici ve inandırıcı nitelik yeterliliğinin bulunması, ve

c- Milyonlarca insana yönelik olarak tekrarlanan mekanikleşmiş niteliği ile belli bir zaman sınırlaması olmadan sayısız şekilde insana ulaşabilmesi (36).

Halkı denetim altında tutmak ve bir siyasi amaç doğrultusunda yönlendirmek isteyen hükümet ve siyasi partilerin dolaylı veya dolaysız yoldan bu amaçlarına ulaşmak için bir kitle iletişim aracı olan sinemadan vazgeçemeyecekleri ortadadır. Önemli olan, hile tahrifata başvurmada Propaganda yapmayı seçmeleri olacaktır. Çünkü Meyerhold'un dediği gibi : Sanat Politikadan soyutlanmış olamaz.

8-Derleme Belgesel

Compilation Film (Derleme Film) : Daha önce çekilmiş belgesel türdeki filmlerin kurgu yardımıyla belli bir anlayışa göre yeniden düzenlenmesiyle elde edilen film (37).

Daha önce yaşanmış olaylarla ilgili belge ve filmler yeniden düzenlenerek, kurgu aracılığıyla, yeni bir anlayışla izleyicilere konu ve sorunları iletme amacını güder. Derleme belgeselinde kurgu çok önemli bir unsurdur.

Derleme belgesellerin önemli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz :

a- Belgeselci, işlemek istediği konu, sorun veya olayla ilgili daha önce çevrilmiş belgesel türdeki filmleri araştırıp, inceleyip ayırmak, seçtiği parçaları yeni bir bütün oluşturmak üzere bir araya getirir.

b- Çalışma alanı sınırlı olup, belgeselci, ancak daha önce ortaya çıkmış gerçekleri ve malzemeleri yeni bir anlayışla kullanarak istediklerini izleyiciye anlatmak zorundadır.

c- Belgeselci bu gereçleri istediğini anlatmak amacıyla kullanmak için kurgunun tüm olanaklarından yararlanır (38).

Rotha ve Griffith, derleme belgesel türüne “Birleştirilmiş Belgesel” adını vermektedir. ... “gerçeği fotoğraflamaya karşı büyüyen istek sonucu bu türde önemli çalışmalar ortaya konduğunu ve birleştirilmiş belgeselin gerçek gereçlerle yapılma amacının tümüyle iyi olduğunu senaryolar için şimdiye değin dokunulmamış geniş konu gereçlerine ufuklarını açtığını söylemektedir” Rotha ve Griffith (39).

B-BİÇİM AÇISINDAN BELGESEL FİLM TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Belgesel film tanımındaki farklılıklar, belgesel film türleri açısından da tartışmalı ve zıt görüşler söz konusudur.

Bîçim açısından belgesel türleri “dramatik ve yarı dramatik olarak ikiye ayıran görüşlere tanımlar aktardıktan sonra buna karşıt görüş olarak böyle bir sınıflandırmayı reddeden görüşleri aktarmak gerekmektedir.

1-Dramatik Belgesel ya da Belgesel Drama

Bir izler kitle için gerçeklikle, varolan olaylaların yeniden yaratılması (40) anlamına gelen bu tür kimilerince genellikle varolan sanat ve iletişim biçimlerine dayanan ve getirdiğ belli başlı yenilikler sadece bu biçimlerin nitel ve nicel uzantıları olan televizyon için, salt bu araca özgü yepyeni bir biçim olarak görülürken; kimileri de bu türün drama sanatı kadar eski olduğunu belirtirler (41).

Belgesel-dramayı, televizyonda yeni bir tür olarak gündeme getiren yapımın, Jeremy Sandford’un 1966’da BBC ‘de yayınlanan “Cathy Come Home” olduğunu belirten Erol Mutlu, toplumsal sorunların gerçek kahramanlar yerine oyuncu kullanılarak yeniden üretimi sağlayan “olasılıkla televizyon belgesel-drama türünün gerçekten özgün biçimdir” ve bu biçimin İngiltere’de ortaya çıkması şaşırtıcı değildir (42).

Bu televizyon türünün diğer adlandırmalar ; belgesel-drama (docudrama), tarihsel oyunlar, dramatik yeniden-kurmalar biçiminde adlandırılmaktadır. Bunun yanısıra olgu anlamına gelen “fact” kurmaca anlamına gelen “fiction” sözcüklerinin kısaltılmış hali olan “faction” adlandırması dilimize olgusal kurmaca şeklinde yerini almıştır.

Bu türün özellikle tarihi ve toplumsal olayları konu alması tarihçiler arasında da tartışmalara yol açmaktadır. Tecimsel kaygılar ve rayting uğruna olayların çarpıtılmasından yakınan tarihçiler, tarihi gerçeklerin belgeseller, sinema filmleri, televizyon dizi ve dramaları aracılığı ile aktarılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bu karşı çıkış yine de sayılan türleri, bunu yapmaktan alıkoymamıştır. Bu tür yapımlara örnek olarak gösterilebilecek birçok sinema filmi, televizyon draması ve televizyon dizisi vardır. “Bu örnekler arasından, özel televizyonculuk öncesi dönemde TRT televizyonlarında yayınlanan Kökler (Roots), Ben Cladius (I Cladius) ve Shogun gib yabancı diziler ; ayrıca sinema filmlerine örnek olarak İstanbul Kanatlarımın Altında’yı, yine yakın dönemden Cesur Yürek Ve Michael Collins’i gösterebiliriz.” (43)

Bu tanımlamayı kabul edenlere göre bu örnekleri artırmak olanaklıdır.

Türk televizyonununda dramatik belgesel yapımlar başlığı altında , Özden Cankaya’nın verdiği örneklerle yer vermek yerinde olur.

1982

1) Yönetmenliğini Ziya Öztan’ın yaptığı, özgün dramatik belgesel olan “ İttihat ve Terakki”

2) Yönetmenliğini Arsal Soley’in yaptığı, onbir bölümlük dizi olan “Türkiye Üzerine Oyunlar”

1986

**Yönetmenliğini Tomris Giritlioğlu'nun yaptığı "Belgesel"
: Beyoğlu'nun dün ve bugünü konu alır.**

1988

1) Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki İstanbul'u anlatan "Kantodan Tangoya" yapımı.

2) Yönetmenliğini Ziya Öztan'ın yaptığı ve Halide Edip Adıvar'ın "Ateşten Gömlek" romanından esinlenen "Ateşten Günler".

1989

Yine yönetmenliğini Ziya Öztan'ın yaptığı bir özyaşam öyküsü olan, kurmaca ağırlıklı "Cahide" adlı film (44).

Başa dönersek, gerçek olayları , gerçek mekan ve insanları konu alan, anlatısı tamamen klasik kurmaca formüllerine dayanan "Kökler" dizisinin üzerinde durulması gereken iyi bir örnek olduğunu belirten Erol Mutlı'nun görüşlerin özetleyerek aktarmak gerekmektedir.

a) Olgusal kurmacanın katıksız bir örneğidir

b) Popüler olması ve toplumsal etkileri bakımından dramatik belgesel türünün gizilgücünü ortaya koymaktadır

c) Popüler bir kitaptan uyarlanmıştır

d) 1977'de, ABD'de ABC televizyonunda sekiz bölüm olarak yayınlanan "Kökler" belgesel-drama türünün gelişiminde bir devrim olarak anılmaktadır (45).

Amerikan tecimsel televizyonculuğunda belgesel-drama türünün çığır açıcı programı olan "Roots" un yazarı Alex Haley bu sözcükle (faction) nitelediği türü şöyle tanımlamaktadır :
"Belli başlı bütün olaylar hakikattir ; ayrıntılar bir araştırma sonucunda ulaşılabilecek ölçüde aslına sadıktır ; isimler ve

tarikler gerçektir ama iş diyaloga, insanların duygu ve düşüncelerine gelince, bunların yeniden yaratılması gerekir. Bu tür, gerçek insanların yaşantılarına dayanan bir kurmacadır" (46).

Konuyu derinlemesine inceleyen Erol Mutlu, birbirinden farklı saymacalarla formüle edilen pek çok programın bir genel başlık altında toplanmayacağı için "belgesel-dramayı gerçekte "özgün" bir tür olarak niteleme olanağı pek yok" demektedir (47).

Belgesel sinemanın ünlü ismi Süha Arın, dramatize belgesel diye bir olguyu reddiyor. Dünya'da sinemanın genel ayrımının "fiction" ve "non fiction" diye ikiye ayrıldığını, bir başka deyişe hayali-hayali olmayan, kurmaca-kurmaca olmayan, ve nihayet kendi deyimiyle imgesel-imgesel olmayan filmler şeklinde sınıflara ayrıldığını belirtmektedir.

İmgesel film türüne örnek olarak piyasa filmleri, çizgi filmler, animasyon filmlerini gösteren Süha Arın, imgesel olmayan filmlerin ; belgesel filmler, sinemaverite ve haber filmleri şeklinde üç başlıkta toplandığını belirtmektedir. Kendisi ile yapılan röportajda bu film türlerini tanımladıktan sonra dramatize belşgesel konusundaki görüşlerin şöyle belirtiyor: "Dramatize belgesel diye bir kavram olabileciğine inanmıyorum. Ama şöyle olabilir ; ağırlıklı olarak dramatizedir, içinde belgesel yaklaşımla çekilmiş sahneler olabilir ya da tam tersi olarak belgeseldir, içinde imgesel yaklaşımlarla gerçekleştirilmiş bazı bölümler olabilir. Ama o bölümlerin imgesel olduğunun seyirci bilincine varmalıdır. Eğer seyircinin onu belgesel algılama fikri varsa, belgesel olmadığı, yazıyla ya da sözle belirtilmelidir." (48)

Bir başına ne yanlış ne doğru diyebileceğimiz bu açıklama aslında Dünya Belgesel Birliğinin 1948 yılında yaptığı belgesel film tanımıyla da çeliştiğini görüyoruz. Çünkü ; Birliğin tanımı

şöyledir : “ Ya olgusal çekimle, ya da aslına sadık olarak yeniden-kurulmak sureti ile yorumlanan gerçekliğin herhe,angi bir yönünü, akla ya da duygulara hitap edecek şekilde film üzerine kaydetme yöntemlerinin tümü, belgesel filmidir.” (49).

2 Yarı Dramatik Belgesel

Yaşanan çağın en önemli sorunlarını, nesnel bir tutumla ele alan, sinemanın sağladığı olanaklardan yararlanarak, konusunu açık bir dille ortaya koyan belgesel film türü ayrıca öykünmeli bir anlatım, dramaatik bir yapıyla oyunlaştırarak ortaya koyduğundan yarı belgesel film türü adını alıyor.Nihat Özön, bu türü “konusu öykülü filmi andırırçasına işlenmiş bir belgesel film ya da belgesel film anlayışına çok yaklaşmış bir öykülü filmidir” diyor (50).

Dramatik belgesel türünü birbiriyle örtüşen vezıt görüşlere yer verilerek anlatıldığı için aynı görüşleri yukarıdaki tanımlamanın yeterli olduğunu düşünüyorum. Çünkü, yapılan araştırmada dramatik belgesel sınıflandırmasına dahil edenler ve etmeyenler aynı nedenlerle aynı sonuçlara varmaktadırlar.

C- İŞLEDİKLERİ KONU, DEĞİNDİKLERİ SORUNLAR VE KULLANILAN KAYNAKLARA GÖRE BELGESEL FİLMLER

Tüm belgesellerde olduğu gibi bu başlık altında incelenen alt türlerde ortak özellik: Gerçek bir malzemedan yola çıkıp sunulan düşüncenin aynı gerçekten çıkarılmaya çalışılmasıdır. Ancak bu filmler işledikleri konu, ele alıninan sorunlar ve kullandıkları malzemeye göre farklılık göstermektedirler.

Wolf Rilla, bu belgesel film türlerini ; haber filmi, genel ilgilenm filmi, doğa belgeselleri, savlı (toplumsal içerikli) belgeseller, anıtım-reklam amaçlı belgeseller, uzmanlık filmleri

ve dolaysız sinema (cinema verite) olarak yedi başlık altında toplamaktadır (51).

1-Haber Filmleri

Tekrarı olmayan bir olay veya etkinliği saptamak ve belli bir amaçla belli bir zamanda kullanılmak için çekilen filmlerdir. Film yapımcısının malzeme üzerinde denetimi sınırlıdır. Konunun objektifliği ve zamana karşı yarış söz konusudur. Yönetmen veya kahraman objektif olmak zorundadır, herhangi bir yorum ekleyemez.

2-Dolaysız Sinema (Cinema Verite)

Ön hazırlık yapılmadan, hafif araç gereçlerle yani konuyu oluşturacak kişi ve nesnelerle önceden bir temas kurmadan, ani baskınlarla, doğal yoldan her şeyi yakalamak, tespit etmek amacıyla çekilen, belli bir mesaj içermes için çaba harcanan film türüdür.

Esin kaynağı Dziga Vertov ve onun gerçekleştirmiş olduğu belgeseller dizisi olan bu türe "Kino-Plavda" (film hakikat) olarak niteler Vertov. Kurmaca olmayan bu film türü 1920'lerde ortaya çıkar. Vertov'un, adına "kino-glaz" dediği bu türün en önemli iki özelliği şöyledir :

"a- Gerçek insanları gerçek ortam, durum ve koşulları içinde saptamak,

b- Saptanan bu malzemeyi kurguyla yeniden-yaratmak"

Gerçek sinema adı verilen ve " Vertov'un sessiz filmlerinden esinlenen bu akım içinde çalışanları, çok hafif aygıtlarla yalnızca alanı ve bütünüyle doğru olarak elde etmek istemekte, konu ile yönetmen arasında engelleri yıkmak için bir doğrudan yaklaşma çabası göstermektedirler. Filmsel oluşum süreci çok yakınlaştırılmış olup, çoğu kez olayların geçmişiyile ilgilenilmeyerek onları ıolurken yakalama çabasına yönelir." (53)

3-Tanıtım-Reklam Amaçlı Filmler

Bir halkla ilişkiler etkinliğinin parçası olan bu filmler bir ürün, bir kurum için yapılırlar. Bu tür belgeseller, özel sektör kuruluşlarının bir iletişim aracı olarak reklam ve halkla ilişkiler programında yer alabilir diyen Avniye Tansuğ'un, maddeler halinde sıraladığı, belgesellerden yararlanma amaçları şöyledir :

a-Kuruluşun kendi tarihini belgelemek

b-Kuruluşun içinde bulunduğu sektörün ülkedeki gelişimini belgelemek

c-Kuruluşun ürettiği ya da hizmetin dünyadaki serüvenini belgelemek

d-Kuruluşun ürettiği ya da hizmetle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili bir belgeseli desteklemek. Amacı, kuruluşlarını kamoyunuda olumlu algılanmalarına yardımcı olmasıdır.

e-Herhangi bir belgeseli destekleyerek topluma karşı kuruluşun, geri ödeme sorumluluğuyla kültür vesanata katkıda bulunmak (54).

4-Genel İlgilenim Filmleri

Bu türün en yalın örneği"seyahat filmleri"dir. Varolan gerçekliğin belirli bir görüşün savunulması için yeniden-kurulması sözkonusu değildir. Toplumsal yorum ya da öznel bir bakış açısı olmayan bu filmlerde film yapımcısı en azından biçimsel olarak malzemesini denetleme olanağına sahiptir.

5-Uzmanlık Filmleri

Çoğunlukla teknik olguları, eğitim amacıyla aktaran yapımlardır. İşlevleri görsel bir ders-kitabı ya da görüntülü bir ders olmakla sınırlıdır.

6-Savlı (Toplumsal İçerikli) Filmler

Zıtlıklar üzerine kurulan bu filmler; birey-toplum, adalet-adeletsizlik, ayrıcalık-ayrıcalıksız...vb durumlarla ilgilenirler. Film yapımcısının malzemesini denetleme olanağı yüksektir.

Denis Denitto, u tür filmleri kendi içinde üç gruba ayırmaktadır:

a-Betimleyeci: Özellikle çevre ve krunmların insan yaşamını nasıl etkilediğin ortaya koymak amacındadır

b-Toplumsal Eleştiri: İzleyicilere, içinde yaşadıkları toplumun yanlışlıklarını belirtip buna çara bulunmasını gerektiğini düşündürmek

c-Toplumsal Karşı Çıkış (Protesto): Bir durum veya olay karşısında izleyenleri kışkırtıp harekete geçmelerini sağlamak amacıyla yapılan filmler (55)

Günümüzde toplumsal konularla ilgili iletilecek mesajlar için en güçlü aracın belgesel filmler olduğunu söyleyen sinema kuramcısı Paul Rotha'ya göre belgeselcinin toplumsal ve siyasal bilince sahip olması gerekir. Filmin konusu olacak olaylatın hakkında eyleme geçmeden önce derinlemesine düşünüp araştırmayı talep eder.

7-Doğa Belgeselleri

Adından da anlaşılacağı üzere "doğa" nın konu edildiği belgesel film türüdür. Dağlar, ormanlar, akarsular, denizler ele alınabildiği gibi canlılar, yerküre, atmosfer vb. gibi çok çeşitli doğa olayları ve yaşanan sorunlar konu edilebilir. Gezi belgeselleri olmak üzere araştırma ve bilimsel belgesellein de bazı özelliklerini taşıyan bu belgesel film türü sıklıkla kullanılan bir türdür.

Tanımlamaya ve türlere ayırmaya çalıştığımız belgesel sinemaya değişmez, net sınırlar getirmek olanaklı değildir. Görülüyor k bu konuda pek çok görüş var ve bunların hepsin doğru kabul etmek ya da reddetmek de olanaklı değildir. Belgesel sinemayı tanımlayıp türlere ayırmak, bir bakıma gereklidir de; pazarlama açısından, sözlük ya da ansiklopedi için sinema mddesi yazmak ve festivallerde yarıştırmak açısından

ayrılar yapmak, sırlamalar, standartlar getirmek olası, hatta gereklidir.

Sonuç olarak varılabilecek kanı ; sorun sinemanın değişik alanlarının belrlenmesi ve tanımlanması sorunudur. “Gerçekten de kısa film, uzun film, çok uzun film (dizi), konulu, belgesel, teknik, bilimsel, reklam, tanıtım, klip, deneysel gibi çeşitli alanlar vardır genel sinema tanımının içinde ve bunların birbirleriyle olan sınırları, o sınır çizgisinde net değildir ve birbirinin ine geçebilmektedir” (56).

Belirtilen alanlara ait tanımlamaların kesin olmadığını, değişebileceklerini, genişleyip daralabileceklerini ve her seferinde yeniden belirlenmeye gereksinme duyulabileceğini beliren Engin Ayça, bu tanım ve sınıflamalar “genel belirlemelerdir” diyor (57).

Teknolojinin akıl almaz ilerlemeleri devam ettiği sürece tanımlama ve sınıflandırlar yeni boyutlar kazanacaktır. Elektronik teknolojilerdeki gelişmeler, dijital ses ve görüntüler belgesel filmlerin sınırlarını genişletmekle beraber özünü, amacını ve önemini ortadan kaldırmamaktadır. Belgesel filmlerin biçimi, adı ne olursa olsun insanlığa karşı sorumlulukları vardır ve bu sorumluluğu üstlenecek başka bir sinema dalı olmadığına göre işlevi devam edecektir.

III. BELGESEL FİMLERİN AMACI VE ÖZELLİKLERİ

Belgesel filmlerin tanımı ve özellikleri daha önce kendi bölüm başlıkları altında çeşitli görüşlerden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştık. Ancak her tür farklı konulara yöneldiğ için farklı amaç ve özelliklerden söz etmiştik. Bu başlık altında ele alınacak amaç ve özellikler; bütün filmlerde rastlayabileceğimiz ortak ya da başka bir deyişle genel amaç ve özellikler olacaktır. Böylece diğer filmlerden çoğunlukla amacı nedeniyle ayrılan belgesel filmleri daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

Belgesel Filmlerin Ortak Amacı:

a) Gerçeği Yansıtmak

Ele alınan konu ne olursa olsun gerçeğe ulaşmak ve gerçeği yansıtmak belgesel filmlerin yemeli amaçlarından biri olmuştur. Günümüzde kitle iletişim araçlarından biri olarak kabul edilen sinema sanatı, büyük kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Sinema sanatı diğer bütün sanatları içine alan, nlardan yararlanarak teknolojik gelişmelerin sınırsız olanaklarını kullanarak en çağdaş ve etkin bir iletişim aracı olduğunu kanıtlamıştır. Sinema sanatıyla yapılan iletişimin ne kadar sağlıklı olduğu tartışılabilir. Ama bu yine de sinema sanatının iletişim etkinliğini ortadan kaldırmaz. Sinema sanatının bir dalı olan belgeseller ise her ne kadar sinemanın doğuşunu oluşturan ilk örneklerinden günümüze geçirdiği gelişmelere rağmen gerek ticari kaygılar ve gerekse mevcut yönetim biçimlerine muhalif olma özelliğinden dolayı ikinci plana atılmıştır. Gerçeğe ulaşmak ve bunu yaymak isteyen belgesel filmler elbette bundan rahatsız olan kesimler tarafından engellenecektir. Bundan yılmayan gerçek gönüllüler sayesinde

varlığını sürdüren belgesel filmler her zamankinden daha fazla gereksinim olduğu ortadadır.

İletişim alanında teknik olanakların artmasına paralel olarak gerçeğe ulaşmanın ve onu yansıtmının daha kolay olması gerekirken mevcut yönetim sistemlerinin iletişim araçlarından, gerçeği örtmek, perdelemek, insanların gerçeğe ulaşma araçlarını yok etmek, düşüncelerini, sorgulamalarını engellemek için kullandıklarını görüyoruz. İletişim araçlarının tekelleşmesi sonucu ise bu gücü elinde bulunduranların bilmemizi istediklerini söyleyip, bilmemizi istemedikleri bilgilerden bizi yoksun bırakarak tek yönlü iletişim sürecini oluşturmuşlardır.

Gerçeklerden bu kadar uzaklaştırıldığımız bir dünyada ona ulaşmanın en önemli araçlarında biridir belgesel filmler. Gerçekleri açıklamak ve yansıtmak amacının çoğunlukla iki şekilde uygulanabildiğini görüyoruz:

1) Sorunu ortaya koymakla yetinmeyip, izleyeceği gerçeğe karşı karşıya bırakmak; “İzleyecinin bu sorun karşısında şu ya da bu tutumu benimsemesini onun anlayışına, dünya görüşüne, bilgisine” bırakmak.(58)

2) Sorunu incelerken vardığı sonucu açıkça belirtip, bu sorun karşısındaki tutumunu ne olduğunu ve kendi tutumunun doğru olduğuna izleyiciyi inanadırmaya çalışmak. Burada, izleyiciyi mutlaka belli bir görüş doğrultusunda belli bir amaç güderek onu etkilemek sözkonusudur. “Çünkü, genellikle belgesel filmcinin amacı, dünyamızın karşı karşıya bulunduğu sorunları açıklılıla ortaya koymak, bunlara çözüm yolları araştırmak ve mümkünse bulunmaktır”.(59)

Belgesel film sinemacının gerçeğe bağlılığından doğmuştur diyen Özön şöyle devam ediyor: “... belgesel filmci için önemli

olan herhangi bir sorunun, konunun ardında yatan gerçektir, bu gerçeği yansıtmaktır.

Burada karşımıza çıkan sorun “gerçek”in ne olduğudur. Aristotelesçi bir akıl yürütmeye; Gerçek, yaşam tarafından temsil edildiği için yaşamın suretini yaratıp sunan belgesel fim de gerçeği yansıtır. Çünkü belgesel filmler, yaşamın içinden bir olayı, olguyu aynen izleyicisine aktarmaktadır.

Burada kurgu-film yönteminin en başarılı ismi Vertov’dan söz etmek gerekiyor. Vertov’a göre üstünde en çok durulması gereken doğal yaşayışı içindeki insandır. İnsan, gözlemlenecek, herhangi bir dış etkileme” düzenlemeye başvurulmadan görüntülenecek. “Sinema-göz” denilen bu kuramın temel amacı, sinema aracılığıyla bir dil oluşturulmaktadır. Objektif, insan gözü gibi herşeyi görebilir, öyleyse çevremizde olup bitenler kaydedilecek, sinemacının herhangi bir katkısı olmaksızın, nesnel olarak elde edilen görüntüler kurgulanacak ve film ortaya çıkacaktır. Sinemacının görevi kurgulama sırasında ortaya çıkacaktır. Oyuncu ve Stüdyo düzenlemelerine karşı çıkan, anlatımcısı olmayan, öykülü film ve senaryoyu reddeden Sovyet kuramcı ve uygulayıcı Vertov’un 1918-1930 dönemini kapsayan yoğun çalışmaları; “1960’larda Fransızların “cinema-verite”sinde kendini gösterir”.(60) Vertov’un amacı “devrimle gelen değişimlerin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini çözümlemek ve sosyalizmin topluma katkılarını sergilemektir”.(61)

Gerçeğe nesnel taklaşımı hedefleyen ve olup bitenleri yerinde görüntüleyerek gerçeği yakaladığını düşünen bu akım bile başarılı yapıtlarına rağmen aslında gerçeğin görünen kısmını görüntülemekten öteye gidemez. Mutlu Parloan’ın ifade ettiği gibi

“gerçek somuttur, maddidir, bu dünyada ve evrende var olandır ve bizim zihnimizde bağımsız olarak vardır. Ama aynı zamanda gerçek soyut ve tarihseldir. Yaşamdan günümüze yansıyanlar, ister doğal olaylar olsun, ister sosyal olaylar, kendilerini ortaya çıkaran tarihsel süreçleri ve kendilerini yöneten kanuniyetleri, kendilerini kendiliğinden de vermezler. Bir başka ifadeyle görünenler, göründükleri kadarıyla gerçeğin tam ve eksiksiz bir sunumunu ortaya koymazlar yani metalar ve şeyler...”.(62)

Buradan çıkan sonuç belgesel filmlerde sadece görme eylemini görüntülemekle gerçeğe değil görünenin formuna ulaşılacaktır. Öyleyse belgesel filmler görmek ve göstermekle yetinmeyip, olayların ardındaki olayları, süreçlerin ardındaki süreçleri sorgulamak, gözlemlemek, belgelerle kanıtlamak, insan ilişkilerini yönlendiren unsurları bilmek ve öğretmek durumundadır. Ayrıca “bilgiler tek başına gerçeği açıklamaz. Zamanın önünden toplumlar, sistemler geçiyor. Dünya küreselleşiyor, her şey değişiyor. Yaşanan süreci yakalamak, değişimi belgelemek, saptamak, dünü-yarına bırakarak yorumlamaktır” amaç.(63)

Demek ki belgesel filmler de mümkün olduğunca nesnel yaklaşmak gereklidir ancak filmi yapanın anlayışı, dünya görüşü, bilgisi filmin biçimlenmesinde çok önemli faktörlerdir. Yani öznel yaklaşımdan kaçınılması şarttır diyemeyiz aksi halde kuru bilgi ve belgelerden oluşan filmler ortaya çıkar. Çünkü yansıtılmak istenen gerçeği izleyiciye en etkili biçimde, sinemanın sağladığı bütün olanaklardan yararlanarak gerçeği bozmadan sunmak ilke edinilirseen azından gerçeğe yaklaşma çabası sergilenebilir. Gelişmeler, gerçek konusunda hem nesnel hem de öznel yaklaşımları kabul etmiş durumdadır.

Gerçeğe ulaşmak ve belgesel film aracılığıyla onu yansıtmak için ele alınan konu veya sorunun belirlenmesi, iyi bir araştırma ve analiz sonucu gerekli bilgilerin toplanması, kullanılacak belgelerin elde edilmesi, konuyla ilgili kişilerle görüşülmesi kısaca konu veya sorunun derinlemesine, karanlık bir nokta bırakmadan incelendikten sonra film taslağının oluşturulması en doğru yoldur.

Belgesel bir kaptır, içerik olmayıp her tür gerçeğin kabıdır diyen Wolverson belgesel film yapım kurallarının amaç etrafında toplanması gerektiğini savunuyor. Yani, öncelikle amacımızı belirlememiz gerekiyor. izleyiciyi eğlendirmek, onların mevcut gerçeklerden kaçmalarını sağlamak ya da daha memnunluk verici insani gerekliliğin kurulmasını ve aksettirilmesini mi istiyoruz. “Bizim ilgilendiğimiz gerçeklik toplum üyelerimizin zihinlerinde oturan inançların cismidir”.(64) diyen Paul Rotha, belgesel filmcinin sonuç arayıcı olmayıp olayları bildirmek yoluyla sonuç çıkartılmasına yardım etmesi gerektiğini savunuyor.

Ele alınan ya da sorun hakkında yorum yapılsın veya yapılmasın belgesel filmin “gerçek”e ulaşmak ve onu izleyiciye aktarmak amacını değiştirmez. “Bu noktada belgeselcinin ayırt edici özelliğinden söz etmek gerekmektedir. Gerçeği çevrelendiği ortamlardan ayıklamak ve onu izleyiciye akıcı bir biçimde aktarmak”tır diyen tarihçi Tuchman , iletişim kurmanın temel amaç olduğunu ileri sürüyor (65). Belgesel filmleri gerçeği açıklama ve yansıtma konusundaki irdelemeyi Zafer Doğan’ın şu sözleriyle noktalayabiliriz: Gelişen teknolojinin de etkisiyle oluşan görüntü ile ilgi bu yeni biçim ve ifadeler, gerçeklik hissini geniş bir kullanım alanı içinde değişik biçimlerle açıklasalar bile, geçen yüzyılda beri tartışmalarla süregelen sinemanın gerçeklik hissini yansıtan belgesel film kavramı, daha uzun yıllar film ve video

formatlarında ve geleneksel bir biçimde işlevini sürdürmeye değer yapıda görünmektedir” (66).

b) Bilgilendirmek, Eğitmek, Öğretmek, Tanıtmak

Küreselleşen dünyamızda insanoğlu bilgi çağını yaşıyor. Dünyanın bütün ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan insanları aynı çağı aynı biçimde yaşamıyor. Gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelere (ekonomik, teknolojik, bakımdan) az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru neredeyse tek yönlü bir bilgi akışı söz konusudur. Özellikle, kitle iletişim araçlarıyla bilgi bombardımanına uğrayan insanların ne derece doğru bilgilendirildikleri, eğitildikleri tartışmalıdır. Bilginin doğru yöntemlerle doğru bir biçimde aktarılmasıdır önemli olan. Bilginin bir para kazanma aracı olarak kullanıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Ona ulaşmamız teknolojik açıdan güden güne ne kadar kolaylaşıyorsa da belgesel filmlerin kazanç düşünülmeksizin hümanist bir tavırla, insan yararını ön planda tutarak onları bilgilendirmek, onları eğitmek, onlara birşeyler öğretmek ve dünyamızı tanıtmak amacıyla çabaladıklarını görüyoruz.

İstenen sonuçlara ulaşılabilmesi için en tutarlı eğitim filmler aracılığıyla gerçekleştirilebilir diyor Grierson şöyle devam ediyor: “Belgesel sinema halka ulaşmak için geniş bir olanak vermektedir. Dolaysız betimleme gücüne, yalın çözümlemeler yapma ve bağlayıcı sonuçlara ulaşma olanağına sahiptir. Temposu ve düş gücüne açık olmasıyla da kolayca ikna edici kılınabilir. Sözlü anlatıma olanak vermektedir. Hiçbir anlatım biçimi sıradan bir gözleme çekici aygıtı ya da kutgu kadar soyluluk katamaz. Gerektiğinde bir tek düşünce bir gerçek bin kez yenilenip bir milyon göze ulaştırılabilir, eğer yaşayacak kadar tutarlıysa, yıllar boyunca milyonlarca göze iletilebilir”.(67)

Dünyayı dolaşmak ve farklı insanları kendi doğal yaşayışları içinde görerek tanıma olanağını dünyada kaç insan bulabiliyor? dünya nüfusuyla karşılaştırıp bir oran çıkartabilmiş değiliz ama çok düşük bir oran oluşturduğunu tahmin etmek zor değil. Öyleyse bu yolculuğu gerçekleştirebilecek bir araca ihtiyacımız var. Bu araç belgesel filmlerdir. Değişik ülke ve insanları birbirine tanıtmayı amaçlayan gezi ve tanıtım filmleri insan ufkunu genişletebilir. Kilometrelerce yol katedmeden değişik yaşamlar ve uygarlıklar hakkında fikir sahibi olabiliriz. Belki de önyargılarımızdan kurtulmanın bir yolu olabilir.

Öğretmek amacını güden “öğretici filmler”, bir ders bir bilgi konusunu okul içi ve dışı öğretimde bir ders gereci olacak biçimde pedagojik formasyonlar gözönünde bulundurularak hedeflenen yaş düzeyine uygun hazırlanırlar. Öğretmek amacını bu filmlerde yoğun olarak görsek de araştırma ve bilimsel belgesel filmlerde ve hatta bütün belgesel filmlerde görmek mümkün.

Bir türden diğerine değişen şey o ele alınan konular, kullanılan teknikler, hedef alınan kitleler değişmektedir. Bütün bu farklar bilgilendirme, haber verme, eğitme, öğretme, tanıtma amacını değiştirmiyor. “Okumak, araştırmak, gözlem yapmak, not almak, bilgi biriktirmek; bugünü yarına taşıyacak tarih sandığını beslemek zahmetli bir iş... Ama o sandık bize gerekli, hem bugün, hem yarın...”(68) BSB-190. diyen Mihriban Tanık’a katılmamak mümkün değil. Hayatla seyirciyi buluşturan belgesel filmlere ve filmcilere çok iş düştüğü açıktır.

Toplumu, ele aldığı sorunlar üstünde bilinçlendirmeyi amaçlayan belgesel filmlerin eğitsel önemi açıkça ortadadır diyen Bilgin Adalı, sinemada belgesel malzemenin ele alınışından 1920’lerde üç yöntemden söz etmektedir. İlki ve en önemlisi Sovyet yönetmenlerin başvurduğu “yeniden canlandırma”, ikincisi

Flaherty'nin romantizmi, Üçüncüsü de yorumlayıcı ve çözümleyici yaklaşımıyla Cavalcanti ve Ruttmann'nın çalışmalarıdır. Adı geçen üç yaklaşımdan belli ölçüde etkilenen Grierson 1930'larda "yaşamın yaşandığı andaki gerçek yönlerini perdeye getirme ve böylelikle sinemayı eğitsel amaçlarla kullanma yönünde"ki çabalarıyla örnek almıştır (69). "...bugün sinema eğitsel değeri hiç de yadsınamayan bir kitle iletişim aracı olarak kabul edilmiştir. Televizyonun yaygınlaşmasıyla daha da önem kazanan belgesel tür pek çok ülkede planlı ve örgütlü bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır" (70).

c) İnsanın zihinsel-duygusal etkinliklerini harekete geçirerek toplumsal belleği oluşturmak, canlandırmak ve diri tutmak

Okumaktan hoşlanmayan, sadece gördüğü ile yetinenlerin çok olduğu ülkemizde ve özellikle az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere genelde tüm dünya insanların teknolojinin baş döndürücü hızlı gelişmesine rağmen hafıza boşlukları olduğu bir gerçektir. Yönetim biçimlerinin, güç sahibi yönetenlerin ve iletişim teknolojilerini tekelinde bulunduran kurum ve kuruluşların kendi çıkarları doğrultusunda kurdukları sistemlerde insanı pasifize eden yapılanmaları karşısında, insanın gerçek evrensel değerlerini koruması için muhalif sinema olarak adlandırılan belgesel sinemaya ihtiyacı vardır. Sadece görüneni değil ardındaki gerçekleri belgesel filmler aracılığıyla insanlığa aktarması önemlidir ve vazgeçilmezdir.

İnsanların varolmuş ve süregelen olaylar ve olgular karşısında düşündüren, gerçeği görüp hissetmelerini sağlayan gerçek belgesel filmler toplumların belleğini oluşturarak canlandırmak ve diri tutmak amacındadır.

Kitle iletişim araçlarının tek yönlü ve pasifize edici bilgi verişleri karşısında kafası karışan insanlara gerçeklerin yeniden aktarılması ihtiyacı vardır. Bilmek isteyenlerin ihtiyacını karşılamak, neler olup bittiğinin farkında olmadan yaşayan insanları uyarmak, ilgisini çekip düşündürmek gerekmektedir.

Dünya küreselleşiyor, iletişim olanaklarına hergün yenisi ekleniyor ama insanlar yalnız ve yabancılaştırılmıştır. Televizyon aracılığıyla artık savaşlar gözümüzün önünde yapılıyor ama biz duyarsızız, ertesi gün unutuyoruz. Durup düşünemiyoruz, üzülüyoruz ama anlık üzüntüler bunlar çünkü kendi sorunlarımız var, ödemek zorunda olduğumuz faturalar sırada bekliyor.

Geçmişimizi doğru öğrenerek, geleceğimizi kendimiz yönlendirmek istiyorsak bizi kışkacına almış herşeye kuşkuyla bakmak zorundayız. Unutmadan düşünmek ve yine unutmamak zorundayız.

Belgesel filmlerinde her türün farklı özelliklerinin yanısıra ortak özellikleri vardır. Belgesel filmleri daha iyi anlayabilmek için bu özelliklerin belirtilmesinde yarar vardır. “Gerecini ve konusunu doğrudan verili çevreden alıp bu gereci ve konuyu kendi doğal çevresinde ya da benzeri bir çevrede işleyip nesnel bir tutumla yansıtan belgesel filmin özelliklerini aşağıda sunulan biçimde sıralayabiliriz:” (71)

a) Sinemacı kendi yaşadığı çağı ve toplumun önemli sorunlarını ilgili tüm bilgileri toplayarak ve yerinde araştırmalar yaparak inceler.

b) Konu iyice kavrandıktan sonra bir taslak hazırlanır.

c) Film konunun geçtiği yerde veya benzeri ortamda geçer.

d) Belgesel film herhangi bir sorunu ve bunun altında yatangerçeği yansıtmaya amacındadır.

f) Nesnellik çabalarına karşın film, belgesel flmcinin anlayışı, dünya görüşü ve bilgisine göre biçimlerin.

g) Belgesel filmci yansıtmak istediği gerçeği bunu bir belge halinde değil, onun aslını bozmadan, ancak sinemanın olanaklarından yararlanarak çekici bir biçimde ortaya koyar ve etkili kılar.

h) Görüntü ve açıklamaları, herkes tarafından kolayca kavranabilir ve açıklık taşınmalıdır.

ı) Diğer bir yöntemle belgesel filmci izleyiciyi belli bir yönde etkilemek amacıyla sorun karşısındaki kişisel tutumunu ve bunun nedenlerini açıklayabilir.

i) Belgesel filmde genel amaç sorunları ortaya koymak, çözüm yollarını araştırmak ve bulmak diye belirlenebilir. (72)

Belgesel film çalışmalarıyla bilinen Richard M. Barsam'ın belgesel film özellikleri şöyledir:

a) Yönetmen var olanı dramatize ederek bunu yaratıcı bir anlatımla sunmaya çalışır.

b) Süre genellikle 30 dakikadır.

c) Gerçek ortamda çekilir.

d) Dekor, kostüm, konuşmalar ve ses etkileri (efektler) yoktur.

e) Çoğunlukla o anda var olan ivedi bir sorun, gerilim veya olaydan yararlanılarak çekilir.

f) Film genelde sorunların çözümüne gider.

g) Müzik filmin sinemasal bütünlüğünün bir parçasıdır ve bu nedenle film için bestelenir.

h) Doğal ses yazımlaması ağırlıktadır. (73)

Belgesel film çalışmalarıyla görüşleri dünyaca kabul edilmiş başarılı belgeselci John Grierson'un "Küçük Manifesto'su belgesel

fim özelliklerini yansıtmada önemlidir. Adı geçen manifestoda yer alan görüşler şu şekildedir:

a) Belgeseller, toplumu gözlemleyerek yaralanabileceği etkili teknik gereçle donanmıştır. Toplumun gerçeklik sesini duyar ve toplumun gerçeklik resmini görür.

b) Belgesel, toplum yaşayışının ve bununla ilgili bilgilerin seçici ve yaratıcı bir toplamı ve sunuşudur. Bu nedenle toplumun yaşamını sürdürmek için kullanılan sanat türüdür.

c) Toplumun bireyleri (oyuncular) ve onların davranışları dış görünüşleri, iş yerleri ve eğlence yerleri toplum gerçekliği anlamının rehberleridirler.

d) Toplumun gerçekliğinden alınmış öyküler sosyal sonuçları ve anlamsızlıkları, en iyi komediden, operadan ya da başka dramdan daha etkili bir biçimde yansıtır.

e) Belgesel, iletişim aracı olarak bütün kişisel radyo ve TV istasyonlarınca seslendiği kitlenin yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla kullanılmalıdır.

f) Belgesel yapımcısı; özgür bir toplumun başlıca görevinin, inanç sisteminin hammadesinden kendi gerçeğini yaratmak zorunluluğu taşıdığına inanır. (74)

Dipnotlar

- (1) Simten, (Gündeş), Öngören, Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması, Der Yayınları, İstanbul 1991, s. 9
- (2) Özden Cankaya, "TRT'nin Belgesel Yayıncılık Politikaları ve Belgesel Yapımcıların Konuya İlişkin Değerlendirmeleri", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinamacılar Birliği I. Ulusal Konferansı Bildirileri, Tayf Basım, İstanbul Mart 1997, s.66-67
- (3) Forsyth Hardy (ed.), Grierson on Documentar, Faber and Faber, 1996, s. 15-16, Bilgin Adalı, Belgesel Sinema, 1.b., Hil Yayın, İstanbul Nisan 1986, s.15
- (4) a.e., s. 13
- (5) a.e.
- (6) Paul Rotha, (S. Road, R. Griffith), Documentary Film, Faber and Faber, 1965-b, s.70, a.e.
- (7) Patt Jackson, "Your question answered", The Penguin Film Review, cilt 1, Londra 1947, s.84-87, a.e.
- (8) Engin Ayça, "Grierson ve İngiliz Belge Sineması Okulu", 7. Sanat Dergisi, Sayı:13, 1974, s.54-55
- (9) Nijat Özön, 100 Soruda Sinema Sanatı, 2. Baskı, İstanbul, Broy Yayınevi, 1990, s. 125
- (10) Nilgün Niş (Abisel), "Ladik Belgeseli, Bir Uygulama Örneği", A:Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, 1990, s.125
- (11) Nurhan Yel Kavaklı, "Türkiye, Belgeselci İçin Cennet Bir Ülke", 4. Boyut, 2, 1992, s. 18, Dilek Karasen, "Kısa filmin farklı alanları", Hürriyet Gösteri Dergisi Kısa Film Eki, 125, Nisan 1991, s. 10.
- (12) Cankaya, a.g.e., s.66-67

- (13) Denis Denitto, Film: From And Feeling, Harper And Row, New York, 1985, Erol Mutlu, Televizyonu Anlamak, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s.151.
- (14) Ünsal Oskay, "Belgesel Sinema, Amprik Algılama ve "Büyük Balık Küçük Balığı Yer!", "Dedirten Globalleşmenin Kültürü", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği 1. Ulusal Konferans Bildirileri, s.148
- (15) Paul Weiss, Cinematics, Suthern Illinois Press, 1975, s.190, Özön, a.g.e., s.14
- (16) Jackson, a.g.e., Özön, a.e
- (17) Basil Wright, "Documantary Today", The Penguin Film Review, cilt 1, sayı 2, Londra 1947, s.38, Özön, a.e., s.15
- (18) Mike Wolverton, How to Make Documentaries for Video, Radio, Film, Gulf Publishing Company, Houston, Texas, 1983, s. 2. v.d. (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.27-28
- (19) Özön, 100 Soruda Sinema Sanatı, Gerçek Yay., İstanbul 1984, s.128, a.e., s.28
- (20) Özön, Sinema, İstanbul 1985, s. 145, Füsün Balkaya, Türkiye'de Belgesel Film Çalışmaları, Ankara 1993, s. 16
- (21) Oskay, a.g.e.
- (22) Paul Rotha, "Belge Filmciliğin Bazı İlkeleri", Çev. Arsan Soley, Türk Dil Kurumu Sinema Özel Sayısı, sayı: 196, , Ankara, Ocak 1968, s.341-343
- (23) Deniz Kurtuluş Özgünay, "Belge'lemenin İşlevi ve Belgesel Sinemacının Sorumluluğu", Belgesel Sinema Üzerine, s. 130-131.
- (24) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.32
- (25) John Grierson, "Belge Film Üstüne", Çev. Akşit Göktürk, Türk Dil Kurumu Sinema Özel Sayısı, Sayı : 196, Ankara Ocak 1968, s.345
- (26) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.34
- (27) a.e.

- (28) Cankaya, a.g.e., s. 69
- (29) Bülent Çaplı, "Tarih ve Belgeseller", a.e., s. 54
- (30) a.e., s. 57
- (31) Mutlu Parkan, " "Gerçek" Ne Kadar Gerçektir?", a.e., s.169
- (32) Enis Rıza, "Belgesel Sinema Üzerine Tartışma Başlangıcı Olarak Notlar", a.e., s. 170
- (33) Reyhan Onur, "Türkiye'nin Kültürel Tanıtımında T.V Belgesellerinin Yeri", Bilgin Adalı ile Röportaj, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü,1991, s. 76
- (34) E. Sussex, "İngiliz Belge Sineması Okulu ve John Grierson'la Son Konuşma", Yedinci Sanat, sayı: 13, s.53
- (35) G. Roy Lenin, Documentary Exploration, Doubleday and Company Inc., New York, 19, s.15
- (36) Rotha, Belgesel Sinema, Çev. İbrahim Şener, Sistem Yayıncılık, 3.b., İstanbul, s. 39-40
- (37) Özön, Sinema ve TV Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1981.
- (38) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.38
- (39) a.e.
- (40) Mutlu, a.g.e., s.162
- (41) a.e., s.161-162
- (42) a.e. , s.166
- (43) Çaplı,a.g.e. , s.55
- (44) Cankaya, a.g.e., s.73
- (45) Mutlu, a.g.e., s.173-175 arası v.d.
- (46) Lesle Fishbein, "Roots : Docudrama nd the Interpretation of History", John E. O'Connor (der.) American History/ American Television: Interpreting the Video Past, Frederick Ungar Publishing Co. ,New York, 1983, s.295, Mutlu, a.e, s.168
- (47) a.e. ,s.170

- (48) Nurhan Yel Kavaklı, " Türkiye Belgeselci İçin Cennet Bir Ülke", 4.Boyut Dergisi, sayı: 2, 1992, s.19
- (49) Mutlu, a.g.e., s.151
- (50) Özön, 100 Soruda Sinema Sanatı, s.125-132
- (51) Walf Rilla, The Writer and The Screen; On Writing for Film and Television, William Morrow and Co.Inc., New York, 1974, s.115-131
- (52) Mutlu, a.g.e., s.156
- (53) Niş (Abisel), a.g.e., s.360-361
- (54) Avniye Tansuğ, "Bir Halkla İlişkiler Aracı: "Belgesel", Belgesel Sinema Üzerine, s.195-196
- (55) Denitto, a.g.e., s.330, Mutlu, a.g.e., s.155
- (56) Engin Ayça, "Belgesel Üzerine", Belgesel Sinema Üzerine, s.19
- (57) a.e.
- (58) Özön, 100 Soruda Sinema Sanatı, gözden geçirilmiş 2.baskı s.129
- (59) a.e.
- (60) Adalı, a.g.e., s.31
- (61) a.e.
- (62) Parkan, a.g.e., s.168
- (63) Mihriban Tanık, "Ütopyalar Değil midir İnsdanlığı Geliştiren", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği I.Ulusal Konferansı Bildirileri, s.190
- (64) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.18
- (65) Çaplı, a.g.e., s.90
- (66) a.e.
- (67) Adalı, a.g.e., s.61
- (68) Tanık, a.g.e., s.190
- (69) Adalı, a.g.e., s.8-9
- (70) Adalı, a.e., s.9
- (71) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.23
- (72) Özön, 100 Soruda Sinema Sanatı, gözden geçirilmiş 2.baskı, s.28
- (73) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.24
- (74) a.e., s.24-25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BELGESEL SİNEMANIN GELİŞİMİ VE TRT KURUMUNUN BELGESEL FİLM ÇALIŞMALARI

I.TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLMİN DOĞUŞU VE 1968 YILINA KADAR GELİŞİM SÜRECİ

Sinematografla kayıt edilen ilk görüntülerle başlayan “belgesel sinema”nın Türkiye’de Fuat Uzkınay tarafından çekilen “Ayestefanos’taki ; Rus anıtının yıkılışının kaydedilmesiyle başladığı kabul edilebilir.

Rusların, 1876-77 savaşı zaferinin anısı için Ayestefanos’ta (Yeşilköy) yaptırmış oldukları anıt, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına girmesiyle birlikte, halk tarafından yıkılmak istenir. Bu yıkımın filme alınıp, propaganda amaçlı kullanılması düşünüldüğünde, bunun bir Türk sinemacısı tarafından yapılması istenir. İşte bu dönemde yedeksubay olan ve daha önceleri filmcilikle uğraştığı bilinen Fuat Uzkınay bu işle görevlendirildi. Uzkınay kamerasını anıt-yapının karşısına yerleştirdi ve anıtın yıkılışını 300 metrelik bir filmle kaydetti (1).

Fuat Uzkınay’ın bu filmi çekmesinden önce sinemayı Türkiye’ye getiren Sigmund Weinberg, 1915 yılında kurulan “Merkez Ordu Sinema Dairesi’nin başına getirildi. Uzkınay’ında, Weinberg’in yardımcılığında bu kurumda çalışmalara başlamasıyla savaş ve savaş dışındaki yaşayışla ilgili birçok film çekildi (2). Bu belgesel filmlerin başlıcaları; 1915’te “Anafartalar Muharebesinde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi”, “Galiçya Harekatı”, “Galiçya’da Ondokuzuncu Süvari Müfrezesi” “1916 Çanakkale Muharebeleri”, “Von Der Goltz Paşa’nın Cenaze Merasimi”, “General Townsed”, General Towrid ve Hintli Üsera”, “Sultan Reşat’ın Cenaze Merasimi”,

“Vahdettin’in Culus Alayı”, “Vahdettin’in Kılıç Alayı”, 1917’de Alman İmparatorunun Askeri Müzeyi Ziyareti” filmleridir (3).

Nijat Özön, Merkez Ordu Sinema Dairesi’nin daha sonraları “Ordu Foto Film Merkezi” adını alarak günümüze dek sürdürdüğü çalışmaların ordu eğitimi dışında fazla etkinliği olmadığını ve ordu dışındaki seyircilere de ulaştırılmadığını belirtir (4)

1917 yılına doğru sinema çalışmalarına başlayan “Müdefaa-i Milliye Cemiyeti”, sivil halkın askerlere yardımını sağlamak için çalışmalara başlar. Fakat, kısa bir süre sonra dağılan “Müdefaa-i Milliye Cemiyeti’nin” ve “Merkez Ordu Sinema Dairesi’nin” araç, gereçler işgal kuvvetlerinin el koymasını engellemek için “Malul Gaziler Cemiyeti’ne” verilir. Derneğin sinemacılık koluna getirilen Fuat Uzkınay, belgesel film yönetmeni olarak işgallere karşı yapılan gösterileri görüntüler.

Kurtuluş Savaşı’nın son yıllarında “Ordu Film Alma Dairesi’nin” kurulması ile Malul Gaziler Cemiyeti’ne verilmiş olan araçlar geri alınır. Bu araçlarla İstiklal (İzmir Zaferi) isimli belge film 1922 yılında gerçekleştirilir.(5)

1922 yılında kurulan Kemal Film, 1923 yılında “Zafer Yolları” adlı belgesel filmi, Kurtuluş Savaşı’na ait belgesel filmleri beirleştirek oluşturur. yine aynı yıl Fuat Uzkınay “Ordunun İstanbul’a Girişi” sisimli begesel filmi gerçekleştirir.

Mekez Ordu Sinema Dairesi ve Ordu Film Alma Dairesi’nin çektiği filmlerin büyük çoğunluğu ilenmeden Ordu Foto Flm Merkezi arşivlerine kaldırılmış ve ne durmda oldukları bilinmemektedir. Müdfa-i Milliye Cemiyeti ve Malul Gaziler Cemiyeti’nin çekmiş olduğu filmlerin bir bölümü orduya devredilmiş, bir kısmıda yok olmuştur.(x6)

Geçen 10 yıl süresince belgesel film çekilşmemiş, 1933 yılında, 1922 de çekilen “İstiklal” filmine başka bölümler eklenerek üç bölümlük bir dizi film haline getirilmiş ve 1934 te Türkiye’ye gelen İran Şahı Rıza Pehlevi’ye Dolmaabahçe Sarayın’da gösterilmiştir. Halk, filmi ancak 1959 yılında “Ordu Sergisi’nde”görebilmiştir.

Yine 1933 yılında İpek Film adına çalışan Nazım Hikmet Ran tarafından belgesel amacıya çekilmeyen, ama yokolmaya yüztutan bir gösteri sanatını, (ortaoyunu) kaydetmesi nedeniyle belgesel nitelği taşıyan “Düğün Gecesi” (Kanlı Nigar) ve aynı nedenle kabul edilebilecek olan, Hazım Körükçü’nün kaydettiği “Yeni Karagöz” birer belge film örneği oluşturur.

Nazım Hikmet Ran 1934 yılında “İstanbul Senfonisi” ve “Bursa Senfonisi” adlı iki belgeseli İpek Film hesabına oluşturdu. (7)

1934 yılında cumhuriyetin 10.kuruluş yıldönemi nedeniyle iki Sovyet sinemacısı (Sergei Yutkevich ve Lev Oscaravitch) tarafından “Ankara Türkiye’nin Kalbidir” isimli belge film gerçekleştirilir.

İpek Flm’den sonra, başka bir yapım şirketi olan Har-ka Film, Sovyet sinemacı kurgu-film yaratıcısı Ester Shub ve Kemal Necati Çakuş’la birlikte, İstanbul, İzmir ve Anakara’da çekilen sahneler eski filmlerden alınan bölümlerinde eklenmesiyle “Türk İnkilabında Terakki Hamleleri” filmini gerçekleştirir. bu film izlenecek malzemenin yetersiz olması nedeniyle Ester Shub’ın özel yeteneğinin farkedilmediği bir film olmakla birlikte, bu konuda hazırlanan en derli toplu montaj filmi olma özelliğın taşır. Film konu olarak, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar geçen dönemi, 1.Dünya Savaşı, savaş yılları, Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin ilanı ile yapılan devrimleri ele alır.(8)

1938 yılında Münir Hatri egeli tarafından, tamamlanmadığı gerekçesiyle piyasaya çıkarılmamış olan “Doğan Çavuş” isimli belgesel film 1941’de gerçekleştirilir. Bu yıl, şimdiki adıyla Matbuat Umum Müdürlüğü olan Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kurulmuş ve bayram töreni, Cuymhurbaşkanı ve Başbakan gezileri belge niteliğinde kaydedilir.(9)

II.Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, tüm dünyada birçok belgesel film yapılır. Türkiye’de ise, 1950 yılında başlayan Kore Savaşı’na kadar belgesel film alanında herhangi bir çalışma görülmez. Kore Savaşı’nın başlamasıyla özellikle haber, savaş, kurgu filmleri çekilmeye başlanır.

1951 de halk film yapımcılığında Seyfi Havaeri “Kore Gazileri’ni”, Kenan Enginsoy ise “Mehmetçik Kore’deyi” çeker. Yine Halk Film “ Kore’de Türk Kahramanları” adlı belgesel filmi hazırladı. Bu üç filmin konusuda Kore Savaşı’nda Türk askerlerinin yaşamına ilşkindir. Bir başka film şirketi olan Atlas Film 1951 de, “İstanbyul’un 500. Fetih Yılı Töreni’ni”, müzelerdeki tarihi eşyalar, surklar, törenleri gösteren filmi 6 bölümlük bir dizi haline getirdi. (10)

1954 yılında çevrilen iki film, Münir hayri Egeli’nin “Atatürk Sevgisi” ve İlhan Arankon’un “Bir Şehrin Hikayesi’dir”. “Atatürk Sevgisi” isimli filmin Atatürk’le ilgili görüntülerin gelişigüzel birer sırayla birer sıraya getirilmesi ile oluşturulmuş aşarısız ve yanlı bir çalışma olduğu belirtilir. “Bir Şehrin Hikayesi” isimli filmse İstanbul’un tarihini Bizans’tan bu yana çeşitli yönleri ile anlatan başarılı bir belgesel çalışmadır ve “Türk Film Dostları Derneği” ödülünü almıştır.(11)

1956 yılında kurulan İstanbul Üneiversitesi Film Merkezi, Türkiye’de belgesel film çalışmalarını hızlandırır. İstanbul Üniversitesi adına, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümü öğretim üyelerinden Prof.Sabahattin Eyüboğlu ve Prof.Mazhar Şevket İpsiroğlu Berlin Film Festivali’nde belgesel film dalında

ikincilik ödülü olan Gümüş Ayı'yı alan "Hitit Güneşi" adlı belgesel filmi gerçekleştirirler. Bu film Anadolu'daki Hitit uygarlığını değişik yönleriyle sergiler. Aynı yıl Sabahattin Eyüboğlu "Antalya Ormanları" isimli filmi gerçekleştirir.

1957 yılında Sabahattin Eyüboğlu ve Mazhar Şeket İpsiroğlu ikilisi "Mehmet Siyah Kalem" isimli bir sanatçının, eski bir minyatür derlemesindeki resimlerini konu alan "Siyah Kalem'i" oluştururlar. Yine bu yıl Metin Erksan, "Dünya Havacıları Türkiye'de" isimli haber filmi gerçekleştirir.

1958 de "Dağları Delen Ferhat" isimli belgesel çalışma Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı adına "Şadan Kamil" tarafından gerçekleştirilir. Bu film 1959 da Karlovy-Vary Şenliğine katılmıştır.(12)

1959 yılında birçok belgesel film gerçekleştirilmiştir. Eyüboğlu ve İpsiroğlu ikilisi, Osmanlı çağıının parlak sünnet düğününü anlatan "Surname" isimli kitabın resimlerinden yararlanarak "Surname" adlı filmi gerçekleştirirler. Yine bu ikili, aynı yıl, Antakya bölgesindeki eski Roma yapılarında yeralan mozaikleri anlatan "Anadolu'da Roma Mozaikleri" filmini ve Göreme'de kayalıklar içine oyulmuş kiliselerdeki resim ve mozaikleri anlatan "Karanlıkta Renkler" filmini gerçekleştirirler. Aynı yıl Metin Erksan'da "Nehir ve Uygarlık/Büyük Menderes Vadisi" isimli filmi gerçekleştirir.

1960 da Eyüboğlu ve İpsiroğlu tarafından hazırlanan "Anadolu Yollarında" isimli belgesel filmde, "Nehr ve Uygarlık" filmiyle aynı kaderi paylaşır, geniş bir seyirci topluluğu önüne çıkma fırsatı bulamaz.(13)

Yine bu yıl Ordu Foto-Film Merkezi "Düşükler Yassıada'da" isimli Demokrat Parti yöneticilerinin yaşamlarına ilişkin belgeseli hazırlar. Milli Film Şirketi ise "Türk'ün Mucizesi" filmini gerçekleştirir.

1960 sonrasında başka kuruluşlarında bu alanda çalışmalar vermesiyle, belgesel sinemanın gelişimi sürmektedir.

1962 de Eczacıbaşı Fabrikaları ilk belgesel filmini Pierre Biro yönetiminde “renk Duvarları” ile gerçekleştirdi. Locarno Film Festivali’nde ilk beş arasına giren bu filmde sonra, 1963 yılında yine Eczacıbaşı firması Sebahattin Eyüboğlu ve Şakir Eczacıbaşı yönetiminde “Yaşamak İçin” ve Pierre Biro tarafından “Göreme” belgesellerini gerçekleştirmiştir. Bu yıl İstanbul Üniversitesi, Aktamar tapınağını anlatan Aktamar adlı belgeselini M.Ş.İpsiroğlu ve Adnan Benk yönetiminde gerçekleştirdi.(14)

1964 yılında Eczacıbaşı Pierre Biro yönetiminde “Kırkpınar” belgeselini gerçekleştirir. İstanbul Üniversitesi bu yıl Eyüboğlu ve Aziz Albek yönetiminde Kommagene Kralı’nın kendisi için yaptırdığı mezar ve tapındaki büyük atnrı heykellerini konu alan “Nemrud Tanrıları” filminigerçekleştirir.

Yine 1964 yılında Ömer Lütfi Akad, Orman genel Müdürlüğü adına, ilk belgesel filmi olan “Tanrının Bağışı Orman” filmini çekmiştir (15). Bu yıl Süha Arın, “Başkent Ankara” ve “Trafik eyniyeti” isimli eğitim amaçlı filmini hazırlar.

1965 yılında İstanbul Üniversitesi Film Merkezi adına Adnan Benk “Ben Asitavandas” simli belgesel filmi gerçekleştirir. Bu filmde Adana Karatepe Açık hava Müzesi’ndeki Aslantaş Kalesi kalıntıları görüntülenir. ve bu film aynı yıl İtalya’da Padova Üniversitesi 10.Uluslararası Film Şenliği’nde, sanat filmleri dalında ikinci olur Bu filmin kazanmış olduğu ödülün önemi “yönetmeninden konuşmacısına kadar Türklerden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiş olmasından” gelmektedir. (16).

Yine aynı Lütfi Ömer Akad tarafından, Hürriyet Gazetesi adına yapılan “Bir Gazetenin Hikayesi”.(17)

1967 yılında Sezer Tansuğ “Pazar Pehlivanları’nda” bir kahvede yapılan yağlı güreşleri anlatır ; ayrıca aynı yıl “Gün Doğuşundan Gün Batışı” isimli belgesel filmide gerçekleştirir.

Yine 1967 yılında Birinci Hisar Film Yarışmasında Vietnam Savaşını konu alan “Çirkin Ares” isimli belgesel filmi ile Artun Yeres ve Eminönü meydanını anlatan “İstanbul Hatırası” adlı filmi ile Özen Kabaş ödül almıştır.(18)

II- 1968-1991 YILLARINDA ÜLKEMİZDE BELGESEL FİLMİN GELİŞİMİ

1968 yılında Süha Arın "Pride-Gurur" adlı televizyon filmini gerçekleştirir. Yine bu yıl Yapı Kredi Bankası "Ebru" adlı filmi, Sezer Tansuğ "Bozkırda Bir Yalnız Ağaç" ve Artun Yeres, Nazım Hikmet'in bir şiirinden esinlenerek "Onlar ki" adlı filmleri gerçekleştirir.

1969 da Üyüboğlu ve Albek "Eski Antalya'nın Suları" ve "Ana Tanrıça" isimli filmleri Yapı Kredi Bankası ise "Edirne"yi gerçekleştirir.

1970 de Yapı Kredi Bankası "Köprü" adlı başarılı bir yapımı gerçekleştirir.

1972 de İstanbul Üniversitesi Film Merkezi, Eyuboğlu ve Albek ikilisi tarafından Karagöz oyununu her yönüyle anlatan "Karagöz'ün Dünyası" filmini gerçekleştirmişlerdir.

1973 de Lütfi Akad, Orman Bakanlığı adına "Sana ve estetik yönü ağır basmayan, hatta toplumsal yorumlamadan da yoksun" yedi adet eğitim amaçlı belgesel film hazırlamıştır(19). Yine bu yıl Turizm Bkanlığı Türkiye" isimli tanıtım amaçlı bir belgesek film hazırlamıştır.

İ.Ü. Film Merkezi, 1957 de çekilen "Siyah Kalem" isimli belgeseli, bu kez renkli olarak filme almış, İpşiroğlu ve Yücel yönetiminde III. Ahmedin çocuklarının sünneyt şenliklerini anlatan "III: Ahmed Surnamesi" isimli filmi gerçekleştirmiştir (20).

Altan Yalçın yönetiminde çekilen "Haliç" filminde toplumsal bir araştırma niteliğinde, çevre kirlenmesi ve insanın emeği sorunu işlenmektedir(21).

Sonraları imgesel filmlere dönüş yapmakla birlikte, bu yollarda Ali Habip Özgentürk'de, "Uzun Yürüyüş",

“Bir Kuva-i Milliye'nin Hatıraları, “Bir İşçinin Öldürülüşü” isimli belgesel filmleri gerçekleştirmiştir.

1974 yılında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu belgesel film çalışmalarını desteklemeye başlamış; bu yıl turing adına Süha Arın Hitit kültür ve sanatı konu alan “Hattilerden Hititlere” isimli filmi gerçekleştirmiştir. Süha Arın ayrıca “Sosyal güvencesi olmayan Orman ve Tarım işçilerinin sorunlarını anlatan “Sessiz Emekçiler” ve 1974 de çıkarılan genel affın ardından, tekrar cezaevine dönen hükümlülerin dönüş nedenlerini irdeleyen “Affın Ardından” isimli 30 dakikalık iki televizyon haber belgeselini gerçekleştirmiştir (22)

1975 de yine Turing kurumu adına, yine Süha Arın tarafından Frig kültür ve sanatını yansıtan “Midas'ın Dünyası” isimli filmi çeker. Süha Arın Zonguldak'taki maden işçilerinin sorunlarını ele alan “Kaygı Kuyuları” ve Keçiören-Atatürk Çocuk Yuvasındaki yetim çocukların başka illere dağıtılmasındaki nedenleri sorgulayan “Bir Yuva Dağılıyor” isimli birer televizyon belgeseli çekmiştir.

Yine aynı yıl Behlül Dal'da “Güneşin battığı Yer” ve “Yuva Hasreti” isimli belgesel filmleri gerçekleştirmiştir.

1976 yılında bir başka belgesel film yönetmeni Güner Sarıoğlu “Ladik 76” isimli filmiyle bir kasaba halkının yaşamını anlatır ve bu film Polonya ve Finlandiya'daki festivallerde ödül alır.

Turing kurumu bu kez Safranbolu'yu mimari, kültürel ve sosyal yönleriyle tanıtarak toplumu bu tür evlerin korunması için bilgilendirmek, bilinçlendirmek amacıyla Süha Arın yönetimindeki “Safranbolu'da Zaman” filmini finanse eder.

1977 de yine Turing Kurumu ve Süha Arın Urartu'ların tarih, kültür ve sanatlarını yansıtmayı amaçlayan "Urartu'nun iki mevsimi" ve İstanbul'a içme suyu sağlamak için Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yapılan çalışmaları anlatan "İstanbul'un çağırdığı Su" isimli filmi gerçekleştirir.

1978 de likya uygarlığını tanıtan "Likya'nın Sönmeyen Ateşi" isimli film Turing tarafından, Süha Arın yönetiminde gerçekleştirilir.

Süha Arın 1979 da, Batı Toros dağlarında, ailesiyle yaşayan ve ağaçların içinde çalışan 12 yaşındaki tahtacı bir kızın yaşamı,sıkıntılarını anlatan bir belgesel fdilm çeker.

1980 yılına geldiğinde Güner Saruoğlu'nun Beritanlı aşiretinin yaşamını anlattığı "Beritanlı" filmini, Nesli lgeen'in konut sorunun irdelediği "atı" isimli belgeselini, Yalçın Yelence'nin ise kentte yaşayan çocukları ele alan "ocuklar çiçektir" isimli filmini gerçekleştirdiklerini görüyoruz.

Bu yıl Süha Arın, "Aşık Ali İzzet zkan" ve "Cemal Reşit Rey" biyografik belgeselini çeker. "Kapalı arşıda Kırkbin Adımfilminde ise Kapalıarşıda şerbet satan bir şerbetinin gözüyle, çarşının dn ve bu gününü anlatan bir belgeselide çeker.

1981 de Turing kurumu, Atatürk'ün doğumunun 100. yildnm nedeniyle Dolmabahçe Sarayı ve Tarihisini tanıtan "Dolmabahçe ve Atatürk" filmini Süha Arın yönetiminde finanse etmiştir.

1982 de Güner Sarıoğlu "Kapadokya" belgeseliyle bu yöreyi tanıtır. Süha Arın ise petrol ofisini tanıtmak amacıyla gerçekleştirilen "Anadolunun Petrol Yolu" isimli filmi çeker.

1983 de Süha Arın, Ege bölgemizdeki geleneksel Türk mimarisini yansıtan evleriyle Kulayı tanıtım amacını taşıyan “Kula’da Üç Gün”ü, çeker. Aynı yıl, Nesli Çölgeçen, Anadolu tarihini anlatmayı amaçlayan ve 1981 de başladığı çalışmalarını “Tarih Boyunca Anadolu” başlığı altında sekiz bölümlük belgesel daxisini tamamlar. Bu bölümlerin adları “Anadolu Şafağında”, “Sonsuz barış”, “Savaşın Toprağı”, “Sultanahmet Meydanı”dır. Nesli Çölgeçen’in bu filmleri özenli bir çalışma gösterir.

1984 yılında, mozaikleri ve ferskleri ile dünyaca ünlü Kariye Müzesini tanıtmayı amaçlayan “Kariye” isimli belgeseli Turing adına Süha Arın gerçekleştirir. Aynı yıl Süha Arın, Anadolu’daki halk mimarisinin gelişimi ve seçkin örneklerini irdeleyen, iki bölümlük “Anadolu’da Konutun Öyküsü”nü çeker. Güner Sarıoğlu ise Antik çağın heykelcilik merkezi olan “Afrodisios belgeselini gerçekleştirir. Bu yıllardan sonra gerçekleştirdiği filmlerde, “Keçe”, Eşref Üren” ve “48 Saat Denizde”dir.

1985 te Şişe Cam Fabrikalarının; 50. yıldönümü nedeniyle hazırlatılan “Camın teri” isimli filmi Süha Arın yönetir (23).

1986 yılında “Fırat Çöl Olurken” isimli 10 bölümlük belgesel diziyi hazırlayan Süha Arın, bu dizide Karakaya ve Atatürk Baarajlarının göl suları altında kalacak olan maddi, manevi kültür varlıklarını gelecek kuşaklara aktarmak amacını taşır ve diziyi Hasan Ötgen’le birlikte yönetmiştir (24).

Yine, Süha Arın, Türkiye’deki, sivil mimariyi yaratan son ustaları belgeleyen 30 dakikalık 12 bölümden

oluşan diziden “Doğu Karadeniz: Sisler Kovulunca” (1986), İç Anadolu I: Ozanlar ve Evler” (1957), İç Anadolu II: Erciyes’in Bereketi” (1987), “ Batı Karadeniz” “Ağacın Trküsü” (1988) isimli filmleri çekmiştir.

1988 yılında, bu yılın uluslararası Mimar Sinan Yılı ilan edilmesiyle hayatı ve eserlerini yasıtmayı amaçlayan 30’ar dakikalık 6 bölümlük diziyi Süha Arın yönetmiştir.

Aynı yıl, Süha Arın “Trabzon” belgeselini hazırlama çalışmalarını sürdürürken, filmi finanse eden belediyenin, bu kaynağı başka bir yerde kara vermesi üzerine bu film gerçekleşmemiştir. Ancak Adalı’nın kitabında filmin kurgu aşamasında olduğu, (Gündeş) Öngören’nin kitabında ise fimin gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi Süha Arın’ın kendisinden alınmıştır. (y.n.)

1989 da ise Mimar Sinan’ın anılarının yer aldığı “Tezkiret-ül-Bünyan” isimli kitabı tanıtan “Mimar Sinan’ın Anıları” isimli film, yine Süha Arın tarafında gerçekleştirilir.

1990 da, Mimar Sinan’ın 500. doğum yıldönümüne rastlayan u yıl, Mimar Sinan’ın ilk heykelini yapan Hüseyin Anka, son verilerin ışığında Mimar Sinan’ı yeniden yorumlar. “Hüseyin Anka ile Sinan’ı yeniden Yorumlamak” isimli bu 40 dakikalık belgeseli Süha Arın gerçekleştirir.

1991 yılında iseKültür Bakanlığı adına, “Türkiye’nin Kültür Hazineleeri” dizisinin ilk bölümü olan “Topkapı sarayı” isimli belgesel Topkapı Sarayı’nı geçmişten günümüze dek siyasal ve kültürel işlevleriyle tanıtan 7 bölümlük bir dizi halinde Süha Arın yapılır.

Yine aynı yıl ve Süha Arın, aynı dizinin ikinci bölüm olarak 28 dakika süreli “Ayasofya” belgeselinde bu görkemli yapıyı tanıtmayı amaçlar (25).

Buraya dek sürdürülen, Türkiyede belgesel sinemanın tarihsel gelişimi bölümünde, özel kuruluşların ve şahısların, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun hazırladığı çeşitli belgesel filmlerin eksik olduğu görülebilir. Ancak, Bu konuda ulaşılabilen yazılı kaynak ve kişilerden toparlanabilen bilgiler sonucunda, çalışma buraya dek ve bu genişlikte tamamlanabilmiştir.

TRT kurumunun yapımlarına farklı başlıklar altında daha sonra ele alacağımız için bu konudaki eksiklik büyük ölçüde giderilmiştir.

A-TRT’NİN YAYIN HAYATINA BAŞLAMASI, TRT KANALLARI, BU KANALLARIN ÖZELLİKLERİ VE TRT’NİN BELGESEL FİLME YAKLAŞIMI:

31 Ocak 1968 yılında TRT Ankara Televizyonu deneme yayınlarına başladı. Böylece Türkiye’de ilk kez düzenli televizyon yayınları TRT Kurumunun Anayasa’nın 121. maddesinde öngördüğü şekilde televizyon yayınlarını yapması Anayasa’nın kabul edilmesinden 7 yıl sonra gerçekleşebildi. Beş yıllık Kalkınma Planı’nda yer almasına karşılık, son iki yıldan beri hazırlıkları sürdürülen televizyon, Federal Alman Hükümeti’nin hediye ettiği 5 kw.’lık verici ile Ankara iline yönelik olarak yayına başladı (26). 1972 yılından sonra televizyonun gelişimi hızlanır, aktif ve etkin bir kitle iletişim aracı durumuna gelir. Çünkü 1972 yılından itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda televizyonla ilgili yatırımlar yer alır. 1 Temmuz 1984 yılında Türkiye’de televizyon yayınları renkli yayınlanmaya başlamıştır. 6 Ekim 1987 yılında TRT’nin “İkinci

Kanal"ı yayın hayatına başlar. TV ve GAP Televizyonu 2 Ekim 1989 tarihinde yayına başlamıştır. 30 Temmuz 1990 yılında TV4 yayına başlamıştır. 19 Aralık 1990 tarihinde TV5-TRT INT yayına başlar.

"Ekran Gazetesi" olarak adlandırılan Telegün" isimli teleteks sayfalarından oluşan yayın 10 Ocak 1990'da yayına başlamıştır. 1 Nisan 1992 tarihinden itibaren TRT-Avrasya test yayınlarına başlamıştır.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Ekim 1998-Ekim 1999 televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı isimli yıllık yayın planının yer aldığı kitapta yukarıda kuruluş tarihleri verilen TRT kanallarının kimliklerini şöyle açıklıyor:

TRT-1 GÜNCEL: Türkiye genelinde çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür düzeyindeki seyirci topluluğuna bilgi ve haber vermek, milli kültür bütünleşmesine ve eğitimine yardımcı olmak, eğlendirmek ve müzik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yayın yapar. Yayınları eğitim, kültür, drama, müzik, eğlence ve spor programları ile haberler ve reklamlardan oluşur. Rengi: Mavi, (Logo-Jenerik ve Dekorların hakim rengi).

TRT-2 KÜLTÜR-SANAT: Genellikle kültür ağırlıklı programlarından oluşan TRT-2 KÜLTÜR-SANAT, kültürel gelişmenin sosyal ve ekonomik değişimlere ayak uydurmasını sağlamak milli kültür değerlerini geliştirmek, kültürün evrensel boyutlarını sergilemek, çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür düzeyindeki seyirci kesiminin her alanda bilgilerini geliştirmek kültür düzeyini yükseltmek, müzik, haber ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yayın yapar. Yayınları kültür, eğitim, drama, müzik, spor programları ile haberler ve reklamlardan oluşur. Rengi: Hardal sarısı. (Logo-Jenerik ve Dekorların hakim rengi).

TRT-3 GENÇLİK-SPOR: Genel seyirci kitlesinin spor, genel eğitim, kültür, müzik, eğlence ve haber ihtiyaçlarını

karşılama amacıyla yayın yapar. Ayrıca, seyircilere haber, hava ve yol durumu, döviz ve borsa izlenimleri ile ihtiyaç duyulan çeşitli konularda bilgi vermek amacıyla TELEGÜN yayınlanır, ayrıca belli zamanlarda TBMM'inden naklen yayın yapılır. Rengi: Yeşil (Logo ve Dekorların hakim rengi)

TRT-4 EĞİTİM-MÜZİK: Genel seyirci kitlesine ve gençlere yönelik spor ve müzik yayınları ile orta ve yüksek öğretim öğrencilerine örgün ve yaygın eğitim vermek amacıyla yayın yapar. Anadolu Üniversitesi ve Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan Açık lise ve Açık yüksek öğretim ders programları, ve müzik yayınlanır. Rengi: Eflatun (Logo-Jenerik ve Dekorların hakim rengi).

TRT-GAP: Bölgesel yayın yapar. Güneydoğu Anadolu Projesinin rasyonel bir temele oturtulması için bölgede gerekli olan sosyal, kültürel ve psikolojik ortamın oluşturulmasına, bölgenin ekonomik ve eğitim düzeyinin yükseltilmesine, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayanların ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla, yayınları bölge özelliklerine göre hazırlanan eğitim, kültür, drama, müzik, eğlence, spor programları, haber ve reklamlardan oluşur. Rengi: Hardal sarısı. (Logo-Jenerik ve Dekorların hakim rengi)

TRT-INT: Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın Türkiye ve Türk kültürü ile bağlarını korumak, devleti her alanda tanıtmak, eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek. Din, din, örf ve adetlerini, milli birlik ve beraberliklerini korumalarına, çeşitli sorunlarının çözümlerine yardımcı olmak, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini sürdürmek, bulundukları ülkelere uyum sağlamalarına yardımcı olmak amacıyla yayın yapar. Yayınları eğitim, kültür, drama, müzik, eğlence, spor programları, haberler ve reklamlardan oluşur. Rengi: Mavi/Kırmızı/Beyaz (Logo-Jenerik ve Dekorların hakim rengi).

TRT-AVRASYA: Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik programlarıyla Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında dil ve düşünce birliği yaratmak, dayanışma ve birlektelik duygusunu artırmak, kültür ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmak, Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetlerinin çok yönlü olarak tanıtılmasını sağlamak amacıyla yayın yapar (27).

TRT-1, TRT-INT ve AVRASYA gerektiğinde ortak yayın yapar.

1972 yılından beri hazırlanmaya başlanan Yıllık Genel Yayın Planlarında; TRT Genel Yayın Planı ve bu plana göre düzenlenen Televizyon programları ve Uygulama Talimatında belirtilen esaslara, program kimlik formlarındaki özel şartlara, kuruluş ve Görev Yönetmeliği'nin yapım-yayın ünite sorumlularına verdiği görevlere, yayımla ilgili genelgelere uygunluk içinde hazırlanıp yayınlanmasını öngörmektedir. TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanıp yayınlanan; TRT-Radyo-Televizyon Yayın İlke ve Esasları isimli kitapçıkta belirtildiği üzere: Bu planlarda; yayınların yönlendirilmesine, ilgili ünitelerin birbiriyle koordineli olarak, ahenk için ve işbirliği yaparak faaliyet yürütmelerine, öneri verme, yapım, denetim ve yayın safhalarında yapımcılara ve yayıncılara yol gösterme ve bilgi verme gibi konularda yardımcı olunmaktadır.

1998-1999 Yıllık Genel Yayın Planı'nı incelediğimizde, Belgesel film ya da sinema adı altında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Belgesel program, belgesel yapım ifadesiyle yerini bulan belgesel film kendi başına bir program türü olarak da yer almamaktadır. Kültür programları içinde yer verilen belgesel yapımlar çoğunlukla Dil, Edebiyat ve Sanat programları ve diğer Kültür Programları alt başlıklarında toplanan programlarda bulunmaktadır.

Belgesel yapım ibaresine, Yapım Uygulama Talimatına Esas olacak Televizyon Dairesi Başkanlığının Talimatında yer

verilen ve 44 maddeden oluşan Yapım Kuralları'nın 22. maddesinde açıkça rastlıyoruz. Madde aynen şöyledir:

"22: Belgesel yapımlarda, tarihe eğilip, tarihi yazanın kendine göre yorumlaması, tarihi yazandan aktarma yapanın da kendine göre getirdiği yorumla, "işin aslından" uzaklaşması tehlikesinden kaçmak ve 2000'li yıllara bakan ülkemizin bugün bulunduğu yeri, insanlık ailesi içindeki evrensel bağlantılarını ve bugün ulaşılan noktadan çıkarak gelecekte neleri ümit edebileceği yaklaşımını benimseyen, bugünü gelecek için belgeleyecek yapımların gerçekleştirilmesine çaba harcanacaktır" (28).

Bu maddeden çıkarılabilecek sonuç; Belgesel programların tarihe ağırlık vermesi, ülkemizin dünya devletleri arasındaki yeri ve geçmiş, günümüz ve gelecekle ilgili tarihsel gelişim ve amaçları içeren yapıtlar olmasıdır. "Dil, edebiyat ve sanat programları alt başlığı altında sıralanan hedeflerde, belgesel yapımdan yalnızca, tanıtım amaçlı ve toplumun geleneksel sanat ve folklor değerlerinin anlatıldığı belgesellerin yapımının beklendiği izlenimi edinilmektedir" (29).

Yukarıda belirtildiği gibi TRT'nin televizyon kanallarının kimlikleri gözönünde bulundurulduğunda belgesel programların tyer aldığı kültür programları TRT-2'ye verilmiş gözüküyor. Çünkü TRT-2 Kültür-Sanat kanalıdır. TRT-2 telvizyonunda görüştüğümüz arşiv bölümü müdürü bu kanalın yayına başlamasıyla birlikte 1986 yılında belgesel programların bu kanala devredildiği ifadesini kullanmıştır.

Elbette herhangi bir kanal için yapılan ve yayınlanan programlar gerek görüldüğünde diğer kanallarda da yayınlanmaktadır. Bütün programların başka kanallarda yayınıyla ilgili, daha önce 22. maddeden sözettiğimiz Yapım Kuralları'nın 30'cu maddesinin ilk cümlesi şöyledir: "30- Çok kanallı televizyon yayıncılığının gereği olarak bazı

programlarda değişik zamanlarda tekrarkarı söz konusu . olmaktadır” (30).

Radyo ve televizyon yayını alanında Türkiye’nin ilk ve en eski kurumu olan TRT’nin herhangi bir programa yakalaşımını anlamak çok zor değildir. TRT’nin radyo-televizyon yayın ilke ve esasları incelendiğinde herşeyin yazılıp çizildiğı ve kuralların tespit edildiğı açık ve nettir. Bu anlamda özel televizyonlarda rastlanan karmaşa yoktur. Program yapım ve yayınında izlenmesi gereken yol belirlenmiştir. Kullanılacak dil ve usupları reklamlara kadar her türlü teferruat kurallara bağlanmıştır. Yayın ilke ve esaslara bütün programlar için geçerli olduğundan, bir kültür programı alt programı olan belgesel programlara yaklaşımı da aynıdır. Bu nedenle özel olarak bir belgesel program yaklaşımı belirlemek olanaksızdır. Ancak belgesel program adı altında gerçekleştirilen yapımlar incelendiğinde hangi konulara öncelik verildiğı ve belgesel filmin TRT için ne anlam taşıdığı, bu programlardan beklentileri ve yararlanma biçimi tespit edilebilir. Bu anlamda Özden Cankaya’nın tespiti doğrudur, yani tanıtım amaçlı ve toplumun geneksel sanat ve folklor değerlerinin anlatıldığı program niteliğı taşımaktadırlar. Oysa çoğunlukla sistem ve düzenlere çoğı kez muhalif olması beklenen belgesel filmlere rastlamak olası değildir. Daha sonra içeriklerinden sözedilecek olan TRT’nin bağı olduğu yasalar yani; anayasanın 133. maddesi, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların <kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun da yer alan ilkelere bakıldığında mevcut yasaların öngördüğü doğruların dışına çıkması olanağı yoktur. Çoğı kez siyasi iktidarların yayın aracı olarak kullanılmak istenen bu kurum özerk olmadığı gibi tarafsızda olamıyor. Bütünbumlar gözönüne alındığında görünenen geröeklerin ardındaki gerçekleri yeniden yaratıp halka iletmek amacını güden belgesel

filmlerin TRT'nin mevcut yapısı nedeniyle ana işlevini görmesi olanaksızdır. Elbetteki tanıtım, geleneksel sanat ve folklorik özelliklerin işlenmeside önemlidir ancak belgesel filme konu olabilecek diğer bütün olay ve gerçekler de bir o kadar önemlidir. Kamu yararına birinci derece önemli olan TRT ile ticari hedefi öncelikli olmayan belgesel filmlerin kamu yararı hedefi anlamlı olarak aynı ortak özelliği taşıdığından TRT'den daha fazla ilgi beklenilmesi doğaldır. Belgesel film yapım-yayın işlevini daha çok önemsemesi ve başlıbaşına bir program türü olarak ele alması ve daha nitelikli yapımların gerçekleştirilmesi için yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

1977 Şubat ayında, TRT İstanbul ve Ankara televizyonlarında belgesel film yapımında görev üstlenen yapımcı ve yönetmenlere Özden Cankaya'nın önderliğinde yapılan ve 18 kişinin katıldığı anket sonuçlarına bakıldığında TRT'nin belgesel film yaklaşımı ile ilgili bu başlık altında yer verilebilecek tespitler şöyledir:

a) 18 kişiden 15 tanesi TRT kurumunun belgesel yapımına gereken önemi vermediğini düşünüyor (%83,3).

b) Yapımcılar, TRT kurumunun belgesellere gereken önemi vermemesinin nedenlerini; kurumun yayın politikası ve bürokratik güçlükler olarak göstermektedir. Mali nedenler ve yeterince izlenmeme bu nedenleri izlemektedir. Diğer nedenler olarak; teknik olanakların sınırlı kullanımı, yayın zamanının uygun olmaması, programcılığı, özellikle belgesel programcılığı diğer programlardan farklı değerlendirmemeleri gösterilmektedir.

c) Anket uygulanan belgesel yapımcılar, doğa, tanıtım amaçlı gezi, toplumsal içerikli, sanat türlerinden hangilerine katıldığı sorusuna birden fazla seçeneği işaretleyerek açıklamışlardır. Belirtilen türler arasında en fazla yapılan tür

sanat belgeselleridir. İkinci sırayı toplumsal içerikli belgeseller, üçüncü sırayı da doğa belgeselleri izlemektedir.

d) Anket uygulanan TRT belgesel film yapımcılarının tümü Türkiye’de daha çok sayıda belgesel film yapılması gerekliliğine inanmaktadırlar.(31)

Yukarıda belirtilen üç maddeye bakıldığında TRT tarafından gerçekleştirilip yayınlanan belgesel program yapımcı-yönetmenlerin tespitleri büyük ölçüde gerçekleri yansıtıyor. Yani TRT, belgesel programlara yeterince önem vermiyor, özel bir alan olarak görmüyor. tür olarak da sırasıyla sanat, toplumsal içerikli ve doğa konulu belgeseller üzerinde duruyor.

Sonuç olarak TRT kurumu belgesel programlara özel bir yaklaşımı yoktur. Diğer programlara yaklaşımıyla belgesel programlara yaklaşım arasında herhangi bir farklılık yoktur. Özel kanallarla ne sayı, ne süre ve ne de içerik olarak özel kanallarla karşılaştırılamayacak kadar belgesel programlara yer veren “TRT Televizyonu’nun bir haftada tüm kanallarında en az 30 belgesel film ve izlence göstermesinin de en önemli nedeni, TRT’nin belgesele verdiği önem değil, bu devlet kurumunun “para kazanmak” zorunda olmasıdır gibi görünüyor” (32)

a) 1968-1998 TRT Tarafından Gerçekleştirilen Belgesel Programların Listesi ve Yayınlanan Belgeseller.

TRT kurumu Ankara arşiv bölümünden elde ettiğimiz 1968-1998 yıllarını kapsayan belgesel program listesinden yola çıkarak varılan sonuçları belirtelim

1) Adet olarak en fazla yerli belgeselin yapılıp yayınlandığı yıl 1994 yılıdır. Toplam 195 yerli programla birinci sırada gözüken 1994 yılında toplam 669 adet yabancı belgesel yayınlanmıştır. 1994 yılında yerli belgeseller

%22, yabancı belgeseller %78 oranında yayınlanmıştır. Ynı yıl yerli-yabancı toplam 864 adet belgesel program yayınlanmıştır.

2) En az belgeselin yapılip-yayınlandığı 1969 yılında 1 adet belgesel yer almakta, aynı yıl 17 belgesel yayınlanmıştır. TRT televizyonlarında yerli yapımlar %5.55 iken yabancı belgeseller %94.44 oranında yayınlanmıştır. 1969 yılında yerli-yabancı toplam 18 belgesel program yayınlanmıştır.

3) Yerli yapımlarda 1968 yılından 1994 yılına kadar kademeli olarak bir artış gözlemlenmekte ve özellikle 1985 yılından itibaren artış bazı yıllar daha az olmakla birlikte ivme kazandığı görülmektedir. 1997 yılı düşüşün görüldüğü 1970'li yılların ortalamalarına yaklaşmaktadır. 1998 yılı üç programla ilk yıllardaki sayılara eşitlenmektedir. Ancak 1998 yılının gerçek rakamlar olmadığını tespit ettik. Arşiv çalışmaları tamamlanmadığı için aslında 1998 yılı değerlendirme dışı bırakılabilir.

4) Yerli yapımların yabancı belgeseller karşısında en yüksek yayınlanma oranları 1970-72 yılı %100, 1971 yılı %95, 1973 yılı %91.66, 1990 yılı %88, 1988 yılı %84, 1989 yılı %81, 1993 yılı %61.25, 1980 yılı %60.78'lik oranlarla yabancı belgesel programlardan daha fazla oranla yayınlandıkları yıllar olmuştur. 1979 yılı yüzde oranların eşitlendiği yıldır. Yerli %50.8, yabancı %49.2'dir.

5) Çizelgede belirtilen yerli yapımların konularına göre sırasıyla en fazla sayıda yapılip-yayınlandığı yıllar şöyledir:

a) Genel Konular: 1968-1998 yıllarında toplam 640 program gerçekleştirilmiş en fazla yapılip-yayınlandığı yıl; 1995 yılı toplam 63 program, en az yapıldığı yıl; 1968 yılı, hiç yapılmadığı yıllar; 1969,1970,1972 yıllarıdır.

b) Kültür sanat: Aynı yıllar arasında toplam 439 program, en fazla yapıldığı yıl 1994 yılı toplam 38, en az yapıldığı yıllar

1974-1981 toplam 2 program, hiç yapılmadığı yıllar ise, 1968,69,70,98 yıllarıdır.

c) Tarih: Toplam 416 program, en fazla 1990 - 57 program, en az; 1970-71 yılları 2 şer program, hiç yayınlanmadığı yıllar 1968-1969 ve 1998 yıllarıdır.

d) Doğa: 30 yılda toplam 222 program yapıp-yayınlanmış; en fazla 1989- 28 program, en az; 1972,73,74,75,77 yılları olup birer program, hiç yayınlanmayan yıllar ise; 1968-69-70-71, 76, 80-81-82-83-84 ve 1998 yıllarıdır.

e) Atatürk: 30 yılda toplam 216 program yar almakta, en fazla;1981- 59 program, en az; 1969-1990-1992' birer program, hiç yayınlanmadığı yıllar ise; 1968-70-71-84-93 ve 1998 yıllarıdır.

f) Biyografi: Toplam 137 proram, en fazla; 1989- 25 program, en az; 1968-70-74-78-79-80-82 ve 1998 yıllarında birer program, hiç yapılmadığı yıllar ise; 1969-71-72-75-76-77-80-82 ve 1998 yıllarıdır.

g) Edebiyat: Toplam 78 proram, en fazla; 1993- 28 program, en az; 1977-79-91-94 ve 1996 yıllarında birer program, hiç yapılmadığı yıllar ise; 1998-74 dahil, 1981-1988 dahil, 1995-1997 ve 1998 yıllarıdır.

h) Bilim-Teknik: Toplam 74 program, en fazla 1994- 17 program, en az, 1977- 3 program, hiç yapılmadığı yıllar; 1968-1975 dahil, 1978, 1980-1989 dahil, 1992,1993, 1995,1997 ve 1998 yıllarıdır.

i) Sosyal İçerikli: Toplam 61 program, en fazla; 1990- 26 program, en az, 1973-75-78-86-87-89 yıllarında birer program, hiç yapılmadığı yıllar ise, 1968-72 dahil, 1974,1974, 1976-1977, 1979-1981 dahil, 1983-1985 dahil, 1993, 1995-1998 dahil belgesel programa rastlanmamaktadır.

i) Kıbrıs: Toplam 57 program, en fazla; 1994- 14 program, en az; 1973-86-90-92-93-97 yıllarında birer program, hiç

yayınlanmadığı yıllar da, 1968-1972 dahil, 1976,1978-79-81-82-85-89 ve 1998 yıllarıdır.

j) Turizm: Toplam 11 program, 1992 yılında 5 program, 1994 yılında 6 program yapılıp yayınlanmıştır. Diğer yıllarda belgesel yayınına yer verilmemiştir.

k) Müzik: Toplam 7 program, 1976- 3 program, 1985- bir program, 1995- 3 program yapılıp yayınlanmış diğer yıllarda müzik konulu belgesele rastlanmamaktadır.

l) Çocuk: Toplam 7 program yapılmış, 1982- 1program, 1994- 6 program yer almaktadır. Diğer yıllarda çocuk konulu belgesel yayınlanmamıştır.

m) Spor: 30 yılda toplam 5 program yer almakta ve bu beş program da 1995 yılında yapılıp yayınlanmıştır. Diğer yıllarda belgesel yayınına yer verilmemiştir

Demek ki en fazla G"enel Konularda", en az da "Spor" konusunda yerli belgesel programlar yapılıp yayınlanmıştır.

Yapılıp-yayınlanmış terimini kullanıyoruz çünkü çoğunlukla programlar yapıldığı yıllarda yayınlanmaktadır. Ama aynı programların tekrar yayınlarını ve TRT-1, TRT-2, TRT-3 veya diğerlerinde farklı zamanlarda yayını sözkonusu olabiliyor.

bize verilen bilgiye göre bu listeler gerçekleştirilen programlardır. Yayınlanmayan 3 adet belgesel program belirtilmiş ve bazı programların tarihleri bulunmamaktadır ama adet olarak bunlar toplam belgesel sayısına eklenmiştir.

3 adet "Doğa" konulu, 3 adet "Tarih" konulu, 1 adet "Genel Konular" konulu, 16 adet "Kültür Sanat" konulu, 4 adet "Biyografi " konulu belgesel programın yapım yılı belirtilmemiştir.

I-1998 TRT Tarafından Gerçekleştirilen Belgesel Programlar ve Yerli ve Yabancı Belgesellerin Adet Olarak Birbirine Oranı

Yıl	Doğa	Edebiyat	Sosyal İçerikli	Bilim Teknik	Kıbrıs	Müzik	Turizm	Çocuk	Spor	Tarih	Genel Konular	Kültür Sanat	Biyografi	Atatürk	Yıllık Toplam Sayı	Yerli %	Yabancı %
968											1		1		2	25	75
969														1	1	5,55	94,44
970										2			1		3	100	0
971										2	3	14			19	95	5
972	1									5		10		2	18	100	0
973	1		1		1					11	6	6	8	10	44	92,66	8,33
974	1				3					4	3	2	1	2	16	34,04	65,95
975	1	2	1		2					8	9	8		3	34	66	34
976		2		7		3				3	5	22		2	44	35,29	64,7
977	1	1		3	2					14	24	15		3	63	39,6	60,3
978	2	12								7	8	5	1	19	55	44	56
979	3	1		7						6	7	17	1	20	62	50,8	49,2
980		21			8					5	2	11		15	62	60,78	39,21
981										11	16	2	2	59	90	5,3	94,7
982			4					1		20	3	16		5	49	61,25	38,75
983					6					8	14	14	1	4	47	64	96
984					4					8	17	11	1		41	45,55	54,4
985	22					1				17	29	10	5	15	99	24	76
986	14		1		1					7	36	17	2	3	81	46	54
987	14		1		2					5	37	18	11	7	95	22	78
988	7		3		3					19	46	26	7	7	128	84	16
989	28	4	1							39	57	25	25	6	185	81	19
990	5	4	26	14	1					57	39	22	19	1	188	88	12
991	41	1	11	12	2					33	27	31	5	8	171	47	53
992	22		2		1		5			21	29	22	1	1	104	23	77
993	7	28			1					5	53	21	8		123	70	30
994	6	1	9	17	14		6	6		52	35	38	8	3	195	22	78
995	9				3	3			5	20	63	7	6	7	123	48	52
996	26	1		14	2					17	38	25	6	4	133	28	72
997	8				1					7	29	8	15	9	77	46	54
998											3				3	60	40
İam	222	78	60	74	57	7	11	7	5	416	640	439	139	216	2355		

b) TRT'de Yabancı Belgesel Programların Yayınlanması

1968-1998 Tarihlerinde TRT Kanallarında Yapım-Yayını Gerçekleştirilen Yabancı Programların Çizelgesi

Yıl	Yayınlanan toplam program sayısı	Minimum program süresi	Maximum program süresi	Yıllık Toplam Süre	Yılık Yayınlanma Oranı
1968	1	13'-07"	13'-07"		
1969	17	24'	25'-45"		
1970	0	0	0		
1971	1	19'	19'		
1972	0	0	0		
1973	4	13'	13'		
1974	31	18'	160'		
1975	66	13'	120'		
1976	24	14'	50'-50"		
1977	96	10'-50"	54'-50"		
1978	70	10'-17"	45'		
1979	60	08'-03"	59'-26"		
1980	40	20'-25"	49'-50"		
1981	5	25'	59'-26"		
1982	31	8'	49'-50"		
1983	2	40'-39"	96'-20"		
1984	49	14'-23"	49'-45"		
1985	31	20'-20"	55'-08"		
1986	94	20'-46"	55'		
1987	27	13'-40"	98'		
1988	25	07'-39"	120'		
1989	44	10'-54"	60'		
1990	228	20'-26"	132'-24"		
1991	189	10'	201'-21"		
1992	357	14'-48"	59'		
1993	54	19'-26"	107'		
1994	669	10'	56'-52"		
1995	132	10'-23"	100'-11"		
1996	350	10'-03"	96'-10"		
1997	90	08'-34"	68'		
1998	2	29'-43"	44'-48"		

NOT: TRT Ankara Televizyonu Arşivinden Elde Edilen Listedeki Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Yabancı belgesel Programların TRT kanallarındaki yayınlanma oranlarını belirleyip kurumun bu konudaki politikasını anlamakta yarar vardır. Pek çok kaynakta fazla sayıda yayınlandığı söylenen yabancı belgesellerin profilini TRT kurumu “Ankara Arşiv Bölümündenden” elde ettiğimiz listeye göre şöyledir:

1) Yabancı belgesellerin en fazla yayınlandığı yıl toplam 669 programla 1994 yılıdır, en az ise 1968 ve 1971 yılında birer program yayınlandığı görülmektedir. Hiç yayınlanmadığı yıllar ise 1970, 1972 yıllarıdır.

2) 1968-1989 dahil, 1993,1997 ve 1998 yıllarında yayınlanan toplam belgesellerin sayısı 100’ün altındadır. Ancak yine yerli belgesel programlarda olduğu gibi 1998 yılını aynı nedenlerden değerlendirme dışı bırakmakta yarar vardır.

3) 1993 yılı hariç 1999-1996 dahil tarihlerinde büyük bir artış görülmektedir.

4) Yayınlanan toplam program adedine göre çıkarılan yayınlanma yüzdelerine göre en fazla oran 1969 yılı %94.44’lük oranıyla birinci sırada, 1981 yılı %94.7 ile ikinci sırada yer almaktadır. Yabancı belgesellerin hiç yayınlanmadığı 1970-72 yılları hariç en düşük yüzde oranı 1971 yılı olup %5 şeklindedir.

5) Süre bazında 1968- 1998 yıllarında yayınlanan programlardan en düşük süreli program 07’.39’’ 1998’de yayınlanmış, en fazla süreli program 201’.2’’ 1990 yılında yayınlanmıştır.

c) TRT'nin Kuruluşundan Günümüze Bağlı Bulunduğu Yasal Düzenlemeler Bunların Belgesel Programlara Yansıması :

Yasal düzenlemeler TRT kurumunun yapım-yayın politikasını yakından etkilediği için bu güne kadar uygulanan yasaları belirtmekte büyük yarar vardır. Bu bölümde öncelikle yasal düzenlemeleri belirterek ardından bunun diğer program türlerinde olduğu gibi belgesel programlara nasıl yansıdığını belirtelim :

a) 1961 Yılı Yasal Düzenlemeleri :

"1961 Anayasas'nın 121. maddesinin 1.fıkrasında televizyon istasyonları idaresinin özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenleceği belirtilerek, "her türlü radyo ve televizyon yayınları "tarafsızlık" esaslarına göre yapılır" hükmü bulunmaktadır. Kanunda, haber ve programların seçilmesinde ve sunulmasında kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesi hükmü de yer almaktadır." (33)

Görüldüğü gibi "özerk kamu tüzel kişiliği" ve "tarafsızlık" ilkesi televizyon yayınlarında göze çarpan en önemli özelliklerdir. Özgür bir ortamda üretilen programların, yapanlar ve izleyenler için çok önemli olduğu gerçeği günümüzde daha iyi anlaşılmakta ve TRT bu yapıya yeniden kavuşmak için mücadele etmek zorundadır.

"121. maddenin 1.fıkrası 1488 sayılı kanunla değiştirildikten sonra, " radyo ve televizyon istasyonları, ancak devlet eliyle kurulur ve idaresi tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir." hükmü ile radyo ve televizyon tekeli açıklanmıştır."(34)

Kitle iletişim araçlarının tekelleşmesi sorunu bütün dünyada çeşitli biçimlerde varolan ve istenmeyen bir durumdur. Anvaki bu araçların etkisinin farkında olan gerek siyasi

iktidarlar gerekse özel kuruluşlar bundan vazgeçmemekte ısrarlıdır. Günümüzde gerek bir devlet televizyonu olarak TRT televizyonları ve gerekse özel kanallarla basın-yayın kurum ve kuruluşları ne yazıkki tekelleşme sürecini yaşamaktadırlar. Gücü elinde bulunduranların istekleri doğrultusunda haber verip program üretenler insanları tek yanlı iletişimle pasifize etmektedir.

b) 24 Aralık 1963 TRT Yasası

“24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu’nun 35. maddesi Türkiye’de radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme hakkını Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’na vermiştir. TRT Kanunu’nun 33.maddesinde, kanundaki özel hükümler dışında kurum hakkında İktisadi Devet Teşekkülleri’nde uygulanan genel hükümlerin uygulanacağı öngörülmüş ve bu hükümlerin uygulama yetkisi Turizm Ve Tanıtma Bakanlığına verilmiştir.(35)

c-Televizyon Yayıncılığında “özerklik” Kavramı

Yukarıda belirtilen “359 sayılı Kanun ile televizyon istasyonları kurma ve işletme hakkının TRT’ye verilmesiyle televizyon yayınları alanında programların yapımında, yönetiminde, ekonomik alanda siyasi iktidara bağımlı olmamayı ifade eden “özerklik” tesis edilmiştir (36). 1963 Anayasa’sına göre genel müdürlükle 9 üyeden oluşan yönetim kurulunda üyelerin ikisinin Bakanlar Kurulu’ndan atanması, diğer dördü üniversiteler, konservatuar, tiyatro ve opera sanatçıları arasından, ikiside yönetim kurulu tarafından TRT personeliarasından seçilmesi öngörülmüştür. Böylelikle yönetim kurulunun dokuz üyesinden yalnızca ikisinin hükümet temsilcisi olmasıylaözerlik sağlanmış oluyordu. Özerkliğin yalnızca

kurumların içindekilerce değil, bu kurumların dışındakilerce de yürütülen girişim, tutum ve dayanışma sayesinde sağlanacağını belirtmek gerekir. Ayrıca özerkliği tarafsızlık kavramından ayrı düşünmek yanlış olur. 1961 Anayasası'nın kitleler için geniş özgürlükleri hedef alan kanunları ne yazıkki ilerde görüleceği gibi kısıtlama yoluna gidilmiştir.

d) 1971 Yılı Yasal Düzenlemeleri :

1970'li yıllar 1960'lı yılların aksine özgürlüklerin kısıtlandığı yıllardır. Toplumumuzun 1961 Anayasası ile hayata geçirilen geniş özgürlüklere hazır olmadığı, insanımız için bunların fazla olduğu ve ülkeyi karmaşaya sürüklediği düşünülmektedir. Hemen her alanda olduğu gibi yayıncılık alanında da kısıtlamalara gidilmiştir. "20 Eylül 1971 tarihli 1488 sayılı kanun ile Anayasa'nın 121.maddesinde değişiklik yapılarak TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır."(37)

e) 29 Şubat 1972 TRT Yasası :

Anayasa'nın 121.maddesindeki değişikliğe uygun biçimde TRT yasasında 29 Şubat 1972 tarih ve 1568 sayılı kanunla özerklik esası kaldırılmış, TRT tarafsız bir kamu tüzel kişisi durumuna dönüştürülmüştür.(38)

f) Televizyon Yayıncılığında "Tarafsızlık" Kavramı :

Özerklik esası 1568 sayılı kanunla ortadan kaldırılan TRT, "tarafsızlık" ilkesi gözönünde bulundurularak yayın yapmak zorunda bırakılmıştır. Oysa daha önce de belirtildiği gibi "özerklik" olmadan tarafsızlığın nasıl sağlanacağı şüphelidir. "Genelde haber bültenleri üzerinde tarafsızlık kavramı yoğun bir biçimde tartışılırken, diğer programlar yok sayılmaktadır. Oysa tarafsızlık konusu TRT'nin diğer yayınları için de dikkatle ele alınmalıdır. Bunun yanı sıra, tarafsızlık kavramında eşitlik

ve denge ilkeleride bulunmalıdır. Televizyonda yayınlanan tüm programlar için geçerli olması gereken “tarafsızlık”, özerklik olmadan sağlanamaz.” (39)

g) 1982 Yılı Yasal Düzenlemeler :

1982 Anayasa’sında 133.madde “radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet elyle kurulabileceğini ve yönetimlerinin tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenleneceğini öngörmektedir. Maddenin 2.fıkrasına göre kanun tarafsızlık ilkesini korumaktadır.”

h) 11 Kasım 1983 TRT Yasası :

12 Eylül 1980 ihtilali sonrası 1982’de yasal düzenlemelerden TRT kurumu da nasibini almış ve “11 Kasım 1983 tarihli 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu, 259 ve 1568 sayılı kanunları yürürlükten kaldırarak, sadece TRT kurumu kanunu olmayıp, Radyo Televizyon Kanunu niteliğini taşımaktadır.” (40)

1983 TRT kanunun en önemli değişikliği “Radyo Televizyon Yüksek Kurulu” adıyla yeni bir kuruluşun oluşturulmasıdır. Bir denetim mekanizması olan bu kuruluş 12 üyeden oluşmaktadır. Kurul üyelerinin siyasi partilere üye olması yasaktır. Üyelerden üçü doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanır. “Bakanlar Kurulu tarafından atanan birisi basın mensubu olmak üzere eğitim ve iktisat alanlarından üç üye, Milli Güvenlik Kurulu’nca seçilecek ve bakanlar kurulunca atanacak bir üye, Yüksek Öğretim Kurulunca elektronik ve hukuk bilimleri alanlarında gösterilecek dört aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilecek iki üye, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulunca önerilecek kültür ve sanat dallarında altı aday içinden Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek üç üye

arasından kurulun başkanı Cumhurbaşkanınca seçilmektedir.”(41)

Amacı, yurt içinde yapılacak radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmaktır.

Tarafsızlık ihlal edilirse veya yayın esaslarına aykırı yayın yapılırsa, idari ve kanuni tatbikata geçilmesi için ilgili mercilere duyuruda bulunmak Radyo Televizyon Yüksek Kurulu’nun görevleri arasında yer almaktadır.

Özel televizyon kanallarının giderek artmasıyla varlığını ispatlamaya çalışan bu kurulun verdiği kararlarının çoğunun “genel ahlaka aykırı yayın” yapıldığı gerekçesiyle 24 saatlik yayın durdurma kararları şeklinde olduğunu görüyoruz. Verdiği kararlar şüpheyile karşılanan RTÜK’nun yapısının değiştirilmesi ortak görüşler arasında yer almaktadır.

TRT’nin televizyon yayınlarındaki siyasi tarafsızlığı konumuzun dışında kaldığı için üzerinde durulmamıştır.

Son olarak Anayasa’nın 133.maddesini, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nda yer alan Genel Yayın Esaslarını, TRT genel yayın planında yer alan Özel Yayın Esaslarını ve 3984 sayılı Radyo Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında kanunda yer alan yayın ilkelerini belirtmekte yarar vardır :

1) Yayın İlke Ve Esasları

1.1) Anayasa’nın 133.Maddesi

Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.

Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile tüzel kişilerden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.

2) 2954 Sayılı Türkiye Radyo Ve Televizyon Kanununda Yer Alan Genel Yayın Esasları

2.1) Yayın Esasları

Genel Yayın Esasları şunlardır:

- a) Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayışı, kamu yararını korumak ve kollamak.
- b) Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek.
- c) Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak.
- d) Devletin bir kişi ve zümre tarafından yönetilmesini ve sosyal bir sınıfının diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek.
- e) Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek.
- f) Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak.
- g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak.
- h) Toplumun ruh ve beden sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek.
- ı) Karamsarlık, umutsuluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak.
- j) Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak.

k) Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk, çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metodlarına bağlı olmak.

l) Haberler ve yorumları ayırmak ve yorumların kaynaklarını açıklamak.

m) Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için, kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterince yayın yapmak; tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasi partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak.

2.2) TRT Genel Yayın Planında Yer Alan Özel Yayın Esasları

2.2.1) Yapım ve Yayın

1) Katılımcı demokrasi ve hukunun üstünlüğüne uygun olarak, halkın ilgisini çeken, önemle üzerinde durulan konular; yasalara saygılı olarak açık oturumlar vb. programlarda tartışılacak , resmi görüşün yanısıra, basın, üniversite, araştırma kuruluşları, sendika ve meslek kuruluşları gibi ilgili kesimlerin fikirleri alınarak, TRT yayın ilkeleri doğrultusunda adaletli ve tarafsız olarak, karşıt görüşlere de yeterince yer verilip, halkın doğruları öğrenmesi sağlanacak, verilmek istenen mesajın dinleyici ya da seyirciye doğru ulaşabilmesi için, “program içi denge”nin iyi kurulmasına özen gösterilecek, katılımcı, ilgi çekici ve güncel bir yayıncılık yapılacaktır. Aynı program içinde karşıt görüşlerin dengesinin sağlanması esastır. Ancak, aynı programda denge sağlanamamışsa (sağlanamama nedeni de belirtilerek) mümkün olan en kısa süre içinde dengenin sağlanması yoluna gidilecektir.

2) Yerli yapımlarda, konu seçimi ve tiplerde, toplumumuzun ahlak anlayışı, aile yapısı, inançları, gelenek ve görenekleri gözetilecek, olumlu örnek ve davranışlara

özendirici olma tavrı benimsenecektir. Dili, dini ve tarihi alay konusu yapacak, insanları ırk, cinsiyet, sosyal sınıf, dini inançları ve mezhepleri bakımından aşağılayabilecek, küçük düşürecek yapımlar yapılmayacaktır.

3) Yayının planlanması ve yatırım safhasında belli bir amaç güdülmüyorsa (kampanya, anma, özel hafta, kuşaklar vb.) tek konu üzerinde durulması ve aynı kişilerin konuk veya sanatçı olarak üst üste yayınlarda yer almaması sağlanacaktır.

4) Programlarda demokratik kurallara, insan onuruna ve diğer insanların temel haklarına saygılı olunacak, çeşitli konular işlenirken, diğer kurum, kuruluş ve kişileri hedef almayan bir anlatım sağlanacak, TRT'yi bağlayıcı yorum yapılmayacaktır. Eğer herhangi bir kurum, kuruluş ve kişiyle ilgili olumsuz bir değerlendirme yapılmışsa; kuruluş ya da kişilerin cevap ve tekzip haklarına saygılı olunacaktır. Okurum, kuruluş ve kişilere de imkan ölçüsünde aynı programda yer verilerek dengenin sağlanması esastır. Ancak, aynı programda denge sağlanamamışsa (sağlanamama nedeni de belirtilerek) mümkün olan en kısa süre içinde dengenin sağlanması yoluna gidilecektir.

5) Programlarda, özel amaç ve çıkarlara hizmet edilmeyecek, haksız rekabete yol açılmayacak; aksi, yargı kararıyla kesinleşmeden kişiler suçlu gibi teşhir ve ilan edilmeyecektir.

6) Programlarda kullanılan dış seslerin ve görüntülerin radyo ve TV'nin teknik standartlarına uygun olması esastır. Ancak zorunlu hallerde başka teknikler uygulanarak mmateriyalin değerlendirmesi yolları aranacaktır.

7) Programların, toplumumuzun ortak özellikleri, davranış biçimleri, dini inançları, gelenekleri ve diğer yargıları göz önünde bulundurularak hazırlanmasına özel itina gösterilecek, özellikle aile birliğini zedeleyeci konu, görüş ve görüntülere yer verilmeyecektir. Bu esas televizyon için alınacak başta yerli

ve yabancı dizi ve filmler olmak üzere diğer programaların seçiminde de dikkate alınacaktır.

8) Yayınlarda, hedef kitlenin ruh sağlığını bozacak ve kişilik gelişmelri üzerinde olumsuz etkiler bırakabilecek, sebepsiz korkular ve çeşitli duygular yaratabilecek anlatımlara, şiddete özendiren, ırkçı duyguları kışkırtan, yapımlara yer verilmeyecektir. Özellikle çizgi film ve drama yapımlarında çocuk ve gençlerin gelişimindeki rolü dikkate alınacaktır.

9) Programalarda konu, zamanlama, sunuş, ve biçim bakımından hedeflenen kesimlerin; yaş, dikkat süresi, öğrenme düzeyi ve diğer gelişim özellikleri dikkate alınarak, çözümleyici, yardım edici ve aydınlatıcı bir yol izlenecek, çocukların ve gençlerin fiziki, zihni ve ahlaki gelişimini zedeleyebilecek programlar, bunların seyredileceği zaman ve saatlerde yayınlanmayacaktır.

10) Hedef kitleyi karamsarlığa, kaderciliğe, pasifliğe, benciliğe, bağınazlığa, çıkarıcılığa yöneltecek her türlü mesajdan, yorumdan kaçınılacaktır.

11) Kitleleri kendi kültür benliğinden koparan, meseleler karşısında duyarsızlaştıran, bir çeşit uyuşturma işlevi gören programlar ile Anayasa'nın Genel Esaslar kısmında yer alan ilkelere, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olabilecek programların yapımından ve yayınından kaçınılacaktır.

12) Gerek radyonun, gerekse televizyonun kendi yayınlarında benzer türdeki programların aynı anda yayınlanması önlenerek, aynı hedef kitleye yönelik programlara aynı zamanda yer verilmemesine çalışılacaktır.

13) Radyo ve elvizyonda yayınlanacak canlı kuşak programlarda, bölümler ihtiyaca göre ayarlanabilen kısa sürelerden oluşacak, konuların çakışmaması için günün yayın akışı dikkate alınacaktır.

14) Sigara, alkol, uyuşturucu, kumar gibi kötü ve zararlı alışkanlıklara karşı dinleyici ve seyirciler programlarda doğrudan olduğu kadar dolaylı yollarla da uyarılacak, tütün ve tütün mamulleri alışkanlığının zararları konusunda ayda en az doksan dakika uyarıcı ve eğitici mahiyette yayınlar yapılacaktır. Program gereği olark yayınlarda yer alan bu konularla ilgili görüşlerin kişileri özentiye sevk etmemesine özel bir itina gösterilecektir. Programlarda, zararlı maddeyi tasvirden çok, bu maddeleri kullananların yakandıkları hastalıklar ile içine düştükleri sosyal probler anlatılacaktır.

15) Yapılacak haftalık eğitim programlarının en otuz dakikası trafik eğitimi ilgili programlara ayrılacaktır.

16) Yıl içinde yayınlanacak(planda öngörülmemiş bile olsa) bütün programlar yapım ve uygulama talimatlarına bağlanacak, kesin uygunluğu sağlanabilmesi için de, bu talimatın yapımçı üniteler ile denetim kademelerine zamanında ulştırılması sağlanacaktır.

17) Din ve Ahlak programlarının yayını öncesi ve sonrasında bu programların etkisini silen ve azaltan, dini ve milli yapımızın bozulmasına yönelik misyonerlik amacı taşıyan; dinleyici ve seyircinin tepkisini çekecek programlara yer verilmeyecektir.

18) Yabancı kliplerin seçiminde seyirci ve dinleyicilerin duygu ve düşüncülerine ters düşmemeye dikkat edilecektir.

19) Dramalar, ya Drama Müdürlüklerince gerçekleştirilecek ya da söz konusu müdürlüklerin koordinesinde yapılması sağlanacak.

20) Promramlarda, reklam mahiyeti taşıyacak ifade ve görüntülere yer verilmeyecektir. Ancak, teknolojik gelişmeler sonucu bulunan yeni bir ürün haber olarak verilirken müzik, sanat ve edebiyet eserleri tanıtılırken, programlarda işlenen konularla ilgili faaliyet gösteren kurum ve kuruluş hakkında bilgi verilirken, (bu kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin

konuyla gerçekten ilgili, örnek başarılı olduğuna bakılacak) reklam yapılıyor endişesine düşülmeyecektir.

21) Sınır ötesine yönelik televizyon yayınlarında yer alan programlar ve reklamlarda “Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi”nin ilgili hükümlerine uyulacaktır.

2.3) 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş Ve Yayınları Hakkında Kanun’da Yer Alan Yayın İlkeleri

2.3.1) Yayın İlkeleri

Radyo ve televizyon yayınları kamu hizmeti anlayışı içinde aşağıdaki ilkere uygun olarak yapılır;

- a) Türkiye Cumhuriyeti’nin varlık ve bağımsızlığına Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne,
- b) Toplumun milli ve manevi değerlerine
- c) Anayasa’nın Genel Esaslar Kısımında yer alan ilkelere, demokratik kurallara ve kişi haklarına,
- d) Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,
- e) Anlatım özgürlüğüne, iletişim ve yayında çoğulculuk esasına,
- f) İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kınanması ilkesine.(42)

İşte başlangıcından günümüze ülkemizdeki radyo-televizyon yayın politikasını oluşturan yasal düzenlemeleri belirtmeye çalıştık. TRT’deki bütün programları ilgilendiren bu yasal düzenlemeler belgesel programları da ilgilendirmektedir. Özerk olmayan bir kurumda tamamen bağımsız bir ortamda hazırlanması gereken belgesel programlar üretilebilir mi ?

Örneğin 1980’li yıllardan itibaren gündeme yoğun bir şekilde gelen PKK ve Kürt sorunu ilgili neden belgesel programlar üretilmedi ? Binlerce insanın ölümüne yolaçan bir ülke sorunu tüm boyutları ile araştırılıp belgesel programlar kapsamında ele alınıp sorun hakkında gerek ülke insanımız ve

gerekse dış dünya bilgilendirilmiyorsa bir sorun var demektir. Vericilere sahip olan ama idari, mali ve kurumsal açıdan özerk olmayan bir kamu yayın kurumumuzda belgesel programların profesyonel düzeyde yapılıp yayınlanması zor görünüyor.

TRT'nin ilk yıllarında çok sayıdaki belgesel programın kurumun özerk yapısıyla yakından ilgili olarak pek çok soruna değinmişlerdir. Özden Cankaya'nın aktardığına göre "genç televizyoncular o yıllarda daha çok toplumsal sorunlara eğilen yapımlar üretiliyorlardı. Özellikle de, ülkenin doğu ve güneydoğuki insanların sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarını ekrana taşıyordu. Kendilerini ülkenin sorunlarına eğilmekle görevlendirmiş yayıncılar, insan-toprak-mülkiyet ilişkilerini, kültürel bağımsızlık ve ağalık kurumu gibi konuları irdeliyor ve zaman zaman yönetimin siyasal iktidarın ve bazı çıkar çevrelerinin şimşeklerini üzerlerine çekiyorlardı. Toplumsal konular yanında, toplumun kültürel yapısını akataran belgeseller de çekiliyordu."(43)

12 Mart 1971 yılında silahlı kuvvetlerin muhtırayla özerkliği kaldırılan TRT kurumundan pek çok personelin uzaklaştırıldığını görüyoruz. Siyasal iktidar radyo ve televizyon üzerinde baskılarını yoğunlaştırmış, uzman programcılarının görevden uzaklaştırılmasıyla "toplumsal içerikli belgesellerin gelişmesinde önemli bir oluşturmıştır". (44)

12 Mart olayından sonra belgesel programlarda görülen canlılık 12 Eylül 1980 ihtilalinde de olumsuz etkilenmiştir. "Siyasal iktidarların değişmesi, TRT yönetimlerini yakından etkilediğinden belgesel yapımların üretilmesi de bu ilişkiden etkilenmiştir. "Ankara" belgeselinin yapım ekibinin Atatürk'ün doğumunun 100.yılı nedeniyle hazırladıkları "Atatürk" dizi-belgeseli de, 12 Eylül'den sonra gelen yönetim tarafından yayınlanmamıştır. Atatürk'ün yaşamını, Türkiye'nin sorunlarını ve toplumsal yapısıyla birlikte anlatan ve titiz bir çalışma olan

belgeselin yayınlanmamış olması, televizyonun belgesel yayın politikasını irdelemek açısından önemli bir olaydır.” (45) Bir başka örnek de, 1978 yılında yönetmenliğini Süha Arın'ın yaptığı “Yörük Elif” adında öykülü bir film gerçekleştirilir. “Senaryo Orhan Asena'ya ait olan “Yörük Elif” TRT hesabına gerçekleştirilmiştir. Çalışma tamamlandığı sırada TRT’de yönetim değişikliği olmuş ve yeni yönetim filmi “sakıncalı” bularak yasaklamıştır. Daha sonra, filmin Sinema-TV Enstitüsünde bulunan negatifleri TRT görevlileri tarafından teslim alınmıştır. O günün ölçütlerine göre oldukça pahalı bir yapım olan “Yörük Elif”in bundan sonra başına gelenler konusunda bir bilgi edinilememiştir. Büyük olasılıkla, TRT’nin “film yakma geleneği” bu filmle başlatılmıştır(46). Gerek TRT ve gerekse “ belgesel film yayınlanan TV kurumlarında bile belli bir “belgesel yayın politikası”na rastlayamamız” bu konuya yeterince önem verilmediğinin ispatıdır(47).

1980 yılından sonra TRT televizyonunda “belgesel yapımları, Türkiye’nin tarihi-doğal ve folklorik özelliklerini anlatan bir içeriğe yöneldiler. 1980 öncesinin tarihsel ve toplumsal içerikli belgesel türü yerine dış ülkelerde Türkiye’yi tanıtmaya ve dünya televizyon pazarına girme amacı taşıyan belgeseller üreilmeye başlandı” (48). Demek ki belgesel programların konusu ve niteliği yasal düzenlemelere bağlı olarak değişmektedir. Siyasal anlamda sürekli çalkantıların yaşandığı ülkemizde insanları bilgilendirecek, düşündürecek ve duygularına yöneltecek yapımların TRT tarafından gerçekleştirilmesi bir hayli zor görünüyor.

Mahmut Tali Öngören’in belirttiği gibi “bugün Türkiye’de en çok belgesel filme ve belgesel izlenceye yer veren TRT’nin yayınlarını incelediğimizde, ortada bir dağınıklık olduğunu hemen görebiliriz. 22 Şubat 1997- 28 Şubat 1997 arasındaki TRT televizyon kanallarına baktığımızda “çevre , ülke, bilgi,

eski uygarlıklar, gökyüzü, denizaltı dünyası, hayvanlar dünyası, yabancı dünyalar, opera, Anadolu medeniyetleri, komşu ülkeler, yaratıcılık, dünya, dağlar, bilim,cumhuriyet ilkeleri, önemli insanlar, kentler, adalar “gibi konuların” işlendiğini görüyoruz(49). “Bu konuların hiçbirini küçümsemeye” ya da “Bunlar belgesel değildir” demeye dilimiz varmayabilir. Hatta bu konulara ve belgesel filmlerin ve belgesel izlencelerin sayısına ve yayın sürelerine bakarak, TRT yönetimine övgüler bile yağdırılabilir.” (50)

Sonuç olarak “TRT’nin 7 gün içinde yayımladığı belgesel konulara bakarak ve ancak bu konuları işleyen az sayıdaki yayınıda izlemiş olarak şu yargıya kesinlikle varabiliriz: TRT’nin belgesel dalındaki bu yayınları her şeyden önce ve doğrudan doğruya “öğretim”i amaçlamaktadır. Oysa belgesel filmin amacı salt “öğtetmek” kısıtlı olamaz. Belgesel film , her sanat dalı gibi, kesinlikle düşündürecek ve elbette duygulara yönelecektir. Öte yanda, TRT Televizyonu ya da herhangi bir TV kurumu, ister para kazanmak amacı olsun, ister olmasın, “belgesel film” dendiğinde önce kendi amacına uygun ürünler isteyecektir. Bu ürünlerde ya TV kurumunun gözettiği dar kalıplara sığdırılıp, sınırlı amaçları içerecek ya da Kaptan Cousteau’nun nefis, ama nefis olduğu kadar belgesel filmin tanımını yeterince içermeyen yapıtlardan oluşacaktır.(51)

Görüldüğü üzere yasal düzenlemeler TRT kurumunda gerçekleştirilen belgesel programları yakından etkilemektedir. Yasalar çerçevesinde oluşturulan yayın politikaları belgesel programları olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. 1961 Anayasa’sının öngördüğü geniş özgürlükler belgesel programları olumlu yönde etkilerken 1971 ve 1982 Anayasa’larının özgürlükleri kısıtlayıcı tavrı bu programları olumsuz yönde etkilemiş, adeta sadece birşeyler öğreten zenginliklerimizi tanıtan programlar haline dönüştürmüştür.

Demek ki öncelikle yapım-yayını olumsuz yönde etkileyen kanunlar değiştirilecek devanmında TRT kurumu yayın politikasını olumlu yönde değiştirecek ardından daha nitelikli programların yapılması için gerekli altyapı yeniden düzenlenecek ve böylece dünya standartlarında begeseller izleyebileceğiz. Elbette bunların hiçbirisi sihirli bir değnekle olmayacak, begesellerle uğraşanlar, uğraşmak isteyenlerin çabalarıyla olacaktır.

d)TRT Kurumunun Gerçekleştirdiği Belgesel Programların Türleri

TRT Ankara televizyonundan edindiğimiz yerli belgesel programların listesine göre gerçekleştirilen belgesel programların ana başlıkları şöyledir :

- a) Doğa
- b) Edebiyat
- c) Sosyal İçerikli
- d) Bilim Teknik
- e) Kıbrıs
- f) Müzik
- g) Turizm
- h) Çocuk
- i) Spor
- j) Tarih
- k) Genel Konular
- l) Kültür Sanat
- m) Biyografi
- n) Atatürk

Ele aldığı konulara göre bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir. Belgesel filmleri, dünyadaki genel yaklaşımlara göre türlere atırdığımız ve özelliklerini tek tek açıkladığımız

bölümümüze göre bir sınıflandırmaya gidilebilmesi için programların tek tek izlenmesi gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen konu başlıklarının bazılarını sınıflandırmak zor olmasada bazılarını sınıflandırma olanağı yoktur. Örneğin “Genel Konular” başlıklı belgesel programları dahil edebileceğimiz tek tür yoktur. “Bilim Teknik” başlığını “bilimsel belgesel” ya da “araştırma belgeseli” sınıfına mı dahil edeceğiz ? “Turizm” konulu başlığı “tanıtım-reklam filmi” ya da “gezi-doğa belgeseli” sınıfına mı dahil edeceğiz ? Her programın tek tek konusu incelenmeden ortaya çıkan program izlenmeden bu sorulara yanıt verme olanağı yoktur. Bunun yanında “Doğa” konulu programları “Doğa Belgeselleri”, “Tarih” konu başlığı “Tarihi Belgeseller”, “Sosyal İçerikli” başlığını “Toplumsal İçerikli” belgeseller türlerine kolayca dahil etmek olanağı vardır. Ama yapılan bütün çalışmalar için aynı kolaylığı bulamıyoruz. Örneğin; çocuk, spor, müzik konu başlıklarının hangi türe girdiğini kestiremiyoruz.

1968-1998 yıllarını kapsayan tarihlerde gerçekleştirilen belgesel programların listesinde yer alan yukarıdaki konu başlıklarının genelde neleri kapsadığını belirtmek gerekirse :

a) Doğa:

Daha çok ülkemizin tarihi ve turistik bölgelerini tanıtan programlardır. Adalarımız, ormanlarımız, akarsularımız, dağlarımız, ırmak ve vadilerimizden önemli göl ve milli parklara kadar özellikle Ege, Marmara, Karadeniz Bölgesine yönelik tanıtım ve gezi amaçlı programlar niteliği taşımaktadır. Kısaca, yurdumuzun tarihi, kültürel, doğal güzelliklerini ve turistik yerleri sorunlarıyla birlikte ele alan programlardır.

Bu türdeki belgesellere iyi bir örnek vermek gerekirse; “Ladik 76” adlı belgesel TRT kaynağına göre 1978 de yayınlanmış olan, 38 dakika 03 saniyelik süreden oluşmaktadır. “1976 yılında Fakir Baykurt’un bir metninden yola çıkan Güner

Sarioğlu bir kasaba halkının yaşam savaşını, başarılı görüntüve kurguyla süsleyerek “Ladik 76” belgesel filmini çevirir.(52)

Bu film “1978’de katıldığı Krakov’da (Polonya) Altın Osiris, Antalya’da Gümüş Portakal ödülleri kazanır. Tampere’de (Finlandiya) onur belgesiyle ödüllendirilir (53). Tek tek incelendiğinde örnek çalışmalar çoğaltılabilir ancak yapılan her belgesel programı hakkında geniş bilgiye ulaşma olanağı yoktur. Bu nedenle ulusal ve uluslararası başarı kazanmış örnek çalışma olan “Ladik 76” den sözedilmiştir.

b)Edebiyat :

Bu başlık altında alfabemiz, dilimiz, şiirimiz, Türk romanı ve gerçekleri, edebiyetımız ve yaşayan edebiyatçılarımız, Yunus Emre gibi önemli düşünürler konu edilmiştir.

1975-1996 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan programların edebiyatımızı geçmişten günümüze her alanını incelediği söylenemez, örneğin yaşayan edebiyetçılara bakıldığında çok önemli edebiyatçılarımızın yer almadığı göze çerpiyor. Ayrıca bu programların ne derece belgesel nitelik taşıdığı incelenmesi gereken başka bir konudur.

a) Sosyal İçerikli :

1973-1994 yılları arasında daha çok 1990 yılı ağırlıklı olmak üzere gerçekleştirilen belgesel programların çeşitli sosyal konuları işlediği görülüyor. Sanayileşme, denizlerin sorunları, hac, göç, gurbet, kentlerin sorunları, ahilik, Nasrettin Hoca, düğünler ve şenliklerin konu edildiği belirtilebilir.

Toplumsal ve sosyal olayları düşünecek olursak bu programların ülkemizin toplumsal gerçeklerini yeterince işlediğini söylemek olanağı yoktur. Oyasa bulunduğumuz coğrafyada ve gelişmekte olan bir ülke olarak belgesel programların konu sıkıntısı çekmek gibi bir sorunu yoktur.

d) Bilim Teknik

İsminden de anlaşılacağı gibi çeşitli bilim alanlarını ilgilendiren konuları içermektedir. Örneğin ; bilgisayar, deprem, uzay, otomobil, denizler, otomasyon, enerji, atom, jeotermal, matematik, cam, demir, çelik sıralanabilir.

1976, 1990, 1991 ağırlıklı olmak üzere, 1977, 1979, 1994, 1996 yıllarında bu belgesel programların gerçekleştirildiği elimizdeki listeden anlaşılıyor.

e) Kıbrıs :

Kıbrıs'ın turistik özelliklerinin yanı sıra daha ağırlıklı olarak siyasi gelişimini konu alan belgesel programlardır. Kıbrıs olayları, Kıbrıs Barış Harekatları, Cumhuriyetin kuruluşu ve yıldönümleri ve Kıbrıs'taki Türk eserleri başlıca ele alınan konulardır.

f) Müzik, Turizm, Çocuk, Spor :

Bu bölümde yapılan çalışmalar parmakla sayılacak kadar az olduğundan yapılan programların isimleri, kaç bölüm oldukları ve yapım-yayın yılları, sürekli belirtilecektir. Buna göre :

<u>Müzik</u>			
Alaturka (Yeniçeri Müziği)	1985	44'22"	1 bl.
Baki Kalan Bu Kubbede	1976	60'	
/// /// ///	1976	48'	2 bl.
Tangolarımız	1995	45'	1 bl.
Pavoritti-Napoliye Dönüş	1995	55'37"	1 bl.
Müzik Durduğunda	1995	54'00"	1 bl.
<u>Turizm</u>			
Anadoludan Çeşitlemeler	1992	90'	4 bl.
Adalar	1992	29'12"	1 bl.
Turizm	1994	20'6"	6 bl.
<u>Çocuk</u>			
Benim Adım Çocuk	1994	30'6"	6 bl.
Onu Görmek Demek	1982	21'59"	1 bl.
<u>Spor</u>			
Tehlike Tutkunları	1995	38'17"	4 bl.
Beyazlar İçinde Avusturya	1995	19'46"	1 bl.

Görüldüğü gibi müzik, turizm, çocuk, spor konulu belgesel programlar çok az sayıda gerçekleştirilmiştir. Bu alanlarda hem ulusal hem de az da olsa uluslararası konu ve kişilere yer verilmiştir.

g) Tarih :

Başta istiklal savaşımız, cumhuriyetin kuruluşu ve yapılan mücadeleler, ulusal ve uluslararası antlaşmalar olmak üzere, osmanlı imparatorluğunun çöküşü, Anadolu medeniyetleri ve Anadolu kültürü, kazanılan cumhuriyet zaferleri, yapılan devrimler, önemli olaylar (Kubilay, Hasan Tahsin...vb), önemli

paşalar (İsmet İnönü, Fevzi Çakmak...vb.), çeşitli anma ve yıldönümleri ve çeşitli illerin kurtuluşları geniş bir biçimde programlara konu edilmiştir. Tarihi gerçeklerin daima belgesellerin en önemli kaynaklarından biri olduğu bir kez daha görmüş oluyoruz. 1970-1997 yıllarına dağılan bu belgesel programlar ele aldıkları olaylar ve konular bakımından oldukça renkli bir tablo çiziyor.

h) Genel Konular :

Çok çeşitli konular kapsayan bu başlık altındaki belgesellerin en belirgin özelliği; Türkiye illerinin hemen hepsinin tanıtımına yer vermesidir.

Çeşitli sanat dalları (sinema, tiyatro), doğa belgesellerinde olduğu gibi yurdumuzun çeşitli tarihi ve turistik mekanları (kapadokya, boğaziçi, yalılar, mağaralar, çarşılar, köprüler, garlar, meydanlar), TRT kurumunun kuruluş ve yıldönümleri, basınımız, çeşitli spor etkinlikleri (güreş, at yarışları, cirit, vb.), çeşitli kuruluşlar (Yargıtay, Türk Silahlı kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü, vb.) çeşitli bayramlar (Kurban Bayramı, Basın Bayramı) ayrıca para, ticaret ve yurt dışında yaşayan Türkleri ele alınmıştır. Bazı programların değişik başlıklar altında tekrarlanarak yer aldığını da görüyoruz. Örneğin “doğa” konulu belgeselleri incelerken örnek vermiş olduğumuz “Ladik 76” belgeseli “genel konular”a da dahil edilmiştir. Sıkı bir çalışmayla bu başlık altında toplanan belgesel programların esas olarak ait oldukları bölümlere aktarilmaları mümkündür.

Örneğin sinema ve tiyatro daha sonra sözedeceğimiz kültür-sanat programlarına, sporla ilgili belgeseller “spor” bölümüne tarihi ve turistik değer taşıyan yörelerin belgeselleri “gezi-doğa” başlığına aktarılabilir. Aslında “genel konular” başlığı kendi içinde bir anlam oluşturmuyor. Akla gelebilecek

herşey titiz bir sınıflandırmaya gidilmek yerine bu başlık altında toplanmıştır. Programların sınıflandırılırken sistemli çalışmadığını en iyi bu örnekte görebiliyoruz. Bu sınıflandırmanın hangi görüşe göre yapıldığı anlaşılamıyor. Rastgele bir çalışma yapıldığını söylemek yanlış olmaz sanırım.

Tıpkı “tarih” konulu belgesellerde olduğu gibi burada da çok sayıda belgesel programa rastlıyoruz. Farklı olarak da çok çeşitli, birbirinden farklı konuların yer aldığını söylemek gerekir. 1971-1998 tarihlerinde gerçekleştirilmiş olan bu programlar özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda daha fazla sayıda gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir.

1) Kültür Sanat:

Doğa, Genel Konular ve Tarih bölümlerinde olduğu gibi en çok üzerinde durulan bölümlerden birinin “Kültür Sanat” olduğunu belirtmek gerekir. Oldukça renkli kültür sanat konularının işlendiği bu bölümde 1971-1997 yılları arasında hemen her yılı çeşitli yapımların gerçekleştirildiğini görüyoruz. Ele alınan konuları kısaca özetlemek gerekirse ; çeşitli sanat dalları (sinema, fotoğrafçılık, resim), birbirinden güzel farklı dönemlere ait çeşitli el sanatları (çini, dokumacılık, nakış, bezemeler, çömlekçilik, hat, seramik, işelemeler, süslemeler, oya, ahşap, cam...vb.), çeşitli mekanlar (saraylar, camiler, yalılar, kütüphaneler, müzeler, hanlar, çarşılar, hamamlar, türbeler...vb.), tarihi sanat ve kültür adamları (Hacı Bayram Veli, Mevlana), eski Türk başkentleri (İznik, Konya, Söğüt, Bursa, Edirne, İstanbul), gelenek ve görenekler (cirit, düğün, yaren...vs), islam sanatları ve klasik sanatlarımız, çeşitli dönemlere ait mimarimiz, ve edebiyatımız (aşık edebiyatı) örnek verilebilir.

İşte bu örneklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye, belgesel yapımcıların fikirbirliği yaparcasına belirttikleri gibi belgesel sinema için cennet bir ülkedir. Doğal zenginlikleri, çeşitli

uygarlıklar, üzerinde hüküm sürmüş çeşitli devletler, farklı yerlerden gelmiş insanların birarada yaşayıp oluşturdukları gelenek-görenek ve kültür ile belgeselleriğin çok zengin bir kaynaktır.

i) Biyografi :

Biyografiler, insan yaşamını konu alan belgesel programlardır. Önemli siyaset adamları, edebiyat ve sanat adamları, tarihe damgasını vuran kişiler konu edilmektedir. Bu başlık içinde yer alan programları incelediğimizde son cumhurbaşkanı Süleyman Demirel dahil olmak üzere bütün cumhurbaşkanlarının , 24 devlet sanatçısının (Nevzat Atlığ, C.reşit Rey, Mükerrer Berk, Mithat Fenmen, İlhan Usmanbaş, V.Rıza Zobu, Nevid Kodallı, Gülay Uğurata, Gürer Aykal, Ayhan Baran, Bedia Muvahhit, Meriç Sürmen, Ayla Erduran, Ayşegül Sarıca, Suna Korat, U. Cemal Erkan, Gülsin Onay, Leyla Gencer, Suna Kan, İdil Biret, Tuna Ünver, Hikmet Şimşek, İsmail Aşan, Aydın Gün), "Sanatımızdan Portreler" programında çeşitli kültür-sanat-edebiyat adamlarının (Cevdet Dereli, Şefik Bursalı, Kenan Özbel, Mahmut Cuda, C.Nadir Güler, R.Nuri Güntekin, S.Y. Ataman, Y.Ziya Ortaç, V.Rıza Zobu, Z.Faik İlter, Z.Osman Saba, Cemil Meriç, A.H.Müftioğlu, E.H.Köseoğlu, L.Akad, M.Düzgünman, Ahmet Rasim, Haldun Taner, Z.Müridoğlu, A.H.Tampınar, Hüseyin Gezer, Avni Çelebi, Mehmet Akif), diğer biyografiler (İ.Dümbüllü, Galip Hoca, Müjgan Cumbur, H.E:Adıvar, Kazım Karabekir, Namık Kemal, Neyzen, Peyami Safa, Tevfik Fikret, Ü.Y.Oğuzcan, Veysel Karani, Y.K.Beyatlı, C.Ş.Karaağaçlı, Ziya Gökalp, Rauf Denктаş, Vehbi Koç, Sabiha Gökçen, Zeki Müren) olarak sıralanmaktadır. Bu bölümde özellikle belirtilmesi gerekenden birincisi bazı kişilerin biyografilerinin farklı programlarda tekrar konu edildiğidir. Örneğin; V.Rıza Zobu üç kez, Namık

Kemal iki kez, İsmail Dümbüllü iki kez, M.A.Ersoy iki kez farklı program isimleriyle tekrar tekrar konu edilmiştir. Elbette bütün programları izleme olanağı bulamadığımız için aynı şekilde mi ele alınmışlar yoksa farklı yönleri mi ele alınmış bilmiyoruz.

İkinci belirtilmesi gereken de yayınlanmamış olduğu belirtilen 3 program vardır. Bunlar, “9.Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel, “Bir Dava Adamı,Bir Lider Rauf Denktaş”, “Vehbi Koç Belgeseli” adlı biyografik belgesel programlardır.

j) Atatürk :

Ülkemizde olduğu kadar dünya tarihinde de gelmiş geçmiş en önemli liderlerden bir kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk’ün çeşitli yönlerinin, düşüncelerinin , anılarının ele alındığı toplam 176 programın yapılmış olduğunu görüyoruz. 1972-1997 yıllarını kapsayan Atatürk’le ilgili belgesel programların çoğu tek program niteliğindedir. İki bölümlük altı farklı program, üç bölümlük iki farklı program, dört bölümlük iki farklı program, beş bölümlük bir program, altı bölümlük bir program, 10 bölümlük bir program ve nihayet 13 bölümlük bir program gerçekleştirilmiştir.

TRT kurumunun 1968-1998 yılları arasında gerçekleştirilmiş olduğu belgesel programların türlerini, dünyada kabul gören tür sınıflandırmasından farklı bir biçimde ve zrounlu olarak, kurumun konu başlıklarına göre incelemeye çalıştık.Elimizdeki Listenin ne kadar doğru olduğunu bilemiyoruz. Ancak bilgi edinebileceğimiz başka kaynaklar hem çok hem de bütün belgesel programları kapsamıyor. Özellikle 1968 ve onu takipeden ilk yedi yıla ait çok az belgesel programın oluşu dşkkat çekicidir. Edindiğimiz bilgiye göre “1968’de yayına başlayan TRT televizyonunda pek çok belgesel film yapılmış olmasına

rağmen 1974'e kadar olan filmler kayıptır. 1974'den sonraki filmler korunabilmiştir.”. (54) Aynı görüşe yer veren Bilgin Adalı'nın bu konu hakkındaki görüşü şöyledir: “Türkiye'nin çok büyük bir kesimini yayın alanı içine alan TRT Televizyonunda, 1968 yılından bu yana sayısız belgesel film gerçekleştirilmiştir. Özellikle kuruluş yıllarında yerli yapım belgesel filmlere büyük ağırlık veren TRT Televizyonu ancak 1974 yılında önemli sayılabilecek bir arşive kavuşabilmiştir. 1968-1974 dönemi filmlerinin büyük bir çoğunluğu bugün kayıptır. Ancak 1974'den sonra gerçekleştirilen filmlerin oldukça sağlıklı bir biçimde korunabilmiş olduğu söylenebilir.”(55)

e) TRT'de Belgesel Programların Yapım ve Yayın Sorunu:

1968 yılında yayın yapmaya başlayan TRT kurumu günümüze değin pek çok belgesel programın yapım ve yayını gerçekleştirmiştir.

Türkiye nüfusunun %90'nına yayın yapan TRT televizyon kanalları %70'lik oranıyla özel televizyonları her zaman önünde yer almıştır. “Dünyada geçerli yayıncılık kurallarına göre kamu yayın kurumunun amacı “Bilgilendir, eğit ve eğlendir”dir. Kamu yayın kurumu, programın niteliği üzerinde yoğunlaşır ve izleyenlerine en fazla sayıda seçeneği en iyi kalitede sunmayı amaçlar. ... bir kamu yayın kurumu için en büyük tehlike, reklam gelirlerini birinci kaynak olarak düşünmektir. ... Belgeseller kamu yayın kuruluşları, tarafından profesyonel düzeyde yapılır ve yayınlanır. Örneğin, İngiltere'de BBC, Amerika'da PBS kanalları belgesellere yer verir. Türkiye'de de TRT, özellikle TRT-2, yayınlarında belgesel yayın yapıyor. ... Bu yayınların tam amacına ulaşmasındaki birinci koşul olarak vericilere sahip olmayı, idari, mali ve kurumsal açıdan özerk

olmayı, reklam amacına yönelik potansiyel bir kitle olmasa da ülke sınırları içinde yaşayan her türlü marjinal guruba yayın yapmak zorunda olduğu için kısa dalga ve internet dahil her türlü yayın ağının içinde olmak zorundadır. Bu yönde eksikliklerin giderilmesi, kurumunuzda çalışan belgeselcilerin işlerini daha olumlu koşullarda yapmalarını sağlayacaktır” (56).

Kerime Senyücel’in bu tespitleri ve Özden Cankaya’nın önderliğinde gerçekleştirilen anket sonuçlarında yer aldığı gibi TRT’de belgesel programların hem yapım ve hem de yayın sorunları vardır. Bu sorunları dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

- a) Kurumun yayın politikası
- b) Bürokratik güçlükler
- c) Bu programların yeterince izlenmemesi
- d) Mali sorunlar
- e) Teknik olanakların sınırlı kullanımı
- f) Yayın zamanının uygun olmaması
- g) Belgesel programların diğer programlardan farklı değerlendirilmemesi

TRT kurumunun yayın politikası ve bürokratik güçlükler öncelikli sorunlar olup onu mali nedenler ve yeterince izlenmeme sorunu izlemektedir. Diğer sorunlar arasında sıralanabilecek olan teknik olanakların sınırlı kullanılması, yayın zamanının uygun olmaması ve belgesel programların diğer programlardan farklı değerlendirilmemesi de yapım ve yayın sorunlarını kapsamaktadır.

Yapım ve yayın politikasını mevcut yasal düzenlemeler kapsamında oluşturan TRT kurumu, neredeyse her on yılda bir farklı yayın politikası izlemek durumunda kalmıştır. TRT Kurumunun belgesel program politikası ve mevcut yasalar başlığı altında incelediğimiz yasaları hatırlayacak olursak: 1961

yılında kabul edilen özerk kamu tüzel kişiliği ve “tarafsızlık” esası yer almaktadır. 1961 anayasasının 121. maddesinin 1. fıkrasında yer alan yukarıdaki kimlik, 1488 sayılı kanunla değiştirilip televizyon tekeli açıklanmıştır.

19623 yılı ve 359 sayılı kanun ile “özerklik” sağlanan 1971 yılı 1488 sayılı kanun ile Anayasa’nın 121. maddelerinde değişiklik yapılarak TRT’nin özerkliği kaldırılmıştır. 1972 tarih ve 1568 sayılı kanunla özerklik esası kaldırılan TRT tarafsız bir kamu tüzel kişisi durumuna dönüştürülmüştür. 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra 1982 yılında yeni yasal düzenlemeler yapıldığını görüyoruz. 1983 tarihli 2954 sayılı TRT kurumu kanunu, 259 ve 1568 sayılı kanunları yürürlükten kaldırılarak, bunu sadece TRT kurumu kanunu olmayıp, Radyo Televizyon Kanunu niteliğini taşımaktadır. Bu kanunun en önemli değişikliği TRT kurumu dışında “Radyo Televizyon Yüksek Kurulu” (RTYK) adı altında yeni bir kuruluş oluşturulmuştur. “Kanunun altıncı maddesinde yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları çin milli siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak maksadıyla kurulduğu belirtilmektedir” (57). Buna göre “tarafsızlığın ihlal edildiği veya yayın esaslarına aykırı yayınların yapıldığı durumlarda, idari ve kanuni tatbikata geçilmesi için ilgili mercilere duyuruda bulunmak RTYK’nın görevleri arasındadır” (58).

Her yasal düzenlemenin farklı yayın politikaları izlenmesine neden olduğu açık bir gerçektir. Yapılan programların ve dolayısıyla belgesel programların bütün bunlardan etkilendiğide bir gerçektir. Her döneme ait çeşitli örneklerle belgelenip ispatlanabilecek olan bu gerçeklere bir örnek vererek durumun açıklanmasında yarar vardır.

“Ankara” belgeselinin başına gelenler sanırım verilebilecek en iyi örneklerden birisidir. “12 Mart olayından sonra 1976 yılında TRT’de belgesellerin yeniden canlandığı görülmektedir. 1976 yılında yayınlanan “Ankara” adlı belgesel yayınlanma nedeniyle, yayıncılık tarihinde iz bırakmıştır. Münip Senyücel, Mehmet Ege ve Hadi Şenol tarafından hazırlanan bu belgeselin ilk beş bölümü 1976’da yayınlanmış, ancak TRT kurumunun siyasal iktidara bağlı değişiklikler yüzünden dizinin devamı yayınlanamamış, yapımcılardan birinin kurumla ilişkisi kesilmiş (Mehmet Ege), bir diğerrinin görev yeri değişmiştir. Türkiye’nin siyasal, toplumsal, ekonomik tarihini, titiz bir film, fotoğraf ve belge derlemesiyle aktaran “Ankara” belgeseli, hükümet değişikliğine bağlı olarak, TRT yönetiminin de değişmesiyle 1978 yılında yayınlanabilmiştir” (59).

Son derece bağımsız koşullarda yapılması gereken belgesel filmler “Ankara” belgeselinde görüldüğü gibi siyasal iktidarların ve TRT’de söz sahibi yetkililerin karşılıklı bağımlı ilişkileri devam ettiği sürece yapım ve yayın sorunları var olacaktır. TRT’nin mevcut yapım ve yayın politikasını değiştirmesi öncelikle yasak düzenlemelerle özerk yapıya kavuşması ve bunu uygulayacak konumda bilgin ve yetkili TRT kurum başkanı ve çalışanlarına bağlı görünüyor.

Bir ikinci önemli sorun olan “bürokrasi” Türkiye’de hemen her kamu kurum ve kuruluşun en büyük sorunlarındanıdır. TRT kurumunun yapım ve yayın ilkeleri gözününe hazırlanan programlar izlenecek yol açık ve net olarak belirtildiği halde bunların yerine getirilmesi aşamasında pek çok engelle karşılaşmaktadır. Bürokratik mekanizmalar kurumun işleyişini hantallaştırmaktadır.

Bürokratik işlemler yapıcı olmaktan çok uzak ve hatta biktırıcı görünüyor. Çalışanlar yaptığı işten zevk almak ve en iyi şekilde bir program gerçekleştirebilmek yerine çoğu,

mesaisini tamamlayıp bir an önce gitme telaşını taşımaktadırlar. Çoğu çalışan belki de esas işlerinin dışında evrak hazırlayıp imza toplamakla çalışma sürelerini tamamlıyor. Birimler arası işbirliği ve yardım yerine engelleyici tutumlar sergileniyor. Kurumun arşivinden yararlanmak ise başlı başına bir sorun teşkil ediyor. Düzenli, anlaşılır, kolay ulaşılır arşivleme sistemi olmadığı gibi mevcut belge ve bilgilere ulaşma zorlukları vardır. Yetkili birimlerden ilgili kararlar çıkmadığı sürece adım atamayacak olan program yapım ve yönetim sorumluları güçlüklerle karşı karşıyadır. Zamanını ve enerjisini “Yaratma” işlevi yerine yazışmalarla geçiren kişilerden kaliteli üstün nitelikli yapımlar beklemek doğru olmasa gerek.

1998-1999 Yapım Ugulama Talimatına Esas Olacak Televizyon Dairesi Başkanlığının Talimatına göre kurallarının 9. maddesi: “Yapımların tümünde günümüz insanının dikkatinin çekilmesine, bıkkınlıkla programı seyretmekten vazgeçmesini önlemeye yönelik bir yaklaşım benimsenecek, yapımın akış temposu, kurgusu, buna uygun olarak sözlü ve müzik anlatımı dolaysız, kolay anlaşılır ve yüksek tempolu olacaktır” diyor. Sözü edilen bıkkınlığın bürokratik güçlükler nedeniyle program yapım ve yönetim birimlerinde ortadan kaldırılması gereği vardır. Yani bu güçlüklerden bıkmış olan çalışanlardan aman bulacak programlar yapmayın demek ne derece etkili olabilir.

Aynı talimatın yayın kuralları içinde yer alan 14. maddesi şöyledir. “Arşiv değeri olan yapımlar yayından en geç üçgün sonra Televizyon Dairesi Başkanlığı Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğüne teslim edilecektir. Tekrar yayınlarda ve kopya işlemleri için bilginin süratli alınması açısından formlar detaylı olarak doldurulacaktır” diyor. Oysa bilgi almak üzere gittiğim TRT-2 televizyonun belgesel programların bilgi formları içler acısıydı. Oradaki kayıtlardan doğru ve detaylı bilgi edinme olanağını bulamadım. Formlar farklı biçimlerde ve

farklı bilgileri içeriyordu. Yani standart bir kayıt etme yolu izlenmemiş. Belgesel program izleme şansı verilmiyor. Kayıtların fotokopsini alıp üzerinde uzun çalışma şansı yok, bilgileri dışarıya çıkarmanız mümkün değil. Ancak günlerce arşiv bölümünde bir TRT çalışanı gibi mesai saatleri içinde not alabilirsiniz. Üstelik de orada çalışan bir yetkilinin aracılığıyla gitmeme rağmen bütün bu sorunlarla karşılaştım. Bütün bunlar yapılacak çalışmaları engelleyici nitelik taşıyor. Oysa bilgisayarın çok etkin olduğu bir çağda yaşıyoruz. Bir araştırmacının araştırması için gerekli bilgilere rahat ulaşmasıdır doğal olan. Özellikle arşiv biriminden çalışanların konularında uzman olması gerekir.

Yapım ve yayınla ilgili iki maddeden özellikle sözetmemin nedeni; TRT kurumunun hemen her alanda kurala bağlamış olduğu izlenecek yolların pratikte hayat bulmadığıdır. Bu yüzden bürokratik güçlükler her program ve dolayısıyla belgesel programların yapımcı-yönetmenleri için önemli engellerdendir.

Yeterince izlenmeme sorunu aslında her program için geçerli bir sorundur. Aslında 1990 yılına kadar Türkiye’de yayın yapan tek kurum olan TRT daha çok seyirci çekmek için herhangi bir yönteme başvurmamıştır. Çünkü rekabet etmek zorunda olduğu özel kanallar yoktu. İzleyiciler zaten zorunlu olarak TRT yayınlarını izlemek durumundaydı. Özel kanalların giderek çoğaldığı ülkemizde TRT televizyonları da zorunlu olarak daha çok izlenmek için birşeylerin yapılması gerektiğinin yeni yeni farkına varmıştır. Ayrıca TRT’nin diğer özel kanalların yaptığı gibi bir “rayting” tespiti olmadığı için belgesel programların izlenme oranları ile ilgili bir yargıya varmak zordur.

Ancak belgesel programların izleyicisi çoğunlukla “yetişkin” denilen gruptur. Her yetişkinin bir belgesel izleyicisi

olduğu da özellikle ülkemiz koşullarında söylemek zordur. Yetişkinler arasında özel bir izleyici kitlesi olduğu varsayılabilir. Bu hedef kitleye ulaşmak için belgesel programları yayın saati çok önemlidir. Yayın saati kadar yayın günü ve bu günün değiştirilmemesi de bir o kadar önemlidir. Gerçi TRT'nin yayın günü ve saatinin değiştirilmesi konusunda özel kanallarla karşılaştırılmayacak kadar istikrarlı olduğu açıktır. Çünkü özel kanalllar hiçbir zaman gerçek izleyici profilini yansıtmayan "rayting" ölçümleri baz alınarak programların yayın zamanı ve günü ve hatta yayının devam edip etmemesi konusunda ani kararlar aldığını görüyoruz. Örneğin "Haberci" adıyla ATV televizyonunda yayınlanmış olan belgesel program olarak tanımlanan programı izlemek isteyenler adeta dedektif olmak durumundadırlar. Çünkü programın yayın saati ve günü sürekli değiştirildi. Çoğunlukla çok geç saatlerde yayınlandı. Bu programın yayın saatini doldurmak amacıyla yayınlandığı açıkça ortadadır.

Gerek sinema gerek televizyon programlarının çok önemli bir sorunu olan mali sorunlar, TRT tarafından gerçekleştirilen belgesel programların asıl sorunlarından biridir. Parasal kaynaklar kısıtlı olduğu oranda belgesel programların yapımı güçleşir. Çünkü belgesel programlar ele alınan konuya bağlı olarak uzun araştırmayı, günlerce çekimi gerektirebilir. Aksi halde kaliteli yapımlar gerçekleştirilebilmek olanağı olamaz. Belgesel yapımlarına özel araştırma ve yapım koşulları sağlanmazsa, özellikle teknoloji (ulaşım, konaklama ve set ekipmanları) kullanılabilir biçimde organize edilmezse, para-zaman-insan tasarrufuna gidilirse, nitelikli belgesel programlar yapılamaz.

Kısıtlı bütçelerle, kısıtlı zamanla başarıya ulaşma olanağı yoktur. Parasal kaynakların kısıtlı oluşu aslında sadece belgesel

programlar için geçerli değildir. TRT’de genel olarak düşük bütçeli program yapımı sözkonusudur. Konuyu daha da pekiştirmek için düşük bütçeli iki belgesel programı örnek verelim:

TRT’nin Ekim 1998- Ekim 1999 yayın döneminde yer alan belgesel programlardan biri “Demiryolları” isimli belgeseldir. 1999 Nisan yayın dönemiinde başlayan 13 bölümlük, 35 dakikalık ve haftada bir TRT-1, TRT-2, TRT-INT’de yayınlanan programın bölüm başı tahmini bütçesi 33.100.000 TL. dir. Bir diğer belgesel program olan “Portreler”; 1998 Ekim, 1999 Ocak, Nisan, Temmuz yayın döneminde yer almakta, haftada bir, 25 dakika süreli, 14 bölümden oluşup TRT-1’de yayınlanmaktadır. Programın tahmini bütçesi 150.000.000’dur bölüm başı. Altı bölümlük “Sait Faik” belgeselinin tahmini bütçesi toplam 17.938.116.000 TL. dir (60). 30 dakikalık olan bu programın bölümü yaklaşık 3 milyara denk düşüyor. Yani ilk iki örneğe göre yüksek bütçeli görülüyor. Ancak programların tümü incelendiğinde çoğunlukla düşük bütçeli yapımların tercihi sözkonusudur. Elbette standart bir belgesel program bütçesi verilemez ancak 33 milyon gibi bir rakam düşündürücüdür.

Düşük bütçeli çok sayıda belgesel program yapmak yerine özgün düşünceler içeren, ön hazırlığı iyi yapılmış yüksek bütçeli nitelikli projelere yer vermek da ha yararlıdır. TRT özellikle 1998-1999 yıllarında teknolojik atılım yapmak ve yenilenmek için çaba gösteriyor. Bunun en iyi örneğini son seçimlerin yayınlanmasında gösterdiler.

Bilinen ve ifade edilen bir gerçek de teknik araç-gereçlerin kullanılamaz halde olduğudur. Ses ve görüntü kalitesinin iyi olması için gerekli olan kullanılabilir teknik araç ve gereçler, belgesel programların gerçekleştirilmesinde önemlidir. Konusunda iyi yetişmemiş elemanlarla, kötü bir alıcıyla (kamera), kötü ışık ve ses cihazlarıyla iyi görüntü-ses

ve dolayısıyla araştırma ne kadar iyi olursa olsun, konu ne kadar ilgi çekici olursa olsun iyi belgesel program üretilemez.

Ayrıca Düşük bütçelerle TRT dışından yapımcı-yönetmenlerin belgesel program yapımlarında zor gözüktüyor. TRT, yapımcı ve yönetmenleri, onore edici, ödüllendirici, teşviklerle belgesel programla yöneltmek yerine yukarıda belirtilen sorunlarla başbaşa bıraktığı sürece ulusal ve dünya çapında değer verilecek yapımlar gerçekleşemez. Bütün bu sorunlar özgür çalışmayı engeller ve dolayısıyla özgün yapımlar ancak çok büyük uğraşlar ve kişisel gayretlerle bir ölçüde gerçekleşebilir.

f) TRT' Belgesel Film Sponsorluğuna ilişkin yapım- yayın esasları ve yabancı belgesel politikası

TRT'nin Yayın Kurallarının 15. maddesi Sponsor programlara ilişkin uygulamaları kapsar. 15. maddeye göre "Kurum Dışı Mali Destekli Yapımlara (Sponsor Programlar) ilişkin uygulama bu konudaki yönetmelik ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirilecektir" (61).

TRT'nin Sponsor programlara ilişkin düzenlemelerine geçmeden önce sponsorluk'la ilgili birkaç tanıma yer vererek, sponsorluk yapmanın amaçlarını kısaca belirtmekte yarar vardır. "Pek çok farklı tanımı bulunan sponsorluğun temeli, taraflar arasında bir fayda sağlamaya yönelik ilişkiye dayanmaktadır. J.A. Meenegham'a göre sponsorluk, bir ticari kuruluşun ticari amaçlarını gerçekleştirmek için bir faaliyeti mali ya da aynı yönden desteklemesidir. Viktor Heat'a göre sponsorluk, belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla sponsor ile sponsorluğu yapılan arasında karşılıklı olarak birbirine yarar sağlayan bir anlaşmadır. Manfred Bruhn'un sponsorluk tanımı ise, kuruluşun kendisine belirlediği hedeflere ulaşmak amacıyla

spor, kültür-sanat ve sosyal alanlarda kişileri, takımları veya organizasyonları para veya araç-gereçle destekleyerek bütün faaliyetlerin planlanması, organizasyonunu, uygulamasını ve kontrol edilmesini içeren, taraflar arasında karşılıklı fayda ilişkisine dayanan bir iş anlaşmasıdır” (62).

Bu tanımlara bakılarak sponsorluk, karşılıklı fayda ilişkisine dayanan bir iş anlaşmasıdır. Sponsorluk faaliyetlerini gerçekleştiren kuruluşlar, reklam pazarlama ve halkla ilişkiler amacıyla, kendilerine belirledikleri hedeflere ulaşmak için yapmaktadırlar. Bunlar uzun veya kısa vadeli fayda ve hedefler olabileceği gibi maddi ve manevi faydaları da kapsamaktadır.

“Birçok araştırmacı ve yazar, kuruluşların sponsorluk yapmalarının nedenleri olarak şunları dile getirmektedir:

- Kurumun imajını geliştirmek
- Kurumun kimliğini pekiştirmek
- Kurumun kültürünü oluşturmak
- Topluma katkıda bulunmak
- Müşteriler ve toplum arasında kuruluş hakkında iyi niyet

oluşturmak

•Marka ile müşteri arasında bir bağlantı kurarak marka olgusuna katkıda bulunmak

•Personelin motivasyonunu artırmak, kuruluşa olan sadakatini artırmak ve kurum içi iletişimi desteklemek

- Kuruluşun tanınmasını sağlamak
- Yeni bir ürünü tanıtmak
- Satışları desteklemek
- Müşteriler ve kanaat önderlerini eğlendirmek
- Medyada yer almak” (63).

İşte yukarıda belirtilen nedenlerden bazılarını veya birçoğunu gerçekleştirmek, sponsorluk faaliyetinin türüne ve hedeflerine bağlıdır. Kuruluşlar daha önce belirtilen hedeflerine

ulaşmak için spor, kültür-sanat ve sosyal alanlardan biri veya birkaçında sponsorluk yapabilirler.

Yönetim Kurulu'nun 06.04.1994 tarih ve 1994/91 sayılı kararı ile kabul edilen "TRT Dışı Mali Destekle Hazırlanan Yapımlara İlişkin Esaslar"ın ikinci bölümünde yer alan temel ilke yasaklar 4. maddede belirtilmiştir. Buna göre:

1) Temel İlkeler: TRT dışı mali destekle hazırlanacak yapımlarda uyulması gereken temel ilkeler şunlardır:

a. 2954 sayılı Türlıye Radyo ve Televizyon Kanunu'nda öngörölen görevlere, yayın esaslarına , ilgili muvzuatla ne talimata uymak

b. Bu esaslar çerçevesinde hazırlanacak TRT dışı mali destekli yapımların her türlü hazırlık, yapım, denetim ve yayın işlemlerinde Kurumu'un yorum ve kararını esas almak, bu konuda yapılacak sözleşme ve protokollerde destek veren ve üçüncü şahısların bu ilkeye uymakla yükümlü oldukları açıkça belirtmek.

c. Kurumu'n, esaslara göre hazırlanacak yapımların konusu, işleyiş biçimi, yayın kanalı, tarihini, saatini, periyodunu, bölüm sayısını, programa katılanların adlarını, yapım bütçelerini ve yayın için alınacak ücret gibi yapım ve yayına ilişkin her türlü hususunu tayin ve tespitte serbest olduğunu, destek verenin yapılacak sözleşme ve protokoller çerçevesinde herhangi bir itiraz hakkı bulunmadığını belirtmek.

2) Yasaklar: Haberler, dini yayınlar, reklam ve tanıtımı kanunen yasak olan ürün ve hizmetleri konu alan ve teşvik eden yapımlar, TRT dışı mali destekle gerçeştiremez. Siyasi partiler ve siyasi faaliyetler gösteren diğer kişi ve kuruluşlar mali destek sağlayamaz; bu tür yapımlara hiç bir şekil ve ad altında destekleyici olarak katılmazlar. Ancak genel haberler dışında kalan, Tür ve dünya politikasının dünü ve bu günü, kültür,

sanat, trafik, hava ve yol durumu, ekonomi ve sair haber programları TRT dışı mali destekle hazırlanabilir.(64)

Kültür-sanat programlarının da TRT dışı mali destekle hazırlanabileceği bize belgesel programlarda sponsor kullanılabileceğini bildiriyor. Çünkü sık sık ifade edildiği gibi belgesel programlar TRT’de Kültür-Sanat programlarının bir alt türü olarak yer almaktadır. Ancak uygulamada bunun örneklerine rastlamak olanağı pek yok gibi. Hatta Simten Gündeş’in bildirdiğine göre; “TRT’nin Sponsor kullanması, belgesellerin bütçesi TRT tarafından karşılandığı için sözkonusu değildir” (65)

TRT dışı mali destekle hazırlanan Yapımlara İlişkin esasların üçüncü bölümünde yer alan genel esasları aynen aktaralım

1. Uyulanacak Hükümler (madde 6)

Bu esaslar, TRT Genel Yayın İlkeli, Yayın Planları, Uygulama Talimatları ve İstisna Sözleşmesi Yönetmeliği’ndeki genel esaslar ve ilgili genelge hükümleri ile birlikte uygulanır.

2. Öneri Değerlendirme, Kurul ve Komisyonlar (Madde 7):

TRT dışı mali destekle hazırlanan yapımların önerilerini, bütçelerini, sözleşme veya protokol şartlarını değerlendirmek ve Kurum’un haklarını tespit etmek üzere Hasılat Dairesi Başkanlığı’nın teklifi ve Genel Müdür’ün onayı ile Kurul ve Komisyonlar kurulur. Bunların çalışma usul ve esasları bu onayda belirtilir.

3. Başvuru Şartı (Madde 8):

Bu esasların 2/c maddesi uyarınca tamamı kurum dışında hazırlanacak yapımlar için destek verenin, yapıma başlamadan önce Kurum’a başvurarak önerisini onaylattırması ve Kurum’la bu esaslara uygun bir sözleşme veya protokol imzalaması zorunludur. Kurum, bu şart yerine getirilmeden yapıma

başlanılan kamu ve özel kuruluşlara ait yapımları yayınlarda kullanıp kullanmamakta serbesttir.

4. Hazır yapımlara Destek Sağlanması (Madde 9):

Kurum tarafından hazırlanmış, ancak yayına girmemiş veya yayını devam etmekte olan yapımlarla Kurum'un dış kaynaklardan temin ettiği yerli ve yabancı yapımlar, Kurum'un teklifi ve tespit ve tespit edeceği şartlara uygun olarak TRT dışı mali kaynaklar tarafından desteklenebilir.

Kurum, bu gibi hallerde yapımın konusuna ve içeriğine göre tek bir kuruluşla anlaşmaya varılabileceği gibi, birden fazla kuruluş arasında en çok destek verenle sözleşme yapmakta veya birden fazla destek verenle ortak bir sözleşme imzalamakla serbesttir.

Yabancı kaynaklardan temin edilen hazır yapımlar, destek veren adına üçüncü şahıs veya kuruluşlar tarafından bu esaslar çerçevesinde yayınlanmak üzere Kurum'a teklif edildikleri takdirde, sözleşme Kurum ile destek veren arasında aktedilir. Bu durumda sağlanan mali destek, Kurum eliyle yapım için hazırlanacağından ilgili üçüncü şahıs veya kuruluşlar, Kurum'la ayrıca anlaşma yaparlar.

5) TRT Dışı Mali Desteğin Belirlenmesi (Madde 10):

TRT dışı mali destekle hazırlanan yapım ve yayınlarda, destek verenin adı, varsa amblem-logo veya sinyali, yapımın başlangıç ve bitiminde toplam en çok 20 saniye olarak belirlenir.

Sözleşmeye göre düzenlenecek olan bu belirtmede, destek veren kuruluşa ait tanıtıcı yazı, resim, söz ve müziklerin yapım ve yayınlarda ne şekilde ne kadar süre ile yer alacağı, yapımları arasına reklam alması halinde bu kuruluşa tanınacak önceliğin niteliği gibi konular her yapımın özelliğine göre, Hasılat Dairesi Başkanlığı'nın teklifi ve Genel Müdür'ün onayı ile belirlenir.

6) Doğrudan Reklam Yasağı ve İstisnalar (Madde 11):

TRT dışı mali destekle hazırlanan yapımlarda yer alan tanıtma duyuruları, bir ürün veya hizmet olabileceği gibi doğrudan destek verenin isminin de yer alabileceği “A Firması Sunar”, “B için Hazırlanan” veya “TRT-C İşbirliği İle Hazırlanan” ve sair sunuşlar olup, hiçbir şekilde doğrudan reklam mesajı taşıyamazlar.

Destek verenleri, bu Esasların 2. maddesinde belirtilen kapsamda Kurum’a mali destek sağlamaya teşvik etmek amacıyla, mali destekle hazırlanacak yapımları duyuran tanıtıcı televizyon veya radyo programlarında, programın “A Firmasınca sunulduğu”, “B için hazırlandığı” veya “TRT-C işbirliğiyle hazırlandığı” gibi mesajlara yer verebilir.

7. Ödül Armağan ve Bağışlar (Madde 12): (6)

Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan yapımlar için, destek sağlayan kuruluşlara ait ürün veya hizmetlerin yapımlarında ödül, armağan veya bağış olarak verilmesinin öngörüldüğü hallerde, bunları markası, cinsi, miktarı, veriliş şartları, yapımın başında, sonunda veya içinde ne şekilde ve ne kadarsürede verileceğini, bu tanıtımdan dolayı ücret alınmasının söz konusu olduğu hallerde tanıtım için talep edilecek ücretin, programın yayınlandığı kanal ve saatteki reklam ücreti tarifesindeki saniye ücretinin programın her dakikası için alınması hususunda Genel Müdürlük yetkilidir.

Belirtilen genel esaslar destek verecek kurum ve kuruluşları teşvikten çok zorlayıcı nitelikler taşıyor izlenimi uyandırıyor. Çoğunlukla TRT kurumunun şartlarına öncelik verilmiş görünüyor. Pek çok bürokratik işlem sponsorları caydırıcı nitelik taşıyor. Örneğin başvuru şartında, başvurunun sponsorlar tarafından yapılması şartı var. Aksi halde kurum yapımı yayınlarda kullanıp kullanmamakta serbest kılınıyor. Oysa TRT kurumu da pekala sponsorlara başvurabilmelidir.

Ancak hazır yapımlara destek sağlamak ve dış kaynaklardan temin edilen yerli ve yabancı yapımlara sponsor arama yoluna gitmeyi uygun görüyor. Ancak bunu da yine sponsorları özendirici olmayan, kendi şartlarına uyulması halinde yapmayı benimsiyor. Oysa daha nitelikli belesel yapımlar için sponsor kullanımı iyi bir yöntem olabilir. TRT, kamu yayıncılığında önder olmak ve nüfusun %90'na ulaşmak gibi önemli bir avantajını kullanarak rahatlıkla sponsorlarla işbirliği yapabilir. Bu alanda kurallar elbette olacak ama bunlar itici değil karşılıklı yararı gözeterek olmalıdır. Aksi halde bu bölüm içinde sıraladığımız bir kuruluşun sponsorluk faaliyetlerinin nedenleri görmezlikten gelinmiş olur. O zaman belli hedeflere ulaşmak için para harcayan kurum ve kuruluşlar bu hedeflerine ulaşamayacaklarsa niçin TRT ile böyle bir antlaşma yapsınlar?

Bir diğer düzenleme ise 3984 sayılı radyo ve televizyonların kuruluş ve yayınları hakkında kanunda yer alan program desteklenmesine ilişkin esaslardır. 13.04.1994 tarih ve 3984. kanunun 23. maddesinin (RG: 20.04.1994 tarih, 21911 sayı) program desteklenmesi şöyle belirtilmektedir:

“ Bir program veya dizi tamamen veya kısmen mali destek görmüşse, bu husus programın başında ve/veya sonunda uygun ibarelerle belirtilir.

Destekleyen taraflar, programın içeriğine ve yayınlanış biçimine, yayıncının sorumluluğunu ve bağımsızlığını etkileyecek hiçbir müdahalede bulunamazlar.

Desteklenen programlarda, destek verene veya üçüncü bir kişiye ait mal ve hizmetlere atıfta bulunulması ve bunların alınması, satılması ve kiralanması teşvik edilmeyecektir.

Programlar 22 nci maddede yasaklanmış olan mal ve hizmetlerin üretimi veya satışıyla iştigal eden özel tüzel kişilerce desteklenemez.

haber ve güncel programlarda mali desteğe izin verilemez.”

Adı geçen kanunun 23. maddesinde en belirgin özellik (67) haber ve güncel programlarda mali desteğe izin verilmemesidir.

Ayrıca 22. maddede yer alan yasaklanmış mal ve hizmetler şöyle belirtilmektedir: “ Madde 12: Alkol ve tütün ürünleri reklamlarına izin verilemez. Reçete ile satışına izin verilen ilaç ve tedavilerin reklamları dürüst, gerçeği yansıtan ve doğrulanması mümkün unsurlardan oluşacak ve ferdin zarardan korunması gereklerine uygun olacaktır.” (68)

Simten Gündeş’in Türkiyedeki zel TV kanalları ve TRT Kurumu’nun sponsorluk bağlamında belgesel sinemaya yaptıkları ‘katkıları’ tespit etmek amacıyla küçük çaplı araştırma sonuçlarına göre: “ Tecimsel yayın yapan TV kanallarında belgesel film gösterimine, izlenme oranını düşürmesi kaygısıyla neredeyse hiç yer verilmiyor. Dolayısıyla bu kanallar belgesel film yapımına da sıcak bakmıyorlar ve kurum olarak sponsorluktan kaçınıyorlar. Kısaca hem TV hem de zel TV kanalları kurum olarak bizzat sponsorluk yapmaktan kaçınıyorlar, sponsorluk kanalları medya dışı şirketlere açık bir durum olarak gözüküyor.” (69)

TRT Kurumu’nun sponsor kullanmasının sözkonusu olmadığını belirttikten sonra bunu örneklerle açıklayan Simten Gündeş, bazı çalışmalar için sponsor arayışları olduğunu da belirtmiş. Bu araştırmaya göre: “Uygarlıklar lkesi Anadolu”, “Paris’te Yaşayan Türk Sanatçıları”, “Cumhuriyete Kanat Gerenler” ve “Geleceğimizi Aydınlatanlar” gibi çalışmalarda sponsor kullanılmıştır. Abdülhamit Yaşar’ın “Kitabın Hikayesi” adlı çalışmasının sponsor arayışları içinde olduğu belirtildi. Feride Blgin’in “Merhaba ağdaş Türkiye” alışması, izleyicilerden çok olumlu tepkiler aldığı için kaset haline dönüştürülmesi düşünülüyor, bu aşama için sponsor aranıyor.

Zafer Karatay'ın yapımcılığını üstlendiği "Kırım Belgeseli" nde sponsor kullanılmamıştır. Ama Kırım Tatar Meclisi, çekimler ve mekanlar karşılığında ücret istememiştir. Karatay ayrıca "Osmanlı Tarihi" üzerine bir belgesel çekmeyi düşünüyor. Sponsorluk için bankalar ve Türk Tanıtma Fonu'yla görüşüyor. (70)

Mahmut Tali Öngüren belgesellerin TV kanallarından yararlanma biçimini şöyle belirtiyor: "...belgesel filmcilikte televizyonların da her çeşit katkısını, desteğini ve ilgisini çekmekten kaçınılmamalı; ama en sonunda da TV kanallarını başlıca amaç için yardıma çağırmaya çalışılmalıdır. Bu amaç da, TV kanallarını belli, tutarlı, sürekli (arada sırada değil, hep aynı günlerde ve saatlerde ve her TV kanalında) belgesel film yayınlamaya yöneltmekten geçer." (71)

Böylece "bağımsız" anlayışla hazırlanmış belgesellerin TV yayınları sayesinde geniş kitlelere ulaşması sağlanmış olacaktır. "Kısacası, TV kanalları belgesel film için izleyici oluşturmak ve izleyicide belgesel film için sevgi ve istek yaratmak gibi bir işlev için kullanılmalıdır." (72)

Sponsorluk koşullarının araştırılması gerektiğini belirten TRT yapımcı-yönetmenleri, özel kuruluşlar sponsorluk için özendirilmelidir diyor. Ayrıca "rating kaygılarının ötesinde içerikli yapımlara olanak sağlayan bir yaklaşımın gelişmesi amacıyla 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkındaki Kanun yeniden gözden geçirilmelidir. Bu alana yatırım yapılmasını sağlayıcı düzenlemeler getirilmelidir. Televizyon yayıncılığı arz-talep ilişkisinin dışında değerlendirilmelidir" diyerek belgesel yapımlara mali ve teknik destek sağlamak için bu işin örgütlenmesi ve kurumlaşması gerektiğini belirtiyorlar. Özellikle özel televizyon kanallarının, belgesellerin yapımını finanse etme ve yayınlama konusunda yasal düzenlemelerle

zorlamak gerektiği görüşündedirler TRT yapım-yönetmenleri.
(73)

TRT Kurumundan elde ettiğimiz 1968-1998 yıllarını kapsayan yabancı belgesel programların listesinden yola çıkarak bu bölümde belirtmeye çalıştığımız sonuca göre; 1990 yılında sayı olarak büyük bir artış gösteren yabancı belgesel programlar 1996 yılı dahil bu artışı sürdürmüştür.

Bu listenin ne derece güvenilir olduğunu bilmiyoruz. Bu nedenle aynı konuda yapılmış araştırma sonuçlarına yer vermek gerekiyor.

“1989 ve 1990 yılı belgesel film yapımlarında ağırlığı, yabancı yapım belgesellerin oluşturduğunu gözlemlemekteyiz. Süre açısından olmasa bile adet açısından büyük bir çoğunluğu yabancı belgeseller teşkil etmektedir.” (74)

Bzim yaptığımız araştırmaya göre 1968-1998 yıllarında 669 yabancı belgesel programla birinci sırada yer alan 1994 yılı ile “sıfır” gözüken, yani hiç yabancı belgesel programın yayınlanmadığı 1970-1972 yıllarına göre; 1989 yılı 44 adet program ile 15 nci sırada, 1990 yılı 228 adet programla dördüncü sırada yer almaktadır.

Buradan yola çıkarak yayınlanan yabancı belgesellere karşı çıkmak doğru değil ancak yıllara göre oldukça dengesiz bir şekilde yayınlanan yabancı belgesel programların ülke çıkarlarımız gözönünde bulundurularak sayı ve süre olarak yer alması gerekir. Günlük, haftalık, aylık ve yıllık ortalama program sayı ve süresinin yerli belgesel programlar öncelikli olmak üzere ihtiyaca göre yabancı belgesel programların yayınlanması gerekir. Tabi burada belgesel programların türlerine de bakarak yabancı belgesel program ihtiyacının belirlenmesi istenilen bir durumdur.

1988 yılında TRT-2 de yapılan bir yıllık bir araştırmaya göre: Genel yayın toplamı içinde belgesel film yayınlarının

yüzde 5.34 oranında olduğu, bu oranında %71.28'nin yabancı belgesel filmlerden oluştuğu, %28.72 olan yerli belgesel oranının ağırlığının tanıtım, gezi ve araştırma belgesellerinden oluştuğu belirtilmektedir. (75)

Bizim araştırmamıza göre 1988 yılında 25 adet yabancı belgesel TRT kanallarında yayınlanmış, bu sayı 1988 yılını 30 yıllık sıralamaya göre 19. sıraya yerleştirmiştir. 1-26 arası bir sıralama çıkardığımız 30 yıllık yabancı belgesel sayısına göre 19 uncu sıra az sayıda yabancı belgeselin yayınlandığı yıllardan biri olarak yerini almıştır.

Sonuç olarak belirtilmesi gereken bir başka konunun da kendi kısıtlı olanaklarıyla belgesel film üreten yapımcı-yönetmenlerin filmlerinin de TRT kanallarında yayınlanması olanaklarının düşünülmesi gerekir. En azından, şimdiye kadar yapılmış olan yerli nitelikli belgesel filmlerin yabancı belgesel filmin ihtiyaçtan fazla satın alınması yerine satın alma yoluyla yayınlanması yoluna gidilmelidir. Böylece pek çok çalışma sadece bizim gibi araştırma yapanların ve bu işi yaparak yaşayan gönüllülerin bildiği çalışmalar olmaktan çıkarılıp yayınlanarak büyük kitlelere ulaştırılması gerekir. Kamu yararı gözetilen TRT kurumunun bunu kamu yararı için yapması gerekir. Tabi özel TV kanallarını da bu işin dışında tutmak istemiyoruz. Ancak bugünkü yayın anlayışları düşünüldüğünde bunun pek olanaklı olmadığını belirtmek zorundayız.

Dipnotlar

- (1) Nijat Özön, Türk Sinema Tarihi, İstanbul: Artist Yayınları, 1962, s.37-38
- (2) Nijat Özön, Sinema El Kitabı İstanbul, Elif Yayınları, İstanbul, 1964, s.114
- (3) Giovanni Scognamilla, "Türkiye'de Belge Film Çalışmaları", Yeni Sinema Dergisi, 10/11, Eylül/Ekim 1967, s.38
- (4) Özön, Türk Sinema Tarihi, s.232
- (5) Özön, Sinema El Kitabı, s.115-116
- (6) Bigin Adalı, Belgesel Sinema, Hil yayınları, Nisan 1986, s.100-101
- (7) Özön, Türk Sinema Tarihi, s.232-236
- (8) Özön, a.e, s.236, Adalı, a.g.e, s.102
- (9) Simten (Gündeş) Öngören, Belsel Fimin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması, Der Yayınları, İstanbul, 1991, s.127
- (10) Scognamilla, a.g.e, s.38, Adalı, a.g.e, s.103, (Gündeş) Öngören, a.e., s.127-128
- (11) Özön, Türk Sinema Tarihi, s.236
- (12) Adalı, a.g.e., s.105-106, Özön, a.e., s.238, Scognamillo, a.g.e., s.38-39
- (13) Özön, Türk Sinema Tarihi, s.238-239
- (14) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.131
- (15) Alim Şerif Onaran, Lütfi Akad Sineması, E.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1977, s.175
- (16) Adalı, a.g.e., s.112
- (17) Onaran, a.g.e., Simten (Gündeş) Öngören'in adı geçen kitabında bu filmin Süha Arın'a ait olduğunu belirtmiştir.
- (18) Sungu, Çapan, "Hisar Yarışmasının Ardından", Yeni Sinema Dergisi, 8, Temmuz 1967, s.6
- (19) Onaran, a.g.e., s.177
- (20) Adalı, a.g.e, s.113

- (21) Seçkin, Sümer, “Çini, Haliç gibi filmleriyle seçkinleşen bir kurum: İ.Ü. Film Merkezi”, Milliyet Sanat Dergisi, 307, Ocak 1979, s.5
- (22) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.133-134 “Affin Ardından” isimli film Süha Arın’ın filmografisinden alınmıştır.
- (23) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.134-136
- (24) Aynı yıl, Süha Arın “Trabzon” belgeselini hazırlama çalışmalarını sürdürürken, filmi finanse eden belediyenin, bu kaynağı başka bir yerde kullanmaya karar vermesi üzerine bu film gerçekleşmemiştir. Ancak Adalı’nın kitabında filmin kurgu aşamasında olduğu, (Gündeş) Öngören’in kitabında ise filmin gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi Süha Arın’ın kendisinden alınmıştır. (y.n.)
- (25) Süha Arın’ın 1986 yılından sonraki çalışmalarını içeren bilgiler, yönetmenin kendi filmografisinden alınmıştır.
- (26) “Radyodan TRT’ye”, TRT Basın ve Yayın Müdürlüğü, Ankara, 1991, s.30, Hülya Yengin, Ekranın Büyüsü, Der Yayınevi, İstanbul, 1994, s.69.
- (27) TRT, “Çok Kanallı Televizyon Yayıncılığı ve Kanalların Kimlikleri”, Ekim 1998-Ekim 1999 Televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı, Televizyon Daire Başkanlığı, Ankara, 1998, s.20
- (28) TRT, a.e., s.22
- (29) Özden Cankaya, “TRT’in Belgesel Yayıncılık Politikaları ve Belgesel Yapımların Konuya İlişkin Değerlendirilmeleri”, Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği, Birinci Ulusal Konferans Bildirileri, Tayf Basım, İstanbul, Mart 1997, s.74
- (30) TRT, a.g.e., s.23
- (31) Cankaya, a.g.e., s.74-75-76
- (32) M. Tali Öngören, “Belgesel Film İçin TV Ne Yapabilir”, a.e. s.153-154

- (33) "1961 Anayasası İle Eski Anayasalar", Filiz Kitabevi, İstanbul, 1976, s.84, Hülya Yengin, Ekran'ın Büyüsü, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.109-110
- (34) İçel Kayhan, Kitle Haberleşme Hukuku, İ.Ü.Yayınları, No: 3302, İstanbul, 1985, s.263, a.e., s.110
- (35) a.e., s.110
- (36) Kayhan, a.g.e., s.265, Yengin, a.e., s.110
- (37) Yengin, a.e., s.111
- (38) Kayhan, a.g.e., s.266
- (39) Yengin, a.e.
- (40) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Yasa No: 2709, Kabul Tarihi: 7 Kasım 1982, R.G.'de Yayın: 9 Kasım 1982, Sayı: 17863 Mük., Yasa yayınları, İstanbul, 1985, s.86-87, Yengin, a.e., s.112
- (41) Yengin, a.e., s.113
- (42) TRT , TRT Radyo Televizyon Yayın İlke ve Esasları, TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1999, s.1-9 arası
- (43) Cankaya, a.g.e., s.71
- (44) a.e., s.72
- (45) a.e., s.72-73
- (46) Adalı, a.g.e., s.117-118
- (47) M.T.Öngören, a.g.e., s.154
- (48) Canakaya, a.g.e., s.73
- (49) M.T.Öngören, a.g.e., s.154
- (50) a.e.
- (51) a.e., s.154-155
- (52) (Gündeş) Öngören, a.g.e., s.134
- (53) Füsün Balkaya ,Türkiye'de Belgesel Film Çalışmaları, Basım&Grafik Matbaacılık, Ankara, Ağustos 1993, s.88
- (54) a.e., s.65
- (55) Bilgin Adalı, a.g.e., s.126

- (56) Kerime Senyücel, "TRT ve Belgesel", Belsel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği I.Ulusal Konferansı Bildirileri, s.177-178
- (57) Yengin, a.g.e., s.112
- (58) a.e.,s.112-113
- (59) Cankaya, a.g.e., s.72
- (60) TRT, Ekim 1998-Ekim 1999 Televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı, s.211-161-113
- (61) a.e., s.25
- (62) Aydemir Okay, "Sponsorluk ve Belgesel Film Sponsorluğu", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Brliği I.Ulusal Konferansı Bildirileri, s.133-134
- (63) Okay, a.g.e., s.134
- (64) TRT,Radyo-TV Yayın İlk. ve Esasları, s.31
- (65) (Gündeş) Öngören, "Belgesel Sinemada Sponsorluk", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği I.Ulusal Konferansı Bildirileri,s.115
- (66) TRT, Radyo-TV Yayın İlke ve Esasları, s.32-33-34
- (67) a.e., s.34
- (68) a.e.
- (69) (Gündeş) Öngören, Belgesel Sinema Üzerine, s.116
- (70) a.e., s.115-116
- (71) M.T.Öngören, Belgesel Sinema Üzerine ,s.155
- (72) a.e., s.156
- (73) Cankaya, a.e., s.76-77
- (74) Reyhan Onur, "Türkiye'nin Kültürel Tanıtımında TV Belgesellerinin Yeri", 1991, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü Radyo-TV, S.59
- (75) (Gündeş) Öngören, Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye. Yansıması, s.145-146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZEL TELEVİZYON-BELGESEL FİLMİN GELİŞMEME NEDENLERİ- BELGESEL YAPAN KURUM VE KURULUŞLAR B.S.B.

I. ÖZEL TELEVİZYON KANALLARININ YAYINA BAŞLAMASI VE BELGESEL FİLM POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 2954 sayılı TRT yasasında uydu yayınlarının statüsünü belirleyen hiçbir bölüm bulunmamasından yararlanan başta Cem Uzan olmak üzere diğer girişimciler özel televizyon kanallarını 1990'lı yıllarda başlattılar. Türkiyede ilk özel televizyon kanalı olan Magix Box Star 1 kanalı 1 Mart 1990 tarihinden itibaren Eutelsat F5 uydusundan test sinyallerini yayınlmaya başlamış ve "7 Mayıs 1990 tarihinde ise, günde 5 saat" televizyon yayını gerçekleştirmiştir. (1)

Konumuzun kapsamında olmadığı için özel televizyon kanallarının yayına başlama serüvenlerini ve bu konuyla ilgili yaşananları aktarmayacağız. Ancak ülkemizde ilk özel televizyon kanalı olan Magix Box Star 1 ile ilgili bazı bilgileri ve 1992 yılına kadar kurulmuş olan ve kurulması için çalışılan özel televizyon kanallarını belirtip günümüzde yayın yapan özel kanal sayısını ekleyeceğiz.

"Magix Bax körfez savaşı nedeniyle 15 Ocak 1991 tarihinde 24 saat 'not stop' (kesintisiz) yayınında CNN'e bağlanarak naklen ve simültane çeviri yaparak haber veriyordu. Magix Bax ve CNN yayınlarının sabaha kadar sürmes karşısında belirli saatlerde körfezle ilgili gelişmelere yer veren TRT ise, vatandaşların eleştirileri karşısında TV 1 kanalından 16 Ocak 1991'de 24 saat yayına başladı." (2)

1992 yılı dahil sırasıyla yayına başlayan ve başlamak için girişimde bulunan özel televizyon kanallarının isimleri ve yayın tarihleri aşağıdaki gibidir.

1) Teleon: 8 Ocak 1992 tarihinde video klip görüntüleriyle test yayınlarına başlayan kanal 27 Ocak 1992'de yayına başladı.

2) Show TV: 1 Mart 1992 tarihinde 24 saat düzenli yayına başladı.

3) Cine 5: Mart 1993'te deneme yayınına başlayan kanal, Show TV'nin "şifreli televizyon kanalı" dır. Önceleri yalnızca film yayını yapan Cine 5, Türkiye'de ilk paralı televizyon kanalı olup futbol maçlarını da yayınlamaktadır.

4) atv: 12 Temmuz 1993'te yayına başlayan kanal, önce 18.30-24.00 saatleri arasında, eylül ayında ise tam gün yayına başlamıştır.

5) Kanal D: 19 Aralık 1993 tarihinde yayına başlamıştır.

6) Kanal 6: 8 Ağustos 1992 tarihinde test yayınlarına başlayan Kanal 6, 4 Ekim 1992'de iseresmen yayın hayatına girdi.

7) Kanal Market: Türkiye'nin ilk pazarlama kanalı olan Kanal Markt 18 saat yayın yapmayı amaçlamış ve Aralık 1992 tarihinde yayına başlamıştır.

8) Has Bilgi Birikim (HBB) TV: Türkiye'de ilk stereo yayın yapan televizyon kanalı olduğunu iddia eden HBB, 9 Ekim 1992 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.

9) Flash TV: Şubat ayında test yayınlarına başlayan kanal, diğer özel televizyon kanalları gibi uydu kiralamak yerine radyo link hatlarını kullanarak yayın yapmayı denemiş ve 1 Kasım 1992 tarihinde programlı yayına geçmesine karşın gerçek yayına 1 Aralık 1992 tarihinde başlamıştır.

10) Boğaziçi Radyo Televizyon "BRT": Birçok kez girişimde bulunulmasına rağmen yapısal engeller yüzünden yayın hayatına 3 Kasım 1992 tarihinde başlamıştır. BRT ilk yerel televizyon kanalı özelliğini taşımaktadır.

- 11) Kartal Maltepe Pendik (KMP) Anadolu Televizyonu: BRT'den sonra ikinci yerel televizyon kanalı olan KMP Anadolu Televizyonu Haziran 1992 yılında test yayınlarına başlamıştır.
- 12) Üsküdar TV: İstanbul'da Üsküdar ve çevresine 1 Şubat 1992 tarihinden itibaren amatör televizyon yayını yapmaya başlamıştır.
- 13) Şanlıurfa TV: 30 Haziran 1992 tarihinde gerçekleştirilen özel televizyon yayınları, radyo istasyonu gibi yayın yapıp, kendi logosu ile arasıra videoda oynatılan urfa görüntülerini yayınlamaktadır.
- 14) Dikili TV: İlk kez uydu yayınlarının izlenmesi amacıyla 1992 yaz aylarında yayın hayatına başlamıştır.
- 15) Bakırköy TV: 1992 yaz aylarında kanal ilk kez naklen yayınla İzmir civarına yayın yapmayı planlamıştır.
- 16) Yunus Emre TV: Karaman'da yayın yapan kanalı yayınları cumhuriyet Başsavcılığı tarafından durdurulmuştur.
- 17) Mega 10: 2 Ekim 1991 Tarihinde deneme yayınlarına başlayan Mega 1, 5 Ekim 1991 tarihinde normal yayına geçmiştir.
- 18) TRT kanalları olan TV3 ve TV4'ün ulusal ve uluslararası girişimcilerin kiralama isteği olmuş ancak gerçekleşmemiştir.
- 19) Anadolu Üniversitesi Televizyonu: Eskişehir'de bulunan Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde 6 Mart 1991 tarihinde deneme yayınlarına başlamıştır.
- 19) Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Televizyonu: 2 Kasım 1992 tarihinden itibaren kapalı devre televizyon yayınlarına başlamıştır.
- 20) İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Televizyonu (İÜRT): Kapalı devre yayın yapacak olan kanal, Şubat 1992'de öğrencilerini teknik eleman olarak yetiştirmeye başlamış ve normal yayına başlamak için özel televizyon yasasının yürürlüğe girmesini beklemiştir.

Yayına başlayan ve başlamak için girişimde bulunan diğer özel televizyon kanalları şöyledir: Türkiye Gazetesi Radyo Televzyonu (TGRT), İmaj TV, İnter TV, Süzer TF1, URT, SATEL, Karacan TV, İstanbul TV, Sağlık Bakanlığının özel televizyonu, dini konularda bilgi vermek isteyen diyanet işleri başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), “Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) TRT ile anlaşarak TV’den kendi adına hazırlayacağı ekonomi programını yayınlayacak. TÜSİAD, TRT Yönetim Kuruluna verdiği teklifte sponsorluk veya kuşak satın alma yöntemlerini önermiştir.” (3)

Görüldüğü gibi 1990-1992 yıllarında büyük bir hızla giderek artan sayıda çeşitli özel televizyon kanalları yayın hayatına geçmiştir. 1992’den sonra da aynı hızın günümüze kadar devam ettiğini belirtmek gerekir.

Türkiye’deki televizyon kanallarının sayısı 15 Haziran 1999 tarihli Hürriyet gazetesinde şöyle belirtilmiştir:

“Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde Konrad Adenauer Vakfı’nın mali desteğiyle kurulan Medya Dökümantasyon birimi (MDB), Türk medyası ile ilgili rapor yayımladı. 1998 verilerinin ele alındığı ‘Türkiye Media Scape’ adlı rapora göre Türkiye’de toplam 3 bin 500 süreli yayın, 1056 radyo ve 280 TV kanalı faaliyet gösteriyor.” (4)

İstanbul ve Ankara gibi gelir düzeyinin ve nüfusun yüksek olduğu illerde ulusal ve yerel medyanın yoğunlaştığı ve ulusal medyanın İstanbul’un yerel medyasının yönettiği belirtiliyor. İstanbul’daki radyo sayısı 128 ve Televizyon kanalı 29 olarak belirtilmiş ve şöyle devam edilmiştir: “Türkiye’deki 280 televizyon kanalının 35’i ulusal, 230’u yerel, 15 ise bölgesel. Ayrıca 35 ilde birden fazla yerel televizyon kanalı yayın yapıyor.” (5)

Özel televizyon kanallarının sayısal olarak artışı beklenen rekabeti sağlayıp nitelikli program yapımını sağlayamamıştır. Devlet tekeline ve TRT'nin yapısını eleştiren özel televizyon kanalları dane yazıkki medyanın diğer araçlarında olduğu gibi kendi tekeline oluşturmuştur.

Önemini vurgulamaya çalıştığımız belgesel film, izlenice ve programlara neredeyse hiç yer vermeyen bu televizyonların eleştirilecek pek çok yanları vardır. Bu kanallar televizyon yayınlarını, daha çok eğlendirmek üzerine planlamaktır. Bu alandaki yasal düzenlemelerin ihtiyaçlara cevap verir nitelikte olmayışı pekçok karmaşaya yol açmıştır.

Hürriyet Gazetesi, TV Magazin Eki, 12-18 Aralık 1998 19 TV Kanalından 12'sinde Yayınlanan Belgesel Program Tablosu

ATV	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999	Haberci	01.15	45
13 Aralık 1999	Bam Teli	01.20	40
14 Aralık 1999	Haberci	11.50	70
	Haberci	01.20	40
15 Aralık 1999	Bam Teli	00.45	75
16 Aralık 1999	Haberci	00.30	50
17 Aralık 1999	Bam Teli	23.00	60
18 Aralık 1999	Bam Teli	11.50	70
TRT 1			
12 Aralık 1999			
13 Aralık 1999			
14 Aralık 1999			
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999			
17 Aralık 1999			
18 Aralık 1999	Eskici	22.45	30
TRT 2			
12 Aralık 1999	Erezyon	14.50	30
	Midasın Gordionu	21.30	30
13 Aralık 1999	Adı Yok	09.40	40
14 Aralık 1999	Bilim Teknoloji	19.30	30
15 Aralık 1999	Avşar Düğünü	13.30	30
	Portreler	23.15	55
	Beş Üzerinden Beş	13.30	30
16 Aralık 1999	Avşar düğünü	13.30	30
17 Aralık 1999	Avşar düğünü	13.30	30
18 Aralık 1999	Dağa Tırmanan Kent	13.30	30

Hürriyet Gazetesi, TV Magazin Eki, 12-18 Aralık 1998 19 TV Kanalından 12'sinde Yayınlanan Belgesel Program Tablosu

TRT 3	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999			
13 Aralık 1999	Eskici	19.20	30
14 Aralık 1999	Adı Yok	09.25	35
	Adı Yok	15.20	35
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999	Adı Yok	08.30	90
	Adı Yok	13.30	30
17 Aralık 1999	Adı Yok	13.30	30
18 Aralık 1999	Adı Yok	09.30	30
	At Öyküleri	12.20	30
	Virüslerin Geri Dönüşü	22.00	30
SHOW TV			
12 Aralık 1999			
13 Aralık 1999			
14 Aralık 1999			
15 Aralık 1999	Gamesman	04.45	45
16 Aralık 1999	Gamesman	05.00	45
17 Aralık 1999	Gamesman	05.00	30
18 Aralık 1999			
Kanal D	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999	Adı Yok	06.00	30
13 Aralık 1999	Adı Yok	06.30	30
14 Aralık 1999			
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999			
17 Aralık 1999			
18 Aralık 1999			
NTV			
12 Aralık 1999	Leonardo Belgeseli	12.05	55
	Uygarlık	12.05	55
13 Aralık 1999	Sesler ve Renkler	20.05	55
14 Aralık 1999			
15 Aralık 1999	Yarının Dünyası	22.05	85
16 Aralık 1999	Başka Halklar	21.05	55
	Özel Kuvvetler	22.05	85
17 Aralık 1999			
18 Aralık 1999	Adı Yok	21.05	55
FLASH			
12 Aralık 1999	Belgesel	16.00	30
13 Aralık 1999			
14 Aralık 1999			
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999			
17 Aralık 1999			
18 Aralık 1999			

Hürriyet Gazetesi, TV Magazin Eki, 12-18 Aralık 1998 19 TV Kanalından 12'sinde Yayınlanan Belgesel Program Tablosu

CINE 5	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999	Safari-Büyüleyici Hayvanlar	14.45	35
13 Aralık 1999	12 Eylül	12.25	50
14 Aralık 1999	Safari-Yırtıcı Kuşlar	09.35	35
	KGB Gizli Dosyaları UFO'lar	22.55	55
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999	Safari	11.30	35
17 Aralık 1999			
18 Aralık 1999			
CTV			
12 Aralık 1999			
13 Aralık 1999	Su Altı Dünyası	13.10	30
	Adı Yok	16.00	60
14 Aralık 1999	Su Altı Dünyası	17.00	60
15 Aralık 1999			
16 Aralık 1999	Su Altı Dünyası	14.30	40
17 Aralık 1999	Yaşamak İçin	13.30	40
18 Aralık 1999	Sokak Çocukları	15.10	1.30
Samanyolu	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999	Yılan Bahçaları	15.15	45
13 Aralık 1999	Asya Sporları	15.15	45
14 Aralık 1999	Maceracı Kardeşler	14.10	100
15 Aralık 1999	Maceracı Kardeşler	14.10	100
	Bıçak Sırtı	20.25	35
	Sınırdaki Su	01.05	45
	Bizim İller	03.30	30
16 Aralık 1999	Marrisa	14.10	100
	Afrika'ya Doğru	20.25	35
	Sınırdaki Su	01.15	45
	Bizim İller	03.30	30
17 Aralık 1999	Maceracı Kardeşler	14.10	100
	Chuck Henry ile Seyehat	20.25	35
	Sınırdaki Su	01.15	45
	Bizim İller	03.30	30
18 Aralık 1999	Maceracı Kardeşler	14.10	100
	13 Harika	20.25	35
	Sınırdaki Su	01.15	45
	Bizim İller	03.30	30

Hürriyet Gazetesi, TV Magazin Eki, 12-18 Aralık 1998 19 TV Kanalından 12'sinde Yayınlanan Belgesel Program Tablosu

DISCOVERY	Program Adı	Yayın Saati	Yayın Süresi (Dakika)
12 Aralık 1999	Discovery Profilleri	18.00	60
	Derinliğin Peşinde	19.00	60
	2000'in Ötesinde	20.00	30
	Zıplat	20.30	30
	Macera peşinde	21.00	60
	Kanatlar	22.00	60
	Derinliğin Peşinde	23.00	60
13 Aralık 1999	Macera peşinde	17.00	60
	Kanatlar	18.00	60
	Discovery'den Vahşi Doğa	19.00	60
	Bilimin Öncileri	20.00	60
	Discovery Vitrini	21.00	60
	Discovery Profilleri	22.00	60
14 Aralık 1999	Görgü Tamığı	19.00	30
	Eski Çağlar	19.30	30
	Keşifler Yüzyılı	20.00	60
	Eski Çağların Muhteşem Şehitleri	21.00	60
	Discovery Profilleri	22.00	60
15 Aralık 1999	ESPU	19.00	30
	İki Dünya	19.30	30
	Ekinoks	20.00	30
	Artur C. Clarke'ın Gizemli Dünyası	21.00	30
	Yeni Bir Dünya	21.30	30
	Discovery Profilleri	22.00	60
16 Aralık 1999	Keşif Güncesi	19.00	60
	Yeni Dedektifler	20.00	60
	Yalnız Gezegen	21.00	60
	Discovery Profilleri	22.00	60
	Ultimata Guide	23.00	60
17 Aralık 1999	Doğa ve Dünya	19.00	60
	Yeni Keşifler	20.00	60
	Portreler	21.00	60
	Discovery Profilleri	22.00	60
	Doğa ve Dünya	23.00	60
18 Aralık 1999	Vahşi Yaşam	19.00	60
	Sıradışı Makineler	20.00	60
	Batı	21.00	60
	Discovery Profilleri	22.00	60
	Vahşi Yaşam	23.00	60

1990 yılından günümüze ulaşan özelTV Kanalları 280'i bulmakla birlikte sinemanın çok önemli bir dalı olan belgesel

sinemaya yaklaşımları maalesef olumsuz yöndedir. Dolayısıyla özel TV'lerin bir belgesel film polikilarından sözetmek olanaksızdır.

Belgesel film ya da programları çoğu kez 24 saatlik yayını doldurmak ve özellikle izlenemeyecek zaman dilimlerinde yayınlayarak özellikle önem vermediklerini göstermektedirler. Bu alandaki yasal boşlukların daha doğrusu yasal yaptırımların olmayışıda rahat hareket etmelerine yol açmaktadır. Rayting kaygısı ve reklamlardan elde edilecek gelirlerin kaygısıyla belgesel programlara yönelmemektedirler. Yayınlanan çoğu belgesellerinde bazı belgesel nitelikler taşıyan ama gerçekte belgesel sayılamayacak programlardır.

Özel TV kanallarından, yayına geçme tarihlerinden itibaren yayınlamış oldukları belgesel programların listelerini elde edemedik. Bu nedenle aslında var olan görüşlerimizi değiştirmeyeceğinden bir haftalık belgesel yayınlarını incelemekle yetindik. Hürriyet Gazetesi, TV Magazin Eki, 12-18 Aralık 1998 tarihinde toplam 19 TV kanalının yayınladıkları belgesel programları varsa adları, yayın saatleri ve sürelerini ttespit ederek bazı sonuçlar elde ettik.

Belirmemiz gereken bir başka konuda, kamusal yayayın yapana TRT kanallarının da yer almasıdır. Bu karşılaştırma yapabilmemiz açısından da önemliydi.

1) İncelenen TV Kanalları: TRT-1, TRT-2, TRT-3, ATV, Star, Show TV, HBB, Kanal D, TGRT, Kanal 6, NTV, Bravo, Flash, Cine 5, CTV, Samanyolu, Kanal 7, Discovery, Number One televizyonlarıdır.

2) 19 Tv kanalından 12 tanesi belgesel program yayınlamamışlardır. Bravo ve Number One özellikleri nedeniyle belgesel yayınlamamamışlardır ancak Star, HBB, TGRT, Kanal 6, Kanal 7 televizyonlarının niçin bir tane bile olsa belgesel yayınlamadıklarını bilemiyoruz.

- 3) ATV “Haberci” ve “Bam Teli” olmak üzere belgesel nitelik taşıyan iki programı günlerin sürekli değişen ve gündüz erken ve gece geç saatlerde yayınladıkları görülmüştür.
- 4) Özelliği gereği en fazla belgesel hatta programlarının tümü belgesel olan Discovery ise yabancı belgeselleri yayınlamaktadır.
- 5) TRT kanallarından en fazla belgeselin yayınlandığı kanal TRT-2 dir. ayrıca aynı programların her üç kanalda farklı gün ve saatlerde yayınladığı ama yayın saatlerinin özel TV kanallarına göre daha isabetli olduğu ve düzenli yayın yaptıkları tespit edilmiştir.
- 6) Sırasıyla Samanyolu(her gün), CTV(5 gün), NTV(5 gün), Cine 5 (4 gün) düzenli uygun sayılabilecek zaman dilimlerinde belgesel yayınlamışlardır.
- 7) Show TV (üç gün) ama aynı programı”Games Man” sabah 4:00-05:00 saatlerinde” yayınlarak belgesel programları zaman doldurmak için yayınlamıştır. Ama Cine 5 ile bu ayıbını örtmüştür. Bilindiği gibi Cine 5 Show TV ile aynı kişilerin kanalıdır ama şifreli yayın yaptığı için büyük kitlelere ulaşamamaktadır.
- 8) Kanal D televizyonunda tıpkı Show TV gibi 06:00-06:30 da toplam iki gün iki adet program yayınlarak belgesele yönelmediğini göstermiştir. Flash televizyonunda bir tek programı pazar günü saat 16:00 da yayınlamıştır.

Belgesel film alanına yatırım yapmayan özel tv kanalları yayınlarında da henüz istenilen düzeyde belgesele yer vermemektedirler.

II . BELGESEL FİLMİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN NEDENLER

İkinci Dünya Savaşıyla birlikte ortaya çıkan savaş belgesellerinin savaşa giren ülkelerin belgesel filmlerinin gelişmesi üzerindeki olumlu etkisi Türkiye'nin savaşa girmemesi nedeniyle görülmemesi.

Belgesel filmlerin eğlence anlayışına pek uymaması nedeniyle daha çok öykülü filmlere yönelinmesi.

Türkiye'de belgesel filmde öykülü filme geçiş geleneğinin olmaması, genç yönetmenlerin doğrudan öykülü filme yönelmesi.

Ayrıca, ülkemize sinemanın gelişiminin oldukça gecikmiş olması ve dünyadaki gelişmelerin ticari amaçlarla sadece öykülü filmlere yansımış olması.

Ülkemize sinemanın girmesinden sonra da, çok önemli siyasal ve toplumsal dönemlerin yabancılar tarafından filme alınması, uzun bir süre sinemanın gösterim amacı olarak kalması.

Bunun yanında ülkemizde televizyon yayınlarının başlaması ile birlikte, belgesel filmler için olumlu bir ortam yaratılmışken, devletin tekelindeki televizyon yayınlarında sanat yönü ağır basan ve tanıtım amaçlı belgesellerin yanında toplumsal içerikli belgesellere yer verilmemesi.

Türkiye'nin tüketici toplum yapısına sahip oluşu, sinemanın dışa bağımlı oluşu ve Dünyada ticari amaçlı sinema ağırlığında toplumsal ve sosyal içerikli belgesellerin üretilmemesidir.(6)

III.TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLM YAPAN YAPTIRAN KURUM VE KURULUŞLAR:

Türkiye'de belgesel filmin tarihsel gelişimini incelediğimiz bölümümüzde de zaman zaman değindiğimiz kurum ve kuruluşları adları, yaptırdıkları belgesel adlarını veya çalıştıkları yönetmenleri zaman zaman baz alarak tespit edebildiğimiz belgesel film alanına yönelme tarihlerini göz önüne alarak maddeler halinde sıralamakta fayda görüyoruz. Belirtmek gerekir ki ; bazı kurum ve kuruluşların ilk çalışma tarihlerini bulamadık, zaman zaman sadece yaptıkları belgesel film sayılarını belirtmek zorunda kaldık. Bazende yaptırmış oldukları film adlarını vererek bu kurum ve kuruluşları mümkün olduğu kadar tarihsel sıralamayı göz önünde bulundurarak bu kurum ve kuruluşların adlarını belirtelim.

- Merkez Ordu Sinema Dairesi: Enver Paşa'nın isteğiyle 1915'te kurulmuş, başkanlığına Sigmund Weinberg ve yardımcılığına Fuat Özkınay getirilir.
- Müdafaa-i Milliye Cemiyeti: 1917 yılında sinema çalışmalarına gelir sağlamak amacıyla başlayan yarı resmi nitelik taşıyan bir cemiyettir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle dağılır.
- Mallul Gaziler Cemiyeti: Yine yarı resmi nitelik taşıyan ve gelir sağlamak amacıyla olan bu cemiyet Müdafaa-i Milliye ve Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin sinema aygıtlarını devralır. Cemiyetin sinema bölümü başına Fuat Özkınay getirilir.
- Ordu Film Alma Dairesi: Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında kurulur ve 1916 yıllarında film çalışmalarına başlar. Bugünkü adı "Ordu Foto Flm Merkezi"dir Türkiye'de resmi film çalışmaları yapar.

- **Kemal Film:** 1922 yılında kurulmuş ilk sinema ortaklığıdır. 1923 yılında ilk belgesel filmi olan “Zafer Yılları”nı gerçekleştirmiştir.
- **İpek Film:** 1928’de İpekçi kardeşler tarafından kurulur. 1928’de Muhsin Ertuğrul ikinci Milli Mücadele filmi olan “Ankara Postası” ve Nazım Hikmet Ran belgesel nitelik taşıyan filmler çeker bu film şirketi adına.
- **Ha-Ka Film (Halil Kamil):** 1933 yılında kurulan, düzenli belgesel nitelik taşıyan “Türk İnkılabında Terakki Hamleleri” adıyla 1937’de tamamlanan belgeseli gerçekleştirmiştir.
- **Matbuat Umum Müdürlüğü:** Şimdiki adı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü olan kurum, Türkiye’de resmi film çalışmaları yapan diğer üç kurumdan biridir. 1934 yılından bu yana belgesel film çalışmalarını sürdürmektedir. 1941 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde sinemacılık kolu kurulmuştur.
- **Halk Film:** 1945 yılında Fuat Rutkay tarafından kurulur. 1951 yılında “Kore Gazileri” ve “Mehmetik Kore’de”yi gerçekleştirir.
- **Atlas Film:** Halk Film, And Film gibi üç yeni yapım şirketinden biri olan Atlas Film 1945’te Nazif Duru ve Murat Köseoğlu tarafından kurulur. 1951 yılında belgesel film çalışması yapar.
- **Milli Eğitim Bakanlığı- Öğretici Filmler Merkezi:** Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulun Öğretici Filmler Merkezi, okul malzemelerini kullanarak belgesel filmler yapmış “çeşitli yabancı kaynaklardan elde edilen belgeselleri sinema arabaları vasıtasıyla yurdun ücra köşelerine kadar ulaştırma” çabası içinde olsada pek varlık gösterememiştir (7). Sonraki adı Radyo Televizyon Eğitim Merkezidir. 1964 yılında “Trafik Emniyeti” adlı çalışmayı Süha Arın yönetiminde gerçekleştirmiştir.

- İstanbul Üniversitesi Film Merkezi: 1956 yılında çalışmalarına başlayan Film Merkezi, Türkiye’de belgesel film çalışmalarını hızlandırmıştır. 1960-1963 tarihleri arasında belgesel film çalışmalarına ara vermişse de 1963’ten itibaren çok verimli çalışmalar yapmıştır.
- Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü: 1958 yılında “Dağarı Delen Ferhat” adlı belgeseli gerçekleştirmiştir. Yerli ve yabancı filmlere çeşitli olanaklar sağlamıştır.
- Milli Film: 1960 yılında “Türk’ün Mucize’si” adlı filmi gerçekleştirmiştir.
- Ordu Foto Film Merkezi: 1960 yılında “Düşükler Yassıada’da” belgeselini oluşturmuştur.
- Eczacıbaşı Fabrikaları: 1960 sonrası (ilk filmi 1962 yılında “Renk Duvarları”dır) belgesel film çalışmalarına başlamış ve günümüze kadar sürdürmüştür.
- Orman Genel Müdürlüğü: 1964 yılında Ömer Lütfi Akad yönetmenliğinde “Tanrının Bağışı Orman” filmini gerçekleştirmiştir.
- Hürriyet Gazetesi 1965 yılında Ö.L.Akad yönetmenliğinde “Bir Gazetenin Hikayesi” adlı belgeseli gerçekleştirmiştir.
- Yapı Kredi Bankası: 1968 yılında belgesel film yapımına başlamış ve günümüzde de sürdürmektedir. Son yıllardaki çalışmalarından olan “Simur” (1994) Onat Kutlar’ın ölümüyle yarıda kalmış, “Atatürk” adlı film ve TEMA Vakfı Biyolojik Çeşitlilik Belgesel’nin sponsorluğunu yapmıştı (8).
- TRT Kurumu: 1968 yılında yayın hayatına geçen kurumun belgesel çalışmalarını daha önce ayrıntılı olarak belirttiğimiz için burada sadece adını vermekle yetinilmiştir.
- Orman Bakanlığı: 1973 yılında yedi adet eğitim amaçlı belgesel filmi, yönetmen Ö.L.Akad’la gerçekleştirmiştir.
- T.C. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı: Belgesel alanına ilk ne zaman başladığını belirtmediğimiz bakanlık, pek çok tanıtıcı

film gerçekleştirmiştir. 173 yılında tanıtım amaçlı belgesel olan “Türkiye”yi hazırlamıştır. Hülya Yengin’in Belgesel Film Çalışmaları kitabında başkanlığını yaptığı 37 adet film adı belirtilmiştir (9).

- Türkiye Turing Otomobil Kurumu: 1974 yılında ülkemizi tanıtmak için kimi filmlerin yapımcılığını üstlenmiştir. Süha Arın’ın yönetmenliğini yaptığı toplam 9 film gerçekleştirmiştir. Bunlarda 1974 “Hattilerden Hititlere”, 1975 “Midasın Dünyası”, 1977 “Urartu’nun İki Mevsimi”, 1978 “Likya’nın Sönmeyen Ateşi”, örnek verilebilir. Kurumun 1981 yılında “Dolmabahçe ve Atatürk” belgeselini de gerçekleştirdiğini görüyoruz.
- Boğazçi Üniversitesi, Sinema Klübü: 1975 yılında Hisar Kısa Film Yarışması’nın yerini alan Sinema Klübü, pek çok belgesel film gerçekleştirmiştir. Tabanca, Gözlük, Küçük Ağacın Özlemi, Akbabalar, Alman Ekmeği...v.b.örnek verilebilir (10).
- Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Diyesi: Yine ilk belgesel çalışma tarihini bilemediğimiz kurumun Süha Arın yönetiminde 1983 yılında “Kula’da Üç Gün” belgeselini yaptırdığını görüyoruz. Hülya Yengin toplam 10 filmi tarih belirtmeden kitabında sıralamıştır (11).
- Kültür Bakanlığı’nın 1989-1996 tarihlerinde yaptırmış olduğu belgesel filmlerin listesi yıllara göre aşağıda belirtilmiştir. Bu liste Belgesel Sinemacılar Birliği’nden alınmıştır.

1989 yılında, “Malatya”, “Kars”, “Şanlıurfa”, “Van”, “Erzurum”, “Mardin”, “Diyarbakır”, “Gaziantep”, “Yunus Emre”, “Ahi Evren”, “Ahlat Mezar Taşları”, “Hacı Bektaş Veli”, “Mevlana”, “Hacı Bayram Veli”, “Ateş Çiçekleri”, “Çini Sanatı”, “Teship Sanatı”, “Çeşme Ve Sebiller”, “Mimar Sinan Çeşme Su Tesisleri”, “Hünkarın Bir Günü”, “Hünkar ve Düş”, “Kutsal Emanetler”, “Kula Halıcılığı”, “Birgi Evleri”

1990 yılında, “Aziziye”, “Sivas”, “Sarıkamış”, “Elazığ”, “Bayburt”, “Şehzadeler kenti Manisa”, “Bitlis”, “Lonca”, “Amasya”, “Bursanın Daveti”, “Hasankeyf”, “Trabzon”, “Kilim”, “Halkın Dilinden Çağı Diline”

1992 yılında, “Simurg (Gerçeğin Peşinde 30 Yolcu)”, “Karedenizde Semerkanta Seyyahat”, Türk Sinemasında Sansür ve Yasaklar”, “Kapadokya”, “Vapurlar”, “Anadolu Uygarlıkları”, “Mozaik”, “Kaf Dağının Ardında”, “Anadoluda Evlanme Gelenekleri ve Düğün Törenleri”

1993 yılında, “Simurg”, “Sinemada Sansür”, “Zilname”, “Bakır ve İnsan”, “Ustalarımız”, “Yaşayan Taş”, “Cumhuriyetin Temeli Kültürdür”, “İstanbul Anendir Çocuğum”, “Dost Ülkenin İnsanları”, “Doğa Tarih ve Tatil”, “Uygarlık Bahçesi”, “Çağdaş Nasrettin Hoca”, “Cumhuriyet dönemi Türk Hikayeleri”, “İşte Gökova”, “Boluda Bir Köşe”, “Van Belgeseli”, “Anadolu Hazinesi”, “Bir Düş Gezisi”, “Son Sesler”, “Ziyartçın Var”, “Ayasofya”, “Dünya Barış Günü”

1994 yılında, “Baseldeki Küçük Basel”, “Çukurova”, “Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi”, “Sait Faik’in Ağzından Burgaz”, “Edebiyatımızda İstanbul Manzaraları”, “Çağdaş Türk Yazar ve Sanatçıları”, “Tarihin tanığı Fotoğraf”, “Kapalı Kutu Kapalı Çarşı”, “Simurg (5 bölüm)”, “Türk Candırma Sineması”, “Kadınlar Vardır”, “Nana”, “Yurttaşlık Kültürü”

1995 yılında, “Ziver Bey Köşkü”, “Yalnız Salih”, “Sen de Gitme Triyandafilis”, “Osmanlılar Gelirken”

1996 yılında, 31 Aralık gününe kadar bitirilmek üzere iki dramatik belgesel ve bir belgesel filme finansman sağlanmıştır.

- T.C. Ziraat Bankası Halkla İlişkiler Müdürlüğü: Belgesel çalışma tarihlerini bulamadığımız bankanın zirai çalışmalar, tanıtım amaçlı filmler, kalp ameliyatı, balık avcılığı, hayvanlar alemi, danslar, sünger avcılığı gibi konularda filmler gerçekleştirdiği saptanmıştır.

- Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Müdürlüğü: Pek çok konuda toplam 16 film adına rastlanmaktadır. Örneğin, “Avrupa’da Türk Eserleri”, “Bakırcılar Bakır Döver”, “Beyaz Yele”, “Çayın Öyküsü”, “Maymun”, “Akdeniz” isimli filmler.
- Akbank Halkla İlişkiler Müdürlüğü: “Kapalı Çarşı” adlı belgeseli gerçekleştirmiştir.
- Shell Filmleri: Genel konular, halk sağlığı ve yol emniyeti, tarım, petrol ve endüstrisi konularında toplam 83 film adına rastlıyoruz.
- Türk Haberler Ajansı TV ve Film Şubesi: “Keban”, “Pamukkale”, “Kırkpınar”, “İslam Sanatı” adlı toplam beş film gerçekleştirdiğini görüyoruz.
- Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Sinema Şubesi: Basın yayın alanı ve daha pek çok muhtelif konunun yer aldığı toplam 102 film ismi tespit edilmiştir.
- Birleşmiş Milletler: Genel konular, uluslararası siyasi sorunlar, insan hakları-milliyetçi kadınlar, kalkınma sorunları, ekonomi-tarım-ticaret-sanayi-gıda-nüfus-sağlık, çevre sorunları, sosyal sorunlar-eğitim-kültür-sanat-uyuşturucu madde konularını işleyen 54 film adı belirlenmiştir.
- Şişe Cam Fabrikaları: 50.yıl dönümleri nedeniyle Süha Arın yönetiminde Camın Teri” adlı belgeseli gerçekleştirdiğini görüyoruz.
- Petrol Ofisi: petrol ofisi konulu “Anadolu’nun Petrol Yolu” adlı belgeseli Süha Arın yönetmenliğinde gerçekleştirmiştir.
- Kent-Koop.: Anadolu’da konutun evrimini konu alan “Anadolu’da konutun Öyküsü” adlı belgesel yine Süha Arın’la gerçekleştirmiştir.

Tespit edebildiğimiz diğer kurum ve kuruluşların yaptığı-yaptırdığı belgesel film isimlerini Aydemir Okay'dan aktarıyoruz.

- Efes Pilsen-Başbakanlık Tanıtma Fonu-Opel: Ortak yaptırdıkları belgesel “Karun Hazinesi” adlı iki bölümden oluşan çalışmadır.
- Kent Bank: 1995 yılını UNESCO “Mevlana ve Hoşgörü Yılı” olarak ilan etmiş ve Kent Bank sponsorluğunda Fehmi Gerçeker yönetiminde “Mevlana ve Hoşgörü” adlı belgesel film çekilmiştir. “İngilizce olarak hazırlanan ve 35 dakika süreli olan “Mevlana ve Hoşgörü” belgeseli, UNESCO’nun himayesinde 1995 yılının sonlarına doğru tamamlanarak gösterimine 1996 yılında geçilmiştir.” (12)

Yukarıda belirttiğimiz kurum ve kuruluşlar Türkiye’deki bütün kurum kuruluşlar olamayabilir. Ancak ulaşabildiğimiz kaynaklardan yararlanarak sıraladığımız kurum ve kuruluşların belgesel alanındaki çalışmaları önemlidir. Kimlerin belgesel film yaptığını-yaptırdığını bilmenin yararlı olduğunu düşünüyoruz. Belgesel film çekmek isteyenlere nerelere başvurabileceği konusunda fikir verdiğini belirtmek gerekir.

IV. TÜRKİYE'DE BELGESEL FİLMİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Daha önce TRT'de belgesel filmin yapım-yayın sorunlarına değinilmişti. Bu bölümde ise ülkemizde belgesel filmin bu alanda yapımlar gerçekleştiren yapımcı-yönetmen ve kuramsal çalışma yapan kişilerin görüşlerinden yola çıkarak sorunları belirtip çözüm önerilerine değinilecektir.

1. Sansür Sorunu

Bir sanat dalı olan sinema sanatı ve onun ilk şekli olan ve bugün bir kolu olan belgesel sinema ülkemizde sansür sorunuyla karşı karşıyadır. Öncelikle sansürün ne olduğunu tanımlayacak olursak: “Bir fikir ve düşüncenin herhangi bir araçla açıklanmasından önceki evrede, yetkili kılınan kamu makamlarınca içeriği yönünden denetimine ve müsaadesine tabi tutulması,... idara makamlarının, belli bir ifade hareketine ‘ruhsa’ verip vermemesi; fikir ve düşüncelerin açıklanmasının ya da açıklanmamasının idarenin taktirine ve ruhsatına bırakılması,... İdareye, açıklama hareketini yasaklamasından, içeriğinin kendisinin izin verdiği, uygun gördüğü hale getirilmesini, değiştirilmesine kadar uzanan ‘tasarruf’ yetkisini tanıyan ön sınırlamadır. Sansür, düşüncenin, kamuya, ancak sansür makamının onayladığı ölçüde içeriğiyle ve ölçüde duyurulmasını, kamununda ancak bu koşullarda duymasını sağlayan bir sınırlamadır.” (13) “Türkiye’de ilk sansür Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın İşgal sırasında gösterilen mürebbiye adlı filmi, işgalciler tarafından yasaklanmıştır.” (14) Film, Ahmet Fehim 1919 yılında çekmiştir. O günden bu güne sansür sorunu farklı biçimlerde şekillenmiş ve karşı koyuşlara rağmen bugün hala varlığını sürdürmektedir. Eski sansür tüzüğü’nün 7. maddesinde yer alan hükümler 1-23 Eylül 1977 ve 7/13683

sayılı “Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük’ün 17. maddesinde” ye almaktadır.(15)

Sansür kurulundaki üyelerin sinema sanatı ya da onunla ilgili bir sanat dalıyla ilgili olmaması ve hepsinin devlet memuru olması dikkat çekicidir. “Bugüne değin Türkiye’de sinema sansürü için çok şey söylendi. Pekçok kuruluş ve kişi Sansüre karşı çıktı. Sinemalar 5 Kasım 1977 tarihinde sansürü protesto etmek için İstanbul’dan Ankara’ya yürüdü.” diyen Süha Arın “Türkiye’deki sansür uygulaması biçimsel sinema salonlarının dışında üniversiteler ve sinema kulüpleri gibi yerlerde de gösterilecek filmleri kapsadığı için bilimsel ve mesleksi çalışmaları da önlemekte” diyerek sorunun boyutlarına işaret ediyor.(16) Oysa özellikle belgesel filmlerin tamamen bağımsız, özgür koşullarda yapılması gerekmektedir.

Daha önce değindiğimiz gibi TRT’nin içindeki denetim de düzenli ve olumlu programların yapımını-yayınını güçleştirmekte hatta önlemektedir.

Çözüm önerisi elbette gerek Anayasa’da ve gerekse sinema alanıyla ilgili özel yasa ve yönetmeliklerin olumlu, geliştirici yönde düzenlenmelidir. Kısıtlayıcı, önleyici, olumsuz yasal düzenlemeler Türkiye’deki belgesel sinema sorunlarına katkıda bulunmaya devam eder.

Ülke menfaatlerinin, insana özellikle 18 yaş sınırı altındaki gençlere zarar vermemek için kısıtlamalara gidilebilir ancak bugün artık hiçbir işlerliği olmayan, adı geçen 7. maddenin olumlu şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Denetleyicilerin de konuya hakim olması esas alınmalıdır. Yoksa çok zor koşullarda ve bireysel çabalarla ayakta tutulmaya çalışılan belgesel sinema toplum ve insan için olumlu işlevlerini yerine getiremez.

Bu bölümde sansürün gerek dünyada ve gerekse ülkemizde ilk çıkışından günümüze uygulama biçimlerine yer vermedik. Bugünkü mevcut durumu belirtmeye çalıştık.

Belgesel film açısından önemli olan “sansür’ün” varlığı ve olumsuz etkileridir. Yoksa sansür tek başına ele alınıp incelemek başlı başına bir konudur.

2. Mevcut Yasa ve Yönetmeliğin Uygulanmaması ve Çekimlerde Bürokratik Engeller.

Belgesel filmlerin en önemli tüketim alanı sinema salonları ve televizyonlardır. Türkiye genelinde toplam 280 televizyon kanalına rağmen yapım ve yayın sorunu yaşayan belgesel filmler mevcut bir yasanın bulunmasına rağmen sinema salonlarında da pratikte gösterim alanı bulamadığını görüyoruz.

Belgesel filmlerle ilgili yasa maddesine göre “sinemalarda uzun metrajlı filmlerin önünde gösterilebilir.” denildiği halde uygulanmadığını biliyoruz. Uygulanmayan maddenin cezası 50 TL gibi cüzzı bir rakam olduğundan ceza verilmekte ve belgesel film yerine oldukça kazanç getirici reklamlar gösterilmektedir. Demek ki ilgili yasa maddesinin uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Belgesel filmlerin sinemalarda gösterilmesi için yeni düzenlemeler yapılmalı ve cezai müeyyideler arttırılmalıdır.

Bir başka yönetmeliğe göre, Süha Arın’ın belirttiği gibi “özel kuruluşların 50 dakikaya kadar kültürel programlar yapabileceklerini, bu programların başına ve sonuna reklamlarını koyabileceklerini, bunun için bir heyet oluşacağını ve heyetin programı inceledikten sonra satın almayı uygun görürse, sembolik bir ücret alabileceklerini ve bunun memnûnluk verici olabileceğini, özel kuruluşların kuru kuruya bir reklam filmi hazırlama yerine beraberinde bir kültür hizmeti de vermeye başlamalarını” belgesel filmler bir çıkış yolu olabileceğini belirtmek gerekir. (17)

Önerilebilecek bir çözüm yolu da bankaların reklam giderlerinin %50'sinin kültür programlarına ayırma zorunluluğunu getirmek ve teşvik uygulamaları gibi özendirici önlemlerin alınmasıdır.

Bilindiği gibi bir belgesel filme başlamadan önce film çekimi için Kültür Bakanlığı ve ilgili birimlerden "izin belgesi" alınmaktadır. İzin almadan çekimlerine başlanan filmlerde pekçok sorunla karşılaşilmektedir.

Belgesel filmlerde çoğu kez uzun araştırma ve incelemeler gerekir. Filmin bu safhasında ilgili birimlerden rahat çalışabilmek ve istenilen düzeyde araştırma yapmak için çeşitli izinler gerekebiliyor. Belgesel çalışanları gerek bu safhada ve gerekse "bakanlıktan "izin belgesi" almakta pekçok bürokratik engelle karşılaştıklarını, önceden başvurulduğu halde zamanında izin alamadıklarını ve çekim mekanlarının özel izin gerektiren durumlarında pek çok bürokratik zorlukla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Süha Arın, bürokrasinin, çalışmaları sırasında büyük bir engel teşkil ettiğini şu örneklerle göstermektedir: "Cumhuriyet Dönemi Mimarisi"ne başlarken Bakanlıklar'da çekim yapmaları gerekir. Bunun için de izin almaları şarttır. Söz konusu olan dışarıdan binaların filmini çekme olduğu halde, sadece yazışmaların bir haftada tamamlanması ve çeşitli kademelerde konunun mütaala edilip dönmesi bir hayli geciktiği için olumlu cevap alınsa bile süre tehlikeye girdiğinden genel çekim yaptıklarını belirtir." (18) Örnekleri çoğaltmak mümkün ama bu tek örnek bile bürokratik engellerin varlığını ve filme olumsuz etkisini göstermektedir.

3. Belge ve Bilgiye Ulaşma Sorunu

Özel televizyon kanallarının 1990'da yayına başlamasından önce kaynakların hemen hepsi devletin tekelinde bulunuyor. Belge ve bilgi kaynaklarının büyük bölümü TRT'de, bir bölümü

Kültür Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Müdürlüklerinde bulunmaktadır. Geri kalanlar ise birkaç üniversite ve özel kuruluş tarafından paylaşılmıştır. Maalasef “devletin belgesel nitelikli görüntüler hakkında hiçbir politikası bulunmamaktadır. Genel inanca göre, bu görüntüler devletin malıdır ve başka birine verilmemelidir. Oysa tam tersine, belgesel nitelikli görüntülerin hepsi toplumun malıdır. Geçmiş olayların gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vasıtasıdır.” (19)

Yetkili üst mercilerden bir emir gelmediği sürece dışarıya görüntü satmayan TRT, hem kendisini parasal yönden kayba uğratmakta hem de belge-bilgiye ihtiyacı olanlar bunları dışarıdan büyük paralarla almak zorunda bırakmaktadır.

Devletin elindeki bilgi ve belgeleri, tarihsel ve toplumsal sorunları konu alan belgesellerde vermeme tutumu bizi kendimizi dış dünyaya anlatamama sorununa da neden olmaktadır. Bir ülkenin arşivi dış ilişkilerdeki haklılığını göstermesi açısından çok önemlidir. Yıllardan beri süregelen bir dış ilişkiler sorunu olan Kıbrıs sorunu, belgeseller aracılığıyla dış dünyaya etkili bir biçimde anlatılabilir. “Türkiye Kıbrıs konusundaki haklı tezlerini, Kıbrıs’ta 1960-1970’lerde Türk Toplumuna karşı uygulanan rum baskısını ıspatlayamadan nasıl anlatabilir? (20)

1968 yılında yayına başlayan TRT, 1974’e kadar yapılan belgeselleri koruyamıyorsa kimbilir arşivde bulunması gereken daha nice belge ve bilgiler kayıptır.

Çözüm önerisini M.A.Birand’dan aktaralım.

1- Bir “görüntü” havuzu kurulur. Herkes elindeki görüntüleri bu havuza atar.

2- Havuza giren her malın bakımı ve uzun yıllar dayanması için gereken harcamalar ayrı kurum tarafından yapılır.

3- Her görüntünün tarihi değerine göre bir fiyatı vardır. Bunu bulmakta çok kolaydır. Uluslararası fiyatları uyguladığımız taktirde sorun çözülür.

4- Yapılan satışlardan ortak masraflar düşülür ve geriye kalan bölüm de, görüntünün sahibine telif olarak ödenir.

5- Bu havuzun herkese açık olması en önceli koşuldur. (21)

Avrupa'da devlet bu konuya öncülük etmiştir, kaynakların önemli bölümünün devletin elinde olduğu gözönünde bulundurulursa öncelikle devletin bu sistemi kurması gerekir. Bir diğer çözüm özel TV kanallarının biraraya gelerek böyle bir sistemi hayata geçirmesidir. Bir üçüncü çözüm özel kuruluşların, holdinglerin, yani özel sektörün örgütleyeceği bir sistem olabilir ya da bütün bu sektörler biraraya gelerek bir sistem oluşturabilirler. Bunun öncülüğünü yapacak olan da bir sivil örgütlenme olan Belgesel Sinemalar Birliği'dir.

Belgesel sinemanın ülkemizde gelişimini sağlamak için "belge-bilgi ve video-tek arşivinin" oluşturulması şarttır. Ayrıca bilgiye ulaşmada; döküman toplama, araştırma çekimleri....vb gibi yaşanan zorlukların aşılabilmesi için basın mensubu statüsüne benzer bir statü oluşturulmalıdır. (22)

4. Özel TV Kanallarının İlgisizliği

TRT kurumunun da belgesel programlara ilişkin olumsuz yönlerini daha önce irdelemeye çalıştığımız için bir sorun olarak burada yer verilmedi.

1990 yılında özel TV kanallarının yayın hayatına girmesiyle pekçok şeyin değişeceği umut ediliyordu. Aradan dokuz yıl geçmesine rağmen hala kimlik arayışındaki özel TV kanalları kendisinden beklenen halkı özgür bir anlayışla, eğlendirmenin yanı sıra bilgilendirmeye öncelik vermiyorlar. Oysa okumaya ve bilgilendirmeye ilgi duyanların az olduğu ve nüfusun üçte ikisinin 20 yaşın altında olduğu ülkemizde daha kolay bilgilenmenin yolu olan belgesel filmlere ihtiyaç vardır.

Bu ihtiyacı karşılayacak olan televizyonlardır. Belgesel film yayınlama politikası olmayan ancak dolgu program olarak yararlanılan belgesellere önem verilmediği açıktır. Daha fazla izlenmek için birbiriyle yarışan kanallar bunu hediyeler dağıtarak yapmaya çalışıyor. 16 Haziran 1990 tarihli sabah gazetesinin bir haberine göre 1999 yılının ilk beş ayında milli piyango biletleriyle 8.9 trilyon ikramiye dağıtırken, aynı dönemde vatandaşlar özel TV'lerde 8.5 trilyonluk hediye kazanmıştır. (23) Yapıları gereği ticari kaygıları ön planda olan özel TV kanalları ticari olmayan belgesel filmleri yapma, destek verme ve yayınlama istekleri de yotur. Oysa belgesel sinemanın sosyal yaşam, kültür, eğitim ve tarihi yönleriyle çok önemli görevleri vardır. Bu işi kendiliğinden yapmayan kanallara yasal zorunluluk olarak yaptırım uygulanması gerekmektedir.

Bunun için, TRT yapımcı-yönetmenlerin belirttiği gibi getirilecek çözüm: "Özel televizyon kanallarına belli oranda belgesel film yayınlama zorunluluğu getirilmelidir. Bunun için; özel kanalların "zaman" ve "insan" unsurunda kısıtlayıcılığı ve bir ölçüde rayting kaygısını bir yana bırakmaları gerekmektedir. Belgeseller prime-time zaman diliminde yayınlanmalıdır. (24)

İkinci bir öneri olarak; "rating kaygılarının ötesinde içerikli yapımlara olanak sağlayan bir yaklaşımın gelişmesi amacıyla 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkındaki kanun yeniden gözden geçirilmelidir. Bu alana yatırım yapılmasını sağlayıcı düzenlemeler getirilmelidir. Televizyon yayıncılığı arz-talep ilişkisinin dışında değerlendirilmelidir." (25)

5. Yurt Dışına Satılamama Sorunu

Belgesel filmlerimizin yurtdışına satılma koşullarının yaratılması onların teknik standartlarına uygun film yapmamıza bağlıdır. Film, labaratuvar ve seslendirme standartları yurt dışında yapılan filmlerin standartlarına uygun hale getirildiği

zaman filmlerin dış pazara satılması sağlanabilir. Ülkemiz koşullarında batı standartlarını yakalamak şu an yakalamak zordur çünkü olanaklar kısıtlıdır. Filmler ancak yurt dışında bastırılrsa teknik düzey yakalanabiliyor ancak bu da hem pahalı hem de aylar süren bürokrasiyi beraberinde getiriyor. Devletin bu konuya el atması gerekiyor. Yurt dışındaki festivallerden alınan ödüller ülkemizde bu işin iyi yapıldığının göstegesidir. Gerisi maddi olanakların sağlanarak yeterli alt yapının kurulması ve yurt dışındaki labaratuvarlardan daha kolay yararlanma imkanlarının sağlanmasına bağlıdır.

Bir başka öneri ise yabancı film yapım şirketleri veya bu alanda çalışma yapan kurum ve kuruluşlarla ortak yapılara yönelmektir.

6. Çekim, Malzeme, Kadro Sorunu

Belgesel film yapan yapımcı- yönetmenlerin kimisi sürekli çekirdrk kadroyla çalışırken kimisi her projede farklı ekiplerle çalışmaktadır. Genel tercih aynı ekiple sürekli çalışmaktır. Zaten küçük bir kadrodan oluşan ekip kendi esas işlerinin yanı sıra gerektiğinde farklı işleri de yapmak durumundadır. Kamera ekibinin çoğunlukla geişmiş, ışık ekibinin ise eksik olduğu belirtilmektedir.

Çekimlerle ilgili sorunlar daha önce de belirttiğimiz gibi gerekli izinlerin alınmasında karşılaşılan engellerdir. Çekimler sırasında halkın yardımlarının olumlu yönde olduğu ortak görüşler arasındadır.

Kullanılan teknik malzemelerin (Kamera, ses aygıtı, ışık malzemeleri...vs) yurt dışı sıtandartlara uygun olmadığı ve sorunlar yaşandığı belirtilmektedir.

Labaratuvarların da istenilen düzeyde olmaması iyi çekilmiş bile olsa filmlerin teknik kalitesini düşürdüğü bir başka sorundur. Ayrıca özel çekim teknikleri ve çeşitli malzemeler gerektiren araştırma ve bilimsel belgeseller de (su

altı belgeselleri gibi) gerekli malzemelerin bulunamaması veya standartların kötü olması dışa bağımlı olmaya neden olmaktadır.

Bu sorunların çözümü para, zaman ve insan tasarrufu düşünülmeksizin uygun alt yapının oluşturulmasına bağlıdır. Bunun için belgesel film alanına yatırım yapılması gerekir. Devletin bir kültür politikası oluşturup özel kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak sorunların çözümüne yönelmesi gerekir.

Teknik sorunların bir ölçüde çözümü yine yabancı ortaklarla çalışmakla gerçekleştirilebilir. Ancak kadroların yetiştirilip uzun süre çalışabilmeleri bu alanda geçimlerini sağlamalarına bağlıdır. Yoksa büyük fedakarlıklarla bireysel çabalar tek tek iyi ürünler oluşturulabilir ancak ülke genelinde bir başarıdan söz edilemez.

7. Finansman Sorunu

Sinema sanatı gerçekleştirilmesi en pahalı sanatlardandır. Kadrosu imgesel filmlere oranla daha az sayıda olsa da konuya göre araştırmaların uzun zaman alışı söz konusudur. Amatörce, kısıtlı bütçelerle yapılan belgesel filmlerin başarı şansı pek yoktur.

Güner Sarioğlu üç temel sorun olduğuna inanıyor. Bunlar; hammadde, donanım, (kamera-ses-ışık) ve yapım giderleri.

Yapım giderlerinin ülkemizde hem kamu hem de özel kurum ve kuruluşlarca karşılandığını daha önce belgesel film yapan-yaptıran kuruluşlar başlığımızda irdelemeye çalışmıştık.

Özel kuruluşların özellikle 1962 yılından itibaren ağırlıklı olarak belgesel film alanına yöneldiğini ancak ilgili kuruluşları bu alana yönelip yönelmemesi halkla ilişkiler ve tanıtım yetkililerinin tutumuna bağlı görülüyor. Bazı köklü kuruluşlar dışında çoğunun düzenli-sürekli sponsorluk yaptıkları söylenemez. Kamu kurum ve kuruluşlarının ise yeterli olanakları sağlayamadıkları bir gerçektir. Gerek yanlış politikalar,

engelleyici yasalar ve belgesel filmin öneminin henüz anlaşılamamış olması bu sinema koluna gerekli finasmanın sağlanamamasına yolaçmıştır.

Ayrıca uluslararası işbirliklerini sağlayacak kamu ve sivil örgütlenmelerin gecikmiş olması dış kaynakların yeterince kullanılamamasına neden olmuştur.

Çözüm önerileri:

- 1- Sponsor firmaların teşvik edilmesi için destekledikleri (genelde) kültürel faaliyetleri, (özede) belgesel sinema sponsorluğunun vergi dışı bırakılması gerekir.
- 2- Kamu kurum ve kuruluşlarının, özellikle Kültür Bakanlığının, bir kültür politikası oluşturup belgesel sinemaya daha fazla kaynak yaratması.
- 3- TRT'nin, belgeselin gerekliliğini daha iyi kavrayıp, kendi iç sorunların çözmesi.
- 4- Yasal anlamda engelleyici kanun ve yönetmeliklerin kaldırılması veya iyileştirilmesi
- 5- Özel TV kanallarını belgesel film alanına yöneltmek için yasal düzenlemelerin yapılması.
- 6- Dış pazarlara yönelerek dış kaynakların ülkemize aktarılmasının sağlanması.

Belgesel Sinemalar Birliği'nin ciddi çalışmalarını kesintiye uğratmadan sürdürmesi belgesel sinemanın sorunlarının çözümünde etkili olacağı bir gerçektir. Çünkü artık tek tek bireysel faaliyetlerle bu işin yürütülemeyeceği anlaşılmıştır. Üniversitelerin ve kurumsal çalışma yapanların araştırma ve tespitleriyle sorunların çözümünde yardımcı olacağı bir başka gerçektir.

Ülkemizde ulusal olarak Antalya Altın Portakal, Adana Altın Koza, Ankara Film Festivali ulusal düzeyde, Uluslararası İstanbul Film Festivali ise uluslararası düzeydeki film festivalleridir. Her yıl olmasa da bu festivaller belgesel film

alanında yarışmalar düzenlemekle beraber yarışmaların çok da özendirici olmadığı bir gerçektir. Örneğin bu yıl yapılan Ankara Film Festivali'nde birinciliğe değer belgesel filmin olmayışı üzücüdür. Ayrıca verilen ödüllerin tartışmalara yol açması çeşitli gruplaşmaların olduğu izlenimini vermektedir.

Belgesel filmlerin gerçek bir rekabete yol açması için öncelikle ulusal daha sonra da uluslararası "Belgesel Film Festivalleri" nin düzenlenmesi ve dağıtılacak ödüllerin özendirici düzeyde olması önemli bir adım olabilir.

V. AVRUPA BELGESEL YAPIMLARINDA YOĞUNLAŞAN TÜRKİYE VE AVRUPA AUDIOVISUEL KURUMLARI

Ülkemizde belgesel alanında yıllardır büyük fedakarlıklarla belgesel film yapmaya çalışan deneyimli yönetmenlerimizin sık sık belirttiği ve bizim de tamamen katıldığımız “dış pazara açılma gereği” gündeme gelmiştir.

Ticari olma ve daha iyi koşullarda nitelikli belgesel filmlerin üretilme şansının büyük ölçüde dış pazara açılmaya bağlı olduğu gereğinden yola çıkarak bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları belirtmekte yarar vardır.

Bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların başlıcaları: Eurimages, Eureka, Observvatiore, Unesco, Akdeniz Ülkeleri Kültür Komitesi, Meia, Med-Media olarak sıralanabilir.

Avrupa Topluluğuna hizmet veren audiovisuel fonların en güçlüsü olan Meia, Med-Media...vb. pek çok kuruluş vardır. Görevleri; televizyonlarda %92 paylarla tüm dünyayı işgal eden Amerikan yapımlarına karşı kültür-sanat ürünlerini teşvik etmektir.

Eureka Audiovisuel: Audiovisuel bağlantıları ve ortaklıkları kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş Avrupa Konseyi destekli bir kurumdur. Belgeselcilere yeni ve başka ortamlar yaratmayı amaçlamaktadır. 1996 yılından başlayarak Avrupa Topluluğu ülke lerinin audivisuel sektörünü güçlendirmek amacıyla üretim, tanıtım ve dağıtım kolaylıkları sağlayan Media'ya aracılık yapmakla görevlidir. Ayrıca eğitim kurumları ve sektör içi eğitim ortamları yaratmayı, profesyonellerin eğitim ve bilgi alışverişini düzenlemeyi de öngörmektedir. Kurumun yeni görevlerinden biri, Avrupa Birliği üyesi olmaya hazırlanan ülkelerden biri olan Türkiye'deki audivisuel sektörünün öncelikli gereksinimlerinden, Avrupa Ülkelerinde tanıtım ve dağıtım şansını yaratmaktır. Geriye kalan B.S.B: 'nin

üçüncü ulusal konferansında alınan kararlardan birinin bu yöndeki çalışmaları içermesi sevindiricidir. Bu karara göre; “varolan ve yetismekte olan belgesel sinemacılara yeni ufuklar açmak amacı ile yurtiçi ve yurtdışı olanakların yaratılması doğrultusunda yaygın ilişkilere kurmak.” (26)

Ülkemizde 1993-1996 yılları arasında Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü’nde “Uluslararası Sinema İlişkileri” adlı bir birim kurulmuş ancak o dönemde karşılıklı ilişkileri geliştirmek için ülkemizi temsilen bir örgütlenme olmadığı için az sayıda çalışmanın gerçekleştirildiği bildirilmektedir. 1996 Nisan ayında Türk profesyonel sinemacılar ile tanışıp genel bir konferans ve çeşitli toplantılar yaparak, Avrupa Topluluğu’na ait audiovisuel destek programı olan Media’nın olanaklarından Türkiye’nin de yararlanabileceğini anlatmaya çalışan görevliler ne yazık ki belgesel sinemacılarımızla buluşturulamamış.

Ayfer Tokatlıoğlu’nun bildirdiğine göre “1995 ve 1996 yılları içinde Avrupa Konseyi Kültür Komitesi’nin kendi içerisindeki çalışmalarından doğan Akdeniz Ülkeleri Alt Komisyonu, özellikle 1996 yılının ikinci yarısından sonra yeni bir birliği oluşturmak üzere daha somut etkinliklere yöneldi.

Unesco’dan da destek alan bu çalışmalardan yeni fonlar, birlikler, festivaller doğmaktadır. Resmi kurumlarla (Avrupa Konseyi Temsilcilikleri vb.) başlayan bu çalışmaların daha net görülebilmesi için artık sinema sektörünün doğrudan ilgi ve takibi gereklidir. Merkez olarak İtalya’da toplanan bu çalışmaların içinde Dışişleri Bakanlığı başından beri etkin durumdadır. Devamını sektörümüzün sağlaması, Gerekli ilgi ve bağlantıyı gerçekleştirmesi durumundan ilk kez öteki ülkelerle eşit koşullarda, ağırlıklı bir güce kavuşulacaktır.” (27)

Avrupa Ülkeleri; Fransa, Almanya, Hollanda başta olmak üzere Japonya ve ABD, ayrıca Romanya, Avusturya, Azerbaycan, İtalya olmak üzere ortak yapımların gerçekleşmesi

sadece bu konuya ilgi göstermek ve ilişkileri geliştirmekle mümkündür. Adı geçen ülkelerden Fransa, Almanya, Hollanda'nın ülkemizde birkaç kez gelip çalıştıkları, Japonya ve ABD televizyon ve belgesel film yapımcıları kısa dönemli çalışmalarla ülkemizi doğal bir plato olarak görmekte hem belgesel hem de imgesel film çekmek için başvurmuşlardır. Özellikle Fransa 1996 yılında yürürlüğe giren Türk-Fransız Ortak Yapım Anlaşması'nın kolaylıklarını belgesel filme dönüştürmüştür.

1990-1997 yıllarında Türkiye'de film çekim izni isteyen ülkelere ve izin sayısına bakılırsa talebin büyüklüğü anlaşılabacaktır. Bundan sonra yapılacak olan bu taleplerin iyi değerlendirilerek başarılı, nitelikli filmlerin gerçekleştirilmesidir.(28)

VI.BELGESEL SİNEMACILAR BİRLİĞİ

Belgesel Sinamacılar Birliği, belgesel sinemacı kimliklerinin örgütlendiği sivil bir oluşumdur.

Bu cümleden olarak BSB, sivil kültürün bütün unsurları ile gerçekleşmesinin zorunluluğunu ve bu zorunluluğun önemli bir boyutu olarak BELGESEL SİNEMA'nın vazgeçilmezliğini içtenlikle savunur.

Toplumsal hafıza boşluklarının doldurulmasını, kültürel sürekliliğini sağlanmasını, doğaya sahip çıkılmasını temel varoluş gerekçesi olarak BSB, bütün zamanlara tanıklığın, hayata bilgi ve yaratıcılıkla müdahale etmenin ve geleceğin tasarımının, Belgesel Sinema'nın kurumsallaşması ile ivme kazanacağını ayırdındadır.

İnsan vehayata özne olarak bakan BSB, bütün evrensel değerlerin, insanlığın ortak mirası olduğunu kabul eder ve bu mirasa sahip olmanın, topluların kendisiyle hesaplaşmalarından ve kendisini tanımlarından geçtiğini ileri sürerken, Belgesel Sinema'nın ayrıcalığına işater eder.

Kendi kimliğini kendi dili ve kendi kavramları ve kendi sözcükleri ve kendi kuralları ile açıklamanın arayışı içinde olan BSB, kendi özgürlük alanını yaratmayı ve bağısızlığını hedef olarak saptarken, düşünme, ifade etme, yaratma, üretme gibi ayırım gözetmeden sahip çıkmanın, onların tıkayan kanallar açıldıkça, dünyayı yaşanır kılacağını bilir.

Estetik kaygısını, her alanda öneren BSB, bütün yüzleri ile gerçeğin toplumsallaşmasının yanı başına, düş kurmaktan korkmamayı ve düş kurma yeteneğini önerirken, kendi etiğini, kendini ve toplumu geliştirmenin çıkış noktası olarak hep gündemde tutar.

Belgesel fimin ve Belgesel Sinema kuramının üretilmesinin, bilimin ve sanatın disiplinleri ile güçleneceğine

inanan BSB, kendi iç disiplinlerinin geliştirilmesini, kurduğu yapı ve yapısal halkalar içinde korur.

BSB, düş ortağı ve yol arkadaşı olan, kuramcı ya da üretici Belgesel Sinemacıların ve Belgesel Sinemacı olmak isteyenlerin, bu bakışı ve sorumluluğu yaşama biçimi olarak kabul ettiklerini varsayar.

Belgesel Sinemacılar Birliği Örgütlenme İlkeleri ve Yapısı:

- BSB, Belgesel Sinema'nın uzmanlıklarına ve Belgesel Sinemacı olmak isteyenlere açık, bir SİVİL DİSİPLİN'dir
- BSB,
 - Ulusal Konferans
 - Genel Konsey
 - Kent Konferansları
 - Çalışma Birimleri
 - KentKonseyleri/Kozalar/Çalışma Birimleri/ Altkomiteler olarak, inisiyatifler biçiminde örgütlenmiştir
- Her BSB üyesi, bu inisiyatiflerden en az birinde aktif olarak yer alma sorumluluğunu taşır ve katıldığı birimin kollektif disiplinine uymak zorundadır.
- BSB, görev dağılımını gönüllü katılım; kararları ise ortak kabul anlayışına uygun olarak gerçekleştirir. İvedi durumlarda "Genel Kabul" esası uygulanır.
- BSB, azınlık eğilimlere hoşgörüyü vazgeçilmez bir ilke olarak benimser. Eğilim görüşlerinin tüm üyelere duyurulması; istek üzerine-bir kişi bile olsa- eğilimlerin belirlediği gündemli toplantılar toplanması ve benzeri uygulamalar, BSB'nin özenle kurduğu örgütlenme anlayışının temel ilkesidir.
- BSB, hangi gerekçeyle olursa olsun, gizliliğe dayalı ilişki, sözleşme örgütsel oluşumları rededer.
- BSB, üyeleri arasında çıkar farkı yaratacak uygulama ve biçimlerden kaçınır.

- BSB, üyeleri arasında; “Örgütsel İşleyişte Eşitlik” ilkesini olduğu kadar mesleki disiplinlerin gerekli kıldığı ilişki biçimlerini de-eleştirel zeminde-gözetir.
- BSB, Belgesel Sinema’nın ve Belgesel Sinemacıların korunması, güçlenmesi, yaygınlaşması hedefine uygun olarak dernek,vakıf, meslek birliği, enstitü benzeri hayata geçirirken kendisini vareden yapı ve anlayış ile uyumlu bir süreci oluşturur. Bu amaçla, ek ilke kararları doğrultusunda davranır.
- BSB, bütün yapısal halkaları ile birlikte kendini “Belgesel Sinemacılar Birliği” olarak anar ve böyle ifade eder.

BSB İşleyiş Tanımları:

- BSB, bütün inisiyatifleri ile Ulusal Konferans’a karşı sorumludur.
- Konsey, çalışma birimleri ve diğer yapılan seçimsiz-gönüllü-aktif katılım temelinde oluşur.
- Bütün birimler belirlenmiş görevler ve hedeflerini genişletmek, karşılıklı olarak devretmek ve benzeri yetkilere sahiptir.
- Farklı bölge ve kentlerde, koşullara ve nicelik-nitelik özelliklerine göre, genel ilkeler ve anlayış doğrultusuna uygun yapı ve birimler kurumlar kurulur.
- Bütün birimler,geçici ve sürekli alt komiteler oluşturabilirler.
- Her birim aldığı kararları ve tartışmalarını diğer birim ve Konseye’ye iletir.
- Her birim ilkesel konular dışında kalan kendii görevleri ile kararları uygulamaya geçirir.
- Her birim, genel bir takvime bağlı olarak toplantı sürekliliğini kurar ve gelenekselleştirir.
- Hiçbir inisiyatif toplantısı iptal edilemez.

- Kararlar, toplantıda bulunanlar tarafından, eğilimler gözetilerek alınır.
- BSB, “Kararların Mutlaklığı” gibi bir anlayışı taşımaz.
- Çalışma Birimleri söcüler aracılığı ile ve Konsey’e danışılarak dış ilişkileri yürütür.
- Her inisiyatif üyesi, gerekçe ileri sürmeksizin toplantıya katılıp katılmayacağını bildirmek zorundadır.
- Bütün inisiyatif toplantıları, diğer üyelerin katılımına açık yapılır.

BSB İnisiyatif Tanımları Çalışma Birimleri:

- Çalışma Birimleri, iç örgütlenmelerini ve diğer birimlerle (Konsey-Çalışma Birimleri) bağlarını birim sekreterliği aracılığıyla yürütürler.
- Her Çalışma Birimi diğer birimlerin karar ve uygulamalarını izlemek zorundadır.
- Her birim kendini KONSEY içinde gerçekleştirir ve merkezileştirir.

Konsey:

- Konsey, BSB’nin kendi kendinitemsil organıdır.
- Konsey BSB’yi diğer bütün yapısal haklarını temsil eder.
- Konsey belirlediği “sözcüler” aracılığı ile kendini ifade eder.
- Konsey içinde, çalışma birimlerinden mutlaka en az bir kişi yer alır ve her konsey üyesi, birimlerden en birinde yer almalıdır.
- Konsey, BSB’nin genel koordinasyonunu yürütür.
- BSB’nin ilkesel kararları konsey tarafından belirlenir.
- BSB, Çalışma Birimleri’nin görevleri içinde belirlenmiş ve Ulusal Konferanslarla öngörülmüş amaç ve hedeflerin gerçekleşmesinden ve genel politikasından sorumludur.

BSB hedef ve görevleri; yapısal işleyiş içinde tanımlanmıştır.

Çalışma Birimleri İletişim/Yayın-Tanıtım:

- Basın bültenleri hazırlar, yayınlar.
- Soruşturma konuları saptar ve biçimlendirir. Medya ile yaratıcı ilişkiler kurar.
- Sivil oluşumlarla bağlar kurar, işbirliği alanları sağlar. Konferans-seminer programı yapar ve düzenler.
- Sivil oluşumlarla bağlar kurar, işbirliği alanları sağlar. Konferans-seminer programı yapar ve düzenler.
- Yayın faaliyetlerini yürütür.
- Kampanyalar düzenler ve yürütür, faaliyetlerin kampanya bölümlerini üstlenir.
- Meslek ve kuramsal kitap-dergi-bülten v.b. yayınlar ve varolan yayınlarla işbirlikleri kurar.

Uluslararası İlişkiler:

- Uluslararası Belgesel Sinemacılar ve örgütleri ilişkiler kurar.
- Uluslararası Belgesel Film Festivalleri ile ilişkiler kurar.
- Yabancı basın literatürün aktarılmasının koordinasyonunu sağlar.
- İnsan ve kurumlarla uluslararası işbirliği yapar ve kampanyalar yürütür.
- İki yönlü uluslararası mesleki işbirlikleri ve adresler oluşturur. Ayrıca, birlikler-fonlar-dağıtımcılar-yayıncılar-televizyoncular ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler kurar.

Örgütlenme/Hukuk:

1/

- İç örgütlenmeyi sağlar
- Amatör Belgesel Sinemacıların koordinasyonunu sağlar
- Ulusal ya da uluslararası festival organizasyonunu yapar (festival komitesi).
- Mesleki uzmanlıkların kayıtlarını oluşturur
- Film atölyeleri ve kurslar düzenler.
- Sektör içi ve diğer sektörlerle ilişkiler kurar.

2/

- Hukuki süreçleri düzenler ve izler.

3/

- Hukukun kapsamı içine giren sorunlar ve sorunların giderilmesi için programlar saptar, ilişkiler kurar.
- BSB'nin hukuksal yapısının oluşturulması ve sürdürülmesi için çalışmalar yapar.
- Meslek içi ilke ve kuralları saptar ve geliştirir.
- Mesleki kurallara uyulmasını sağlar.
- "Telif Hakları"nın oluşturulması için yasal ortam oluşturur.
- Belgesel Sinemacıların Hukuki Kimlikleri ile ilgili mücadele verir.
- Belgesel Sinemacıların her türlü ekonomik ve sosyal sorunlarını giderecek ve dayanışmayı sağlayacak çözümler üretir.
- Konut, tüketim ve benzeri amaçlı kooperatifleri kurar.

Mali İşler ve Kaynak Yaratma:

Dağıtım ve pazarlama organizasyonunu oluşturur.

Uluslararası organizasyonlar ve fonlarla işbirliğine girer ve kaynakları yönlendirir.

“Belgesel film”lerin gösterim ve yayını için ilişkiler kurar, kalıcı çözümler üretir.

Bilgi ve Belge Envanteri/Belgesel Film Video-tek’i Oluşturma/Arşiv:

- Belgesel çalışmaların kullandığı ya da kullanabileceği kaynak envanterini oluşturur.
- Üyelerin, proje, film benzeri ürünlerini koruyacak sistemler oluşturur ve arşivler.
- Bilgi ve belge arşivi oluşturur.

Kuramsal Araştırma, Belgeleme ve İlişkiler:

- Belgesel Sinema üzerine kuramsal çalışmalar yapar ve bu çalışmaların programını oluşturur. Bu konuda çalışan akademisyenler ve araştırmacılarla ilişkiler kurar. Akademik çalışmalara destek verir.
- Belgeselin disiplinleri ile diğer disiplinler arasında ortak kuramsal çalışmalar yürütür.
- Meslek içi eğitime yardımcı olur.
- Konferans, panel, seminer v.b. faaliyetlerin konularını saptar, programını oluşturur.
- İstatistik veriler toplar

Teknik:

- Teknik ekipmanın envanterini çıkarır.
- Teknik ekip ve ekipmanın eğitim çalışmalarını yapar.
- Teknik ekipman ve ekip listeleri oluşturur.
- Teknik ekip ve ekipman standartları ile ilgili çalışmalar yapar.
- Etkinliklerin teknik altyapılarını oluşturur.
- Birlik bünyesinde teknik donanım oluşturur.

- Belgesel üretimi için, üyelerine, maliyet düşürücü çözümler üretir; destek sağlar.

BSB I.ULUSAL KONFERANSI

8-9 Mart 1997 'de gerçekleştirilen toplantı TBBM'nin tarafsız başkanlığı ve Kültür Bakanlığı'nın temsilciliğinde, kimi parlamenterlerin ve özel sektörün, TRT çalışanlarının, TV Kamaremanları Derneği'nin, Belgesel Sinemanın bütün uzmanlıklarının, üniversitelerden akademisyenlerin ve öğrencilerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Genel olarak özel televizyon kanallarının ilgi göstermedikleri belirtilmektedir. Yapılması kararlaştırılan etkinlikler şöyledir:

- 1- Ankara, İzmir Eskişehir kentlerinde Nisan ayı içinde bir dizi konferansla bu sürecin devam ettirilmesi.
- 2- "1001 Belgesel Film Festivali"nin gerçekleştirilmesi,
- 3- "Belgesel Film Sekreterliği Kampanyası"nın başlatılması,
- 4- 12 ülkenin katıldığı bir uluslararası üretim programı olan "Yarına Ne Kalacak ?" projesinin BSB tarafından yürütülmesi şeklinde belirtilmektedir.

BSB II.ULUSAL KONFERANSI

"Belgesel ve Tarih" ile ileriye dönük çalışmaların tartışıldığı ikinci ulusal konferans 7-8 Mart 1998 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Bu konferansta alınan kararlar ana hatlarıyla şöyledir:

- 1- İç örgütlenme tamamlanmış, dışa açılma süreci başlamıştır
- 2- III.Ulusal Konferansın konusu "Belgesel ve Yaratıcılık" olarak belirlenmiştir.
- 3- "1001 Belgesel Film Festivali"nin ulusal düzeyden uluslararası düzeye çıkarmak.
- 4- Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliği yaparak "Etik" konulu toplu konuşmalar ve projeler gerçekleştirmek.

- 5- Dünya belgeselcileri ile ilişkiye geçerek atölye çalışmaları yapmak, seminerler düzenlemek.
- 6- BSB bünyesinde atölye çalışmaları yapmak.
- 7- Vakıf örgütlenmesi için yapılan çalışmaların hızlandırılması.
- 8- BSB üyelerinin iletişimini sağlamak ve bülten çıkarmak.
- 9- "Göçebe Sinema" etkinliği çerçevesinde gezici sinema konvoyları oluşturmak.
- 10-Hafıza boşluğunu toplumsal bilince dönüştürmek için; Sözlü Tarih çalışmalarını ve belgselleri oluşturmak, arşiv ve envanter çalışması yapıp bunları topluma ulaştırmak, BSB bünyesindeki yapımların desteklenmesi için "Proje Birimi"nin yeni bir birim olarak çalışma birimlerine eklenmesine karar verilmiştir.

BSB III.ULUSAL KONFERANSI

6-7 Mart 1999 tarihinde, Ankara, Eskişehir, İzmir ve İstanbul'dan Belgesel Sinemacıların katıldığı konferansta "Belgesel Sinema ve Yaratıcılık" tartışılmış ve belirlenen dörtgündem maddesi üzerinde durulmuştur. Alınan kararları kapsayan bu gündem maddelerini kısaca özetleyelim:

- 1) 4-5 Mart 2000 tarihinde 4. konferansın gerçekleştirilmesi ve "Belgesel Sinema ve Estetik", "Belgesel Sinema Ve Etik" konularının tartışılması,
- 2) Üniversitelerin ilgili bölümlerinde "Belgesel Sinema" eğitiminin ders konusu olması ve öğrencilerin bu alanda doğru bilgilendirilmesi,
- 3) "Belgesel gündemi" adlı belgesel sinema yayınının kuramsal bir dergi niteliği taşıması için çalışılması,
- 4) Media ve kültür politikalarına müdahale ederek belgesel olmayan sadece bazı belgesel nitelikler taşıyan kötü film ve program örneklerinin yayınlanmasını önlemek, oluşturulan belgesel Videotek'in, daha önceki gösterilerde daha yaygın

olarak, “Cep Sineması”, “Meydan gösterileri çeşitli Tv kanalları, okullar, festivaller vs. ile toplumun her kesimine iletilmesi ve yurt iç ile yurtdışı olanakların belgesel yapımında kullanılması için çaba göstermek olarak belirlenmiştir. (29)

- (1) Hülya Yengin, Ekranın Büyüsü, Der Yayınları İstanbul 1994, s.117
- (2) a.e., s.131
- (3) a.e., s.116-171 arası.
- (4) “1056 Radyo, 280 TV Kanalımız Var”, Hürriyet Gazetesi, 15 Haziran 1999, İstanbul, s.7
- (5) a.e.
- (6) Simten (Gündeş) Öngören, Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye’ye Yansıması, Der Yayınları, İstanbul, “1991 s.144-145
- (7) Yengin, a.g.e., s.35
- (8) Aydemir Okay, “Sponsorluk ve Belgesel Film Sponsorluğu”, Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinemacılar Birliği I.Ulusal Konferansı Bildirileri, Tayf Basım İstanbul , Mart 1997, s.142
- (9) Yengin, a.g.e., s.6-57
- (10) a.e., s.49
- (11) a.e.
- (12) Okay, a.g.e. s.145
- (13) Sait Güran, “Fikir ve Düşünceleri Açıklama Aracı Olarak Sinema Filmleri ve Sansür”, Sinema Filmlerinin Sansürü Kollokyumu (25 Mayıs 1978), İst. Üni. Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979, s.11
- (14) Ali Rıza Dizdar, a.e., s.86
- (15) Füsün Balkaya, Türkiye’de Belgesel Film Çalışmaları, Basım&Grafik Matbacılık, Ankara, Ağustos 1993, s.108
- (16) Yengin, a.g.e., s.109
- (17) a.e., s.106
- (18) a.e., s.107
- (19) Mehmet Ali Birand, “Yarına Hiçbirşey Kalmayacak”, Belgesel Sinema Üzerine, s.38

(20) a.e.

(21) a.e., s.39

(22) Mustafa Bülbul, "Belgesel Sinemanın Önemi", a.e., s.43

(23) "TV'ler Milli Piyango Gibi", Sabah Gazetesi, 16 Haziran 1999, s.13

(24) Özden Cankaya, "TRT'nin Belgesel Yayıncılık Politikaları Belgesel Yapımcıların Konuya İlişkin Değerlendirmeleri", Belgesel Sinema, Belgesel Sinemacılar Birliği I. Ulusal Konferansı Bildirileri, s.77

(25) a.e.

(26) Belgesel Sinemacılar Birliği, 3. Ulusal Konferansı Bildirisi, Madde:5, 6-7 Mart 1999, s.2

(27) Ayfer Tokatlıoğlu, "Avrupa Belgesel Yapımlarında Yoğunlaşan Türkiye ve Avrupa Audiovisuel Kurumlar", Belgesel Sinema Üzerine, I.Ulusal Konferansı Bildirileri, s.199

(28) a.e., s.201-202

(29) Belgesel Sinemalar Birliği, 3. Ulusal Konferansı Bildirisi

(30) ~~Önder~~ Şenyapılı, Toplum ve İletişim, Turan Kitapevi, Ankara, 1981, s.69

(31) Ünsal Oskay, Çağdaş Fantazy, Der Yayıncılık, İstanbul, s.60

SONUÇ

Dünyanın, gelişkin kitle iletişim araçlarıyla küçüldüğü, küreselleştiği bilgi çağında yaşıyoruz ama acaba dünümüz, bugünümüz ve geleceğimiz hakkında yeterince bilgilendirildiğimizi söyleyebilir miyiz? Dünyada ve ülkemizde tekelleşen kitle iletişim araçlarının çoğunlukla tek yönlü iletişimde bulunmaları, ama aslında sağlıklı olanın iki yönlü iletişim olduğu gözönünde bulundurulursa, yaşamın-gerçeklerin farkında olmak isteyen insanların fazladan çaba göstermesi gerekiyor.

Bir teknik buluşun sayesinde sonradan sanata dönüşen sinema sanatı, ilk örneklerini belgesel sinema alanında vermiştir. imgesel filmlerin ticari olma şansını kullanarak gelişen imgesel sinema dalı, imgesel ve ticari olmayan belgesel filmlerin aradan yüzyıl geçmesine rağmen pek çok sorunuyla birlikte ayakta durmaya çalıştığını görüyoruz.

Televizyonların yayına geçmesiyle patlama yaşanacağı umut edilen belgesel film yayını ne yazık ki umduğunu bulamamıştır. Yığın iletişim araçlarından biri olan televizyon, izleyiciyi etkileme gücünü hissettirmeden yaptığı yayınlarla arttırmaktadır: “Televizyondaki dizi filmler eğlendirme-oyalama amacına dayalıdır...Dizi filmler, genellikle eğlendirirken koşullandırmaktadır. Eğitsel bir konuşma, bir belgesel ya da bir açık oturumun dolaysız içeriği, dizi filmler ölçüsünde etkileyici olmadığı gibi, dizi filmler ölçüsünde bir izleyici kalabalığını da ekran başına toplayamamaktadır. Para kazanma ereği ise, bugünün yığın iletişim araçlarını ve örgütlerini herşeyden daha çok ilgilendirmektedir. Ve genellikle, bu araçların kötü kullanımına para kazanma ereği yol açmaktadır.” (30) Özellikle özel TV kanallarında gözlenen

bu tutum, belgesel film üretimini ve yayınlanmasını engellemektedir. Avrupa Topluluğu ülkelerinde ve ABD’de bir ölçüde, televizyonlarda yayınlanma şansını elde eden belgesel filmler ne yazık ki ülkemizde TRT dışında özel kanallarda aynı şansı yakalayamamıştır.

TRT’nin de belgesel film yapım ve yayın sorunları henüz çözülemeyince, geriye bu alanda faaliyet gösterecek sivil örgütlenmelerin oluşturulması zorunluluğu kalmıştır.

“Çağdaş insanın kendi dış gerçekliği ile etkileşimi dolaysız yollarla olmamaktadır. Hele, bir yaşam biçimini anlamlandıracak kadar geniş kapsamlı olan etkileşimlerinde çağdaş insan, dış gerçekliğini, kendisi adına bu dış gerçekliği anlatan kitle iletişimi türlerinin aracılığı ile algılamakta, değerlendirmekte ve anlamlandırmaktadır.” (31) Bu araç belgesel sinema olmalıdır diyoruz. Çünkü belgesel sinema, film aracılığıyla gerçeği arayıp bulur ve yansıtır. Gerçeğe ulaşmak belgesel film aracılığıyla daha kolaydır. Herşeyin üstü örtülü bir şekilde bize sunulduğu bir ortamda gerçeğe ulaşmamız zordur, engellenmektedir. İşte bu anda belgesel sinema, muhalif yanıyla ortaya çıkmakta ve bizlere gerçekleri sunmak için çabalamaktadır.

Ülkemiz de, gerek TRT kanallarının özerk olmayan yapısından kaynaklanan ve gerekse özel TV kanallarının para kazanma önceliğinden kaynaklanan yeterli ve nitelikli belgesel yapımını ve yayını gerçekleştirilememiştir. Belgesel filmleri destekleyen, yapan-yaptıran özel ve kamu kurum ve kuruluşları da yeterli desteği gösterilememiştir. Tüketim alanı bulamayan belgesel sinemamız sorunlarını çözmek üzere bir sivil örgütlenme olan Belgesel Sinemacılar Birliği’nin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Gelişen, gelişen teknoloji karşısında yeniden tanımlanıp sınıflandırılması gereken belgesel sinema, kendi sorunlarını yine

kendinden olan çalışanlarıyla çözebilir. Belgesel alanında faaliyet gösteren kişi ve kurumların örgütlenmelerini oluşturup ortaklaşa yapımlara yönelmesi halinde “genelde” dünya bazında “özelde” Türkiye bazında hakettiği ilgiyi göreceklidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- CANKAYA, Özden, "TRT'nin Belgesel Yayıncılık Politikaları ve Belgesel Yapımcıların Konuya İlişkin Değerlendirmeleri", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinamacılar Birliği 1. Ulusal Konferansı Bildirileri, Tayf Basım, İstanbul Mart 1997
- OSKAY, Ünsal, Çağdaş Fantazya, Der Yayınları, İstanbul,
- OSKAY, Ünsal, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, A.Ü Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No:2, Ankara, Sevinç Matbaası, 1971
- OSKAY, Ünsal, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, A.Ü Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No:7, Ankara, 1985,
- ÖZÖN, Nijat, 100 Soruda Sinema Sanatı, 2. Baskı, İstanbul, Broy Yayınevi, 1990
- ÖZÖN, Sinema, İstanbul 1985
- ÖZÖN, Nijat, 100 Soruda Sinema Sanatı, İstanbul, 1972
- ÖZÖN, Nijat, Türk Sinema Tarihi, İstanbul: Artist Yayınları, 1962
- ÖZÖN, Nijat, Sinema El Kitabı, İstanbul: Elif Yayınları, 1964
- ÖZÖN, Sinema ve TV Terimleri Sözlüğü, TDK yayınları, Ankara 1981.
- ADALI, Bilgin, Belgesel Sinema, Hil Yayınları, İstanbul Nisan 1986,
- ONARAN, Alim Şerif, Lütfi Ömer Akad'ın Sineması, İzmir: E.Ü.Güzel Sanatlar fakültesi Yayınları, 1977
- ONARAN, Alim Şerif, Sinemaya Giriş, Filiz Yayınları, İstanbul, 1983
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali, Ayıptır Söylemesi "TRT'nin içinden", Ufuk Matbaası, İstanbul, 1983

- (GÜNDEŞ) ÖNGÖREN, Simten, Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması, Der Yayınları, İstanbul, 1991
- (GÜNDEŞ) ÖNGÖREN, Simten, "Belgesel Sinemada Sponsorluk", Belgesel Sinema Üzerine, Belgesel Sinamacılar Birliği I. Ulusal Konferansı Bildirileri, Tayf Basım, İstanbul Mart 1997
- YENGİN, Hülya, Ekranın Büyüsü, Der Yayınevi, İstanbul, 1994
- ŞENYAPILI, Önder, Toplum ve İletişim, Turan Kitapevi, Ankara, 1981
- DORSAY, Atilla, Sinema ve Çağımız-1, Hil Yayın, İstanbul, 1984
- AKÇURA, Gökhan, Aile Boyu Sinema, Y.K. Yayınları, İstanbul, 1995
- MUTLU, Erol, Televizyonu Anlamak, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991
- BALKAYA, Füsün, Türkiye'de Belgesel Film Çalışmaları, Ankara 1993
- MAKAL, Oğuz, Türk Sineması Tarihi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1991
- ÖZGÜÇ, Agah, Türk Sineması Sansür Dosyası, Koza Yayınları, 1976
- ROTHA, Paul, (S. Road, R. Griffith), Documentary Film, Faber and Faber, 1965-b
- ROTHA, Paul, Belgesel Sinema, Çev. İbrahim Şener, Sistem Yay., 3.b., İstanbul
- WEISS, Paul, "Cinematics", Southern Illinois Press, 1975
- LENİN, G. Roy, Documentary Exploration, Poubleday and Company Inc., New york
- RILLA, Wollf, The Writer and The Screen: on Writting for Film and Television, Willam Moorrov and Co. Inc., New York, 1974

SCOGNAMILLO, Giovanni, Sinema Tarihi, Metis Yayınları, 1987

Sürekli Yayın

KARAŞEN, Dilek, "Kısa Filmin Farklı Alanları, Hürriyet Gösteri Dergisi, Kısa Flm Eki, 125 Nisan 1991

IVENS, Joris, "Belge Film Üstüne Notlar", Çev. Sinan Fişek, Yeni Sinema Dergisi, 8, Temmuz 1967

GRIERSON, John, "Belge Film Üstüne, Çev. Akşit Göktürk, Türk Dil Kurumu Sinema Özel Sayısı, 196, Ocak, Ankara, 1968

ÇAPAN, Sungu, "Hisar Yarışmasının Ardından", Yeni Sinema Dergisi, 8, Temmuz, 1967

BALCIGİL, Osman, "Süha Arın'la Anadoluda Konutun Öyküsü ve Belgesel Film Üzerine, Video- Sinema Dergisi, 5, Ocak, 1984

AYÇA, Engin, "Grierson ve İngiliz Belge Sineması Okulu", Yedinci Sanat Dergisi, 13, Nisan, 1974

ROTHA, Paul, "Belge Filmciliğin Bazı İlkeleri, Çev. Arsal Soley, Türk Dil Kurumu Sinema Özel Sayısı, 196, Ankara, Ocak, 1968

SCOGNAMILLO, Giovanni, "Türkiye'de Belge Film Çalışmaları", Yeni Sinema, 10/11, Eylül-Ekim, 1967

SINAR, Feza, "Türkiye'de Belgesel Sinema", 2000' Doğru Dergisi, 21, Mayıs, 1992

SÜMER, Seçkin, "Çini, Haliç gibi filmleriyle seçkinleşen bir kurum: İ.Ü Film Merkezi", Milliyet Sanat Dergisi, 307, Ocak 1979

TANSUĞ, Sezer, "Türkiye'de Sanat Belgeselciliği", Yedinci Sanat Dergisi, 8, Temmuz, 1967

TUNCER, Ömer, Hürriyet Gösteri Dergis Kısa Film Eki, 125, Nisan, 1992

YEL KAVAKLI, Nurhan, "Türkiye Belgeselci İçin Cennet Bir Ülke", 4. Boyut Dergisi, 2, 1992

SUSEX, E., İngiliz Belge Sineması Okulu ve John Grierson'la Son Konuşma", Yedinci Sanat, Sayı 13

TRT, "Ekim 1998-Ekim 1999 Televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı", Televizyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1998

TRT, "Radyo-Televizyon Yayın İlke ve Esasları", Yayın Planlama Koordinasyon Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1999

GÜRAN, Sait, "Fikir ve Düşünceleri Açıklama Aracı Olarak Sinema Filmleri ve Sansür", Sinema Filmlerinin Sansürü Kollogyumu (25 Mayıs 1978), İst. Üni. Hukuk Fakültesi İdare Hukuk ve İdare İlimleri Enstitüsü, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1979

HÜRRİYET Gazetesi, 15 Haziran 1999, İstanbul

SABAH Gazetesi, 16 Haziran 1999, İstanbul

ABİSEL, Nilgün, "Ladik Belgeseli, Bir Uygulama Örneği", A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1974-76, AÜSBF Yayınları, Ankara

ONUR, Reyhan, "Türkiye'nin Kültürel Tanıtımında T.V Belgesellerinin Yeri", Bilgin Adalı ile Röportaj, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü